FRA HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

1992

Udgivet af
Historisk Samfund for Himmerland og Kjær Herred

FRA HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

FRA HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

81. ÅRGANG

1992

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND FOR HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

Redaktionsudvalg for årgang 1992
Adjunkt Eva Auken
Museumsinspektør Birthe Friis
Rektor Kaj Løber
Seminarielektor Karl Nielsen
Viceskoleinspektør Gunnar Rebstrup

Forsiden: Brystdug af hvergarn i rudret drejl med røde og blå striber. Slutningen af 1700-årene. Aalborg Historiske Museum nr. 13676. Fotografi: Jørn Nødskov.

Special-Trykkeriet Viborg a-s

Indhold

Fæstningsanlæg ved Hals indtil 1687.
Af Bjørn Westerbeek Dahl 3

Et stykke Nytorv i Aalborg i gamle dage.
Af Klaus Haubroe 35

Landlige tekstiler fra Himmerland og Kjær Herred.
Af Gitte Nødskov 58

Hr. Henrik i Ellidshøj.
Af Hans Gjedsted 131

Litteratur om Himmerland og Kjær Herred 1991-1992.
Ved Jeppe Hansen, Det Nordjyske Landsbibliotek 145

Meddelelser fra styrelse og redaktion 153

Sammendrag af regnskabet 1/1 1991-31/12 1991 156

Fæstningsanlæg ved Hals indtil 1687

af Bjørn Westerbeek Dahl

Perioden indtil 1687 hører til de mest dramatiske år i Hals Skanses lange historie: Under tre krige, hver med fremmed besættelse af Jylland, blev der kæmpet om skansen, som hver gang led stor skade. Værst var dog den forsømmelighed fra dansk side, der var årsagen til, at den ikke mindre end to gange med blot 20 års mellemrum måtte genopbygges fra grunden af til stort besvær for de omkringboende bønder og hårdtarbejdende soldater, som kæmpede mod den sandede jordbund og egnens mangel på træ, sten og andre materialer til byggeriet.

Skansens bygningshistorie har hidtil blot været beskrevet i grove træk, men under en gennemgang af den militæte administrations arkiver er en række hidtil upåagtede oplysninger dukket op. De kaster ikke blot nyt lys over den endnu eksisterende skanses bygningshistorie, men giver også eftertiden en antydning af, hvorledes man i 1600-tallet ønskede at forbedre forsvaret af stedet. Talrige militæringeniører besøgte Hals, og deres projekter til nye befæstningsanlæg til afløsning af den »gamle« skanse var oftest store i anslaget, men uigennemførlige. Hals' ideelle beliggenhed til beskyttelse af sejladsen på Norge og ved indløbet til Limfjorden kunne ikke opveje vanskelighederne ved – rent bogstaveligt – at bygge på sand. Det var begrundelsen for, at man blot ti år efter at have renoveret skansen for anden gang alligevel valgte at flytte landsdelens forsvarsmæssige tyngdepunkt til Fladstrand, således at Hals Skanse indtil sin nedlæggelse i 1848 forblev en lille befæstet udpost uden den militære betydning for området, man i dens første 50 år havde håbet, den ville få.

Et dansk projekt fra Kejserkrigen.

Som et led i forsvarsforanstaltningerne i de indledende faser af Kejserkrigen 1625-1629 foreslog Rigsrådet på Herredagen i Kolding 16. juni 1626 Christian den 4. at bygge to tårne ved Hals – et på hver side af indløbet til Limfjorden, så Aalborg og de øvrige Limfjordsegne kunne sikres mod fjendtlige angreb. Udgifterne skulle afholdes af beboerne i de nærmest omliggende herreder og indbyggerne længere inde i fjorden.[1)]

Kongen svarede fra sit hovedkvarter i Wolfenbüttel knap to uger sene-

re, at planen ikke forekom ham »wgaffnligdt att uerre«, men han kendte ikke forholdene på stedet nærmere. Han kunne heller ikke se nogen udveje for at skaffe materialer og penge til byggeriet. Med samme begrundelse overlod han Rigsrådet og sin søn, den udvalgte prins Christian, der fungerede som rigsforstander i kongens fravær, at undersøge sagen nærmere.

Kongen afsluttede let moraliserende sit brev med at advare mod at bruge ukvalificerede folk til denne og andre befæstningsopgaver og mod at begynde noget vidtløftigt arbejde uden at kunne afslutte det. Han havde åbenbart dårlige erfaringer.

Christian den 4. udbad sig en kopi af overslaget over byggeomkostningerne, men ønskede ikke, at det i sig selv skulle sinke arbejdets gang.[2)]

På det næste rådsmøde i september 1626 i København pegede Rigsrådet igen på Hals som et egnet sted at bygge et forsvarsanlæg. Men heller ikke denne gang synes der at komme noget ud af det.[3)]

Da var kongen også på tilbagetog op gennem Nordtyskland efter det katastrofale nederlag ved Lutter am Barenberg 17. august 1626. Et år efter i september/oktober 1627 besattes Jylland af Wallensteins tropper, og det skulle få afgørende betydning for de fremtidige forsvarsanlæg ved Hals.

Vi kender intet til den planlagte udformning af de to tårne, men må gå ud fra, at de har været tænkt som et af Middelhavsegnenes karakteristiske runde »Martello«-tårne fra 1500-tallet, som kendtes af alle, der havde studeret fæstningsbyggeri, og som i 1680'erne blev forbilledet for fæstningstårnene i Fladstrand, Rønne og på Christiansø.

Den kejserlige skanse 1628

I slutningen af 1627 blev Vendsyssel erobret af de kejserlige tropper, der året efter opførte den første skanse ved Hals.

Den danske flåde havde herredømmet til søs og truede med at foretage en landgang i Vendsyssel, og derfor sikrede de kejserlige sig ved at bygge kystskanser langs Kattegatkysten. Der blev anlagt skanser ved Elling, Fladstrand og Sæby, og ved Voerså opførtes en lille befæstning, der i tidens malende sprogbrug blev kaldt »Siehdichfür«, Se dig for! Det har formodentlig været en beskeden udkigspost.

De kejserlige styrkers administration er kendt i hovedtræk fra Julius Krebs' udførlige biografi over Melchior von Hatzfeldt, der var den øverstkommanderende Hertug Franz Albrecht af Sachsen-Lauenburgs

højre hånd. I det Hatzfeldt-Wildenburgske familiearkiv i Schlesien fandtes i begyndelsen af 1900-tallet ca. 600 breve fra den kejserlige administrator over Vendsyssel og Thy. Biografien er meget detaljeret, og i noteapparatet citeres ofte lange uddrag af brevene: Her nævnes også adskillligt om de kejserlige skansebyggerier: 3. juli 1628 skrev oberst Johann Ernst von Scherffenberg til Hatzfeldt, at han under et besøg i Sæby havde fundet en ældre skanse så utilfredsstillende, at han håber, at Hatzfeldt vil drage omsorg for, at skansen bliver ombygget og de omkringliggende huse fjernet, så skansens forsvarere kan få tilstrækkelig skudvidde.

Regimentschefen på Vendsyssels Kattegatkyst, oberstløjtnant Montoya rapporterede 7. og 14. oktober til Hatzfeldt, at en reformeret fændrik (d.v.s. en fændrik uden for nummer) havde udarbejdet et kort over Fladstrand Skanse, som man håber kan blive færdig, før vinteren sætter ind. Det fremgår videre af samme korrespondance, at »ingeniøren«, hvem det så end har været, har besigtiget stedet og udtalt, at arbejdet ikke kan nås inden vinteren, men at man bør foretage en midlertidig sikring af skansen ved at lægge sten på den ene side, vel ud mod kysten. Næste forår (1629) kan man så, ifølge ingeniøren, gå igang med det egentlige skansebyggeri.

Montoya var samtidig begyndt at anlægge et batteri ved Sæby – sikkert til erstatning for den gamle skanse. Den vil efter hans mening blive færdig i løbet af tre-fire uger.

2. december skriver Montoya om den lille befæstning ved Voerså, »Siehdichfür«, som er fyldt med vand til stor gene for soldaterne. Han beder derfor Hatzfeldt sørge for, at bønderne i området får ordre til at fjerne vandet.

Hals Skanse nævnes desværre ikke direkte i de citerede kilder, men det fremgår umiddelbart af biografien, at den også var et led i det kejserlige kystforsvar. Skansen her er sikkert blevet afstukket i terrænet af den nævnte ingeniør, og arbejdet er vel blevet ledet af ham eller en konduktør.[4)]

Overraskende nok findes en omtale af de kejserlige arbejder i en sen dansk kilde: I 1673 besøgte den danske ingeniør Selgen Petersen Hals og omtaler problemerne med at opføre skansen i 1628: Manglen på materialer betød, at man måtte bebyrde bønderne med at hente jord langvejs fra. Desuden måtte man skaffe træ til palisader, der blev sat i graven for at forhindre jorden i at skride ud. Efter Selgen Petersens oplysninger skulle skansen være opført i 1628, hvilket passer godt ind i de oplysninger om arbejderne, der kan udledes af biografien over Melchior Hatzfeldt.[5)]

Da de kejserlige styrker i juni 1629 forlod Vendsyssel og Jylland, overlod de til dansk afgørelse, hvad der skulle ske med de nybyggede skanser i området.

På det efterfølgende Rigsrådsmøde i Odense i august-september foreslog Rådet at reparere og vedligeholde de forter og skanser, fjenden havde efterladt, »hvis der var økonomiske midler til det«. Det var der næppe, og Hals Skanse er sikkert hurtigt derefter gået i forfald. I et tingsvidne fra Hals Birketing 6. maj 1631 nævnes, at den yderste skanses nordvestre hjørne var nedbrudt og materialerne fjernet. Den har sikkert været helt ubrugelig, da man i 1640'erne igen begyndte at interessere sig for en befæstning på stedet.[6)]

Bortset fra Selgen Petersens brev fra 1673 findes ingen dansk omtale af den kejserlige skanse, men det fremgår tydeligt af den danske ingeniørs oplysninger, at den lå præcist dér, hvor man i 1650'erne valgte at bygge den endnu eksisterende skanse. Hvordan den har set ud, ved vi derfor ikke, men ifølge Selgen Petersens oplysninger var den forsynet med omliggende voldgrav, og at den i sit grundrids har lignet den senere skanse, er ikke usandsynligt.

Skansen fra 1653/1654

I Christian den 4.s sidste år planlagdes en kraftig udbygning af det danske fæstningsforsvar, så Torstensonskrigens (1643-45) ulykker ikke skulle ramme landet igen, og her dukker blandt mange projekter nye vidtløftige planer for et fæstningsanlæg ved Hals op.

I 1645 havde de adelige landkommissærer, der bestyrede landekisternes midler til militære formål, fået deres magt udvidet ganske kraftigt. I Nørrejylland var især den initiativrige Erik Juel til Hundsbæk toneangivende. Han var fra 1648 til sin død i 1657 lensmand over Aalborghus Len, og fra 1651 tillige medlem af Rigsrådet.

I landkommissærernes udførlige betænkning om landets forsvar fra 16. april 1646 argumenteres udførligt for anlægget af en befæstning ved Limfjordens munding: Da forbindelsen mellem Sjælland og Norge går forbi det svensk besatte Halland, anbefaler man en plads i Jylland, hvorfra man »paa saare kort tid« kan komme til Marstrand og resten af Norge. Landkommissærerne peger på Hals og Mou og understreger, at kongen tidligere har bifaldet befæstningen disse steder. Her tænkes formentlig på planerne fra 1626.

Ved Hals, fortsætter kommissærerne, findes en god og sikker havn for

alle slags skibe, og stedet er forsvarsmæssigt nøglen til Thy, Mors og Vendsyssel. Desuden vil man fra havnen kunne holde både Vesterhavet og Kattegat ren for fribyttere. Landkommissærerne afslutter med at anbefale anlæggelsen af en by, hvis opkomst kunne fremmes ved tyve eller flere års skattefrihed og ved at flytte borgerne fra Hjørring i Vendsyssels indre ud til vandet. Ligeledes kan borgerne i Sæby trækkes til Hals, da deres egen havn er fyldt med sand og helt fordærvet. Til gengæld skulle bønderne i Hals så flytte til de to forladte købstæder.

Planerne for Hals var nu ændret fra, at stedet blot skulle være et befæstet støttepunkt med en skanse, til at være et trafikalt og handelsmæssigt center for hele landsdelen, og byprojektet nævnes fuldkommen parallelt med den planlagte fæstnings- og handelsby ved Lillebælt, det senere Fredericia.

Landkommissærerne anbefaler, at de to fæstninger, altså Fredericia og Hals, forsynes med arbejdsfolk, betalt af borgere og adel. Desuden bør man – før man kan gå igang med selve befæstningen – bygge et magasinhus og huse til tømrere, smede, bryggere og bagere, så tyngende indkvartering kan undgås. Træ hertil kan udvises fra de kongelige skove. Desuden håber man, at der på kronens gods vil være passende steder at anlægge en teglovn, så man sparer dyre indkøb i udlandet.

Træet til befæstningsarbejderne kan også hentes fra Norge, og arbejdsfolkene bør selv medbringe skovle og spader m.v. for at formindske udgifterne. Desuden peger landkommissærerne på den arbejdskraft, der lå i den store gruppe landsforrædere, der havde samarbejdet med svenskerne under besættelsen 1644/1645. De bør dømmes til 2-3 års strafarbejde og klippes skaldede og skægløse, så de hurtigt kan identificeres, hvis de skulle finde på at undvige.[7)]

Landkommissærernes tanker i betænkningen af 16. april skulle ikke blive glemt, men i første omgang resulterede arbejdet i en anbefaling fra Rigsrådet til kongen af 5. december 1646 om at anlægge en fæstning enten ved Hals eller Bersodde (Fredericia). Man håber, at kongen vil forstrække byggeriet med materialer i form af tømmer, planker og hjulbøre. Hertil bemærkede kongen i marginen: »Ded er indtet myn leiilighed«, eller sagt med nutidens ord: Det var ikke kongens bord. Christian den 4. var her på sine gamle dage tydeligvis godt træt af at skulle forstrække rigets kasse af sine egne midler.[8)]

Der skete ikke mere med fæstningsplanerne i Christian den 4.s levetid. Hans efterfølger Frederik den 3. fik igangsat fæstningen ved Lillebælt. Den blev udstukket i terrænet i 1649 og fik vidtstrakte privilegier året efter. I de følgende år blev arbejdet her højt prioriteret, og fæstningen

stod færdig ved krigsudbruddet i 1657. Hals var således kommet i anden række, men i 1653 tog man landkommissærernes planer op igen:

Den 20. april 1653 drøftede Rigsrådet planer om at anlægge en fæstning ved Hals, desværre uden at den kortfattede notits i referatet giver nærmere oplysninger. En befæstning ved Limfjordens munding var blevet aktualiseret ved udbruddet af den engelsk-hollandske søkrig (1652-1654), og den dansk-hollandske forsvarspagt fra 1649 truede med at drage Danmark ind i krigen.

Den 30. juni var Hals igen på dagsordenen i Rådet. Denne gang behandledes et forslag fra Erik Juel, der i 11 punkter fremsatte sine ønsker for en befæstning på stedet:

Først og fremmest vil han »wdij en hast« have bygget en skanse på hver side af fjorden og nævner igen – som i forslaget fra 1646 – hensynet til forbindelsen med Norge.

Dernæst ønsker han at fremme planerne om at anlægge en handelsby, en købstad, som med tiden bør befæstes. Den skal have privilegier som Frederiksodde for at tiltrække folk udefra, så byen kan blive stabelplads for norske og hollandske søfolk. Folk i Aalborg bør også opmuntres til at flytte til Hals.

For at få begyndt foreslår han at bygge to dæmninger ud til sejlrenden – en fra Hals og en fra Mou. Desuden skal vejene i området forbedres, så materialer m.v. kan komme lettere til byggepladserne.

Kronens og gejstlighedens bønder i Kær og Jerslev Herreder skal hjælpe med arbejdet, og adelens bønder, der efter de særlige privilegier var fritagne for den slags arbejde, bør opfordres til at møde op.

På tilsvarende måde skulle bønderne i Fleskum Herred hjælpe til. Til slut ønsker Erik Juel nogle ingeniører kaldt til stedet for at afstikke byen og fæstningen, så der ikke skulle opstå fejl, som ikke senere kunne rettes uden store omkostninger.

Allerede dagen efter, 1. juli, fik Erik Juel kongelig ordre til at rejse tilbage til sit len og iværksætte det fornødne for straks at anlægge en skanse på hver side af indløbet til fjorden. Det skulle ske ved hjælp af kronens og gejstlighedens bønder i Kær, Jerslev, Fleskum og Hellum Herreder. I ordren opfordres Juel til at imødegå enhver form for fjendtlig landgang med alt disponibelt mandskab. Den engelsk-hollandske krig var stadigvæk den akutte fare.

Samme dag havde Københavns Tøjhus fået ordre til at udlevere 4 franske halve kartover og to 12 punds kanoner med 200 kugler til de nye skanser. Desuden fik man 10 centner (500 kg) krudt. Fire dage senere fik lensmanden i Mariager Len, Christian Friis, besked på at være Juel

behjælpelig med byggeriet, og midt i august fik rigsmarsk Anders Bille ordre til at sende en ingeniør til Hals og Mou for at afstikke de to skanser.

Han sendte ingeniøren Erik Jørgensen, der var tilknyttet Fredericia, og denne har sikkert hurtigt derefter afstukket de planlagte anlæg.[9)]

Det detaljerede regnskab for byggeriet, som dækker perioden fra august 1653 til samme måned året efter, giver et godt overblik over, hvad der egentlig blev bygget:

Erik Jørgensen opholdt sig kun ganske kort tid i Hals for at afstikke skansen. Til dette arbejde havde han en graver som medhjælp. Da Jørgensen rejste tilbage til Fredericia, overlod han arbejdet til sin voldmester, der blev bistået af sin søn, begge er desværre unavngivne. I regnskabet er der en udgiftspost for budtjeneste, der viser, at man holdt sig i løbende kontakt med både rigsmarsken og Erik Jørgensen.

Voldmesteren og hans søn opholdt sig i Hals i 24 uger i vinteren og det tidlige forår 1653-1654. Som assistance havde de en tørveskærer, Laurids Graver, sikkert den samme, der hjalp Erik Jørgensen med at afstikke skansen, en plisfoged, der var arbejdsformand for de udskrevne bønder, og en karl, der i 20 uger rejste rundt i herrederne for at tilsige bønderne til arbejdet. Ifølge et tingsvidne fra Hals Birketing 9. december 1653 ses det, at der siden ingeniørens bortrejse i slutningen af september, da arbejdet blev sat i gang, var blevet brugt mellem fire og ti vogne til kørsel dagligt, og arbejdsstyrken havde været på mellem 20 og 40 mand.

Bønderne transporterede tørv og jord til voldene og sten og træ til broer og huse. Men de var ikke med ved selve skansebyggeriet. Det overlod man til Poul Færgemands kompagni af det Vendelboske Regiment, der fra 27. april til 21. maj 1654 udførte selve voldarbejdet med mellem 202 og 188 mand på 29 arbejdsdage, svarende til ialt 5842 arbejdsdage.

Soldaterne fik et dagligt beløb i rede penge og dertil forplejning. For at give dem brød havde man indkaldt en bager fra Aalborg, der blev aflønnet med 1 rigsdaler af fæstningskassen pr. uge.

Erik Juel fik udbetalt ialt 1.000 sletdaler 8. marts 1654 og samme beløb igen 13. april til aflønning af landfolket. Den 16. oktober kvitterede han for yderligere 470 rdlr, som han havde brugt til skansearbejdet. Det har sikkert været til dækning af udgifter til materialer m.v.

Arbejdet har efter al sandsynlighed været færdigt i slutningen af maj 1654 og lader ikke til at have voldt større problemer. En vandflod betød et mindre afbræk i arbejdet, og uheldigvis var både voldmesteren og hans søn bortrejst på det tidspunkt, så Laurids Graver måtte udbedre skader-

ne efter bedste evne. Ved samme lejlighed var en del materialer skyllet bort.

Regnskabet omtaler ikke arbejder i Mou, som muligvis aldrig blev sat igang. Hals Skanse bestod i 1654 af en hoveddel med fire halve bastioner, omgivet af en vandfyldt grav med et lille forværk, en ravelin, som var placeret i den nordlige grav. For at komme ind i skansen skulle man først passere en vindebro over ravelingraven, dernæst ravelinporten, så hovedbroen – ligeledes til at trække op, og så skansens hovedport. På voldene var opbygget tre batterier af svært tømmer. Her stod seks kanoner fra Københavns Tøjhus.

Håndværkere fra Aalborg opførte i foråret og sommeren 1654 flere bygninger i skansens indre: I ravelinen fandtes en vagtbod på fire fag, og en tilsvarende bygning lå inden for skansens hovedport. Her lå også et bindingsværkshus til kommandanten på 11 fag med en udbygning i den fulde længde mod nord, det havde 22 vinduer, var teglhængt og havde en muret skorsten, der udgik fra en kakkelovn med glaserede kakler. Ved siden af denne bygning lå korporalens hus også med muret skorsten.

Endvidere lå der i skansen endnu et hus på 24 fag »opsat ved graven«, hvad der så ellers menes med det. Huset har formodentlig været et proviant- og magasinhus.[10)]

Sådan så Hals Skanse ud i 1654, da byggeriet var færdiggjort og skansen parat til at huse sin første garnison.

Den 1. juli 1654, altså præcist ét år efter, at arbejdet var blevet sat i gang, udnævntes Erik Thøgersen til konstabel i Hals Skanse. Her blev han til 27. august 1656, da han afløstes af Anders Amundsen. Der synes ikke at være blevet udnævnt en kommandant.[11)]

Frederik den 3.s skanse er i det store og hele identisk med den nuværende skanse, selvom den undergik en kraftig renovering i 1675. Den kendes fra Erik Dahlbergs kort over området i Samuel von Pufendorfs store værk om Karl 10. Gustavs bedrifter, der desværre ikke er i et måleforhold, der har tilladt ham at medtage skansens bygninger (Ill. 1).

Med anlægget af Hals Skanse i 1653/1654 var første punkt af Erik Juels forslag til en befæstning af Limfjordens indløb blevet virkeliggjort. Tilbage stod realiseringen af handels- og fæstningsbyen.

Handels- og fæstningsbyen Hals

Kongens og Rigsrådets interesse for Hals var mere langsigtet end blot at anlægge en skanse til forsvar for denne del af Vendsyssel, hvis Danmark skulle blive inddraget i den engelsk-hollandske søkrig. Tidens løsen var

anlæg af nye fæstninger – evt. forstærkning af ældre anlæg, hvor de havde betydning for forbindelsen mellem landsdelene: Fra 1653-1657 befæstedes Helsingborg, der skulle virke sammen med det stærke Kronborg og lukke Øresund for fjendtlige flåder. Malmø og København repareredes, og der planlagdes vidtløftige anlæg ved Nyborg og Korsør. Ved Lillebælt grundlagdes Sofieodde (Strib) på Fynssiden og Frederiksodde (Fredericia) på Jyllandssiden. Fælles for disse planer var ønsket om at anlægge befæstede handelsbyer til erstatning for de mange små og ubefæstede købstæder. Også Hals indgik i disse projekter.

Indledningsvis flyttede man 4. september 1655 toldstedet fra Aalborg til Hals, hvor der skulle bygges pakhuse, vejerbod og en skibsbro med tilhørende pram. Udgifterne skulle betales af toldindtægterne. Ligeledes blev det tilladt private at bygge pakhuse m.v. på stedet.[12)]

Det første års tid skete der ikke så meget i sagen: I en betænkning fra november 1655 om Danmarks fæstningsforsvar, skrevet af en af landets førende militæringeniører Georg Hoffmann, understreges behovet for en fæstningsby i Vendsyssel. Ganske vist, forklarer Hoffmann, vil Frederiksodde hindre fjendtlige hære i at trænge op gennem Jylland, så man kan nøjes med at bygge en let befæstning i landsdelen, når Frederiksodde er færdig. Hvis man dog foretrækker at sikre Vendelboerne, der muligvis på et tidligt tidspunkt i en krig kunne have brug for at søge beskyttelse mod fjendtlige indfald, bør man dog bygge fæstningen med det samme.

Hoffmann, der åbenbart har orienteret sig i området, kender intet bedre sted end Hals, og han anbefaler derfor at lade den kommende befæstning med gader og kanaler afstikke i terrænet, så tilflytterne kan bygge uden fare for at lægge hindringer i vejen for den kommende befæstning.[13)]

Hoffmann skitserede dermed den model, man skulle planlægge den ny by efter: Først at stimulere stedets handelsliv, og så siden omslutte den civile bebyggelse med et fæstningsværk. Indtil det var sket, måtte stedet åbenbart forsvares af den nyanlagte skanse.

Først året efter begyndtes byggearbejderne, som er godt dokumenteret i form af et detaljeret regnskab for opførelsen af et magasinhus med told- og vejerbod, en skibsbro og en galliot til brug for tolderen. Regnskabet strækker sig fra 1. maj 1656 til årsdagen efter, hvor byggeriet rimeligvis har været afsluttet.

Den væsentligste bygning var det tre-fløjede to-etagers magasinhus i bindingsværk på kampestensfundament. Det bestod af en hovedfløj på 31 fag med plads til korn. Her fandtes en vinde til ophejsning af korn til andet stokværk og en indvendig trappe.

I den vestlige sidefløj på otte fag fandtes rum til Toldboden med skriverstue og visitererens rum, som man kom til ad en vindeltrappe fra et af de værelser, der fandtes i stueetagen. I denne fløj fandtes husets eneste skorsten med to piber, der havde aftræk fra nederste etage og fra Toldboden på første sal.

I den anden fløj fandtes nederst en vejerbod med portgennemkørsel og på første sal et pakhus med 12 store træluger. Huset var teglhængt og over Toldboden forsynet med en vindfløj med stafferinger i guld og »andre farver«.

Bygningskomplekset var tydeligvis en mindre udgave af den tre-etagers proviantgård, der opførtes på samme tid i Fredericia.

Inden for regnskabsperioden, altså før 1. maj 1657, byggedes også en skibsbro med kampesten fragtet fra Mariager Fjord af Henrik Jensen Prammand og med tømmer fra Norge. Yderst var der anlagt et blokhus med et mindre batteri med kanoner.[14)]

Den 25. august 1656 grundlagdes den ny handelsby officielt, da Frederik den 3. udstedte byens privilegier. Det blev tilladt alle at slå sig ned i byen, når de havde aflagt ed til borgmestre og råd i Aalborg, som byen foreløbig var underlagt administrativt. De nye indbyggere fik tyve års frihed for alle almindelige og ekstraordinære skatter og afgifter m.v., og desuden lovede man begunstigelser i fremtiden. Enhver, der måtte ønske sig en grund i byen, skulle henvende sig til lensmanden i Aalborg, det var stadigvæk Erik Juel, og ville så få anvist en plads. Når den ny borger havde bebygget sin grund, ville den blive overdraget ham til ejendom.

Få dage senere udsendtes privilegierne i en tysk og en hollandsk udgave. Man ønskede fremmede købmænd til byen.[15)]

Et problem, som skulle løses hurtigt, var den omtalte udstikning af gaderne og den kanal, der skulle være handelsbyens merkantile centrum. Den 4. oktober 1656 blev Anders Bille og rigsråderne Jørgen Brahe og Iver Vind beordret til at sende henholdsvis ingeniøren i Frederiksodde, Erik Jørgensen, og ingeniøren i Sofieodde, Selgen Petersen, til Hals for at få klaret dette problem.

De to ingeniørers regnskab for deres rejse fra Lillebælt op gennem Jylland til Aalborg og derfra videre til Hals er bevaret. De forlod Fredericia 24. oktober med to konduktører og tre vogne og vendte tilbage 1. december. Da rejsen frem og tilbage tog ikke mindre ned tre døgn hver vej, har de altså opholdt sig i Hals i knap fire uger.[16)]

Allerede 21. november kunne delefogeden Knud Jensen på lensmandens vegne tilbyde beboerne i Hals og Skovsgård grunde i byen efter de afstukne anlæg. Hvis de ikke reagerede inden jul, ville deres jorder, der

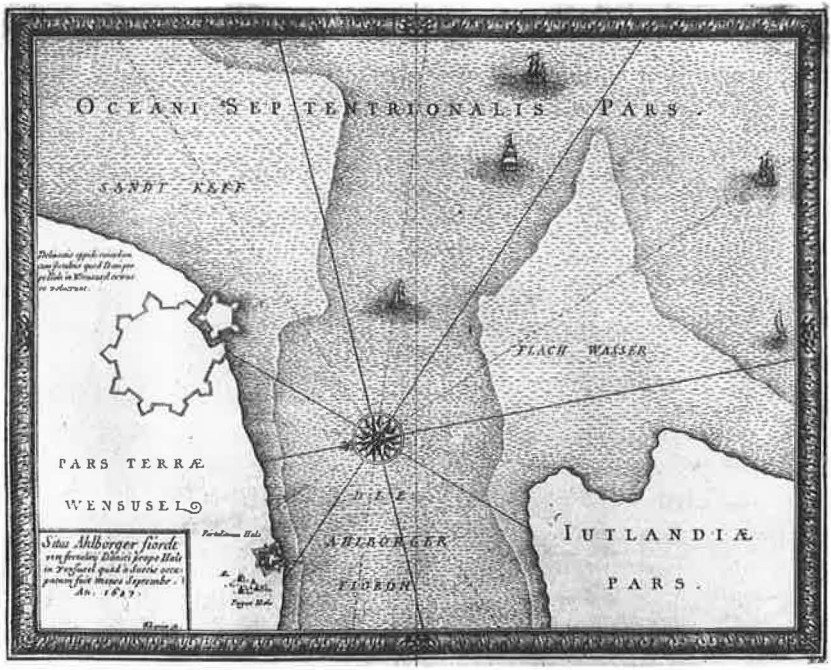

Kort over indløbet til Limfjorden, stukket til minde om svenskernes erobring af Hals i september 1657. Forlægget er rimeligvis en tegning fra 1660'ernes begyndelse. Nederst til venstre ses den renoverede Hals Skanse fra 1653/54. Nærmere Kattegat ses Carl Heinrich von der Ostens planlagte skanse fra 1661 – Stik af D. Lapointe fra S.v. Pufendorfs: De rebus a Carolo Gustavo ... gestis. Nürnberg 1696. Fotografi: Nationalmuseet.

lå i den nye bymark, tilfalde andre. Desuden forbød han bønderne at lade deres svin rode i det afpælede område. I modsat fald ville dyrene blive konfiskeret.[17)]

I det skriftlige kildemateriale er der ikke antydning af, hvor den ny handelsby blev anlagt, men der er alligevel visse holdepunkter for at lokalisere stedet nærmere:

Som det første byggeri opførtes som omtalt et magasinhus med toldbod, vejerbod og pakhus. Det er utænkeligt, at dette byggeri er blevet opført uden for eller i modstrid med de approberede byplaner. Det vil være lige så urimeligt at forestille sig, at skibsbroen blev placeret noget andet sted end ved magasinhuset med dets tilknyttede funktioner – ikke mindst da skibsbroen var hjemsted for tolderens galliot.

Skibsbroen var krumtappen for den kommende bys handelsvirksomhed, i hvert fald indtil den planlagte kanal var udgravet og kunne overtage dens funktioner. Skibsbroen har altså også ligget inden for den planlagte »bygrænse«.

Vi ved, at skibsbroen lå ud for skansen fra 1653/54, og det må betyde, at byen skulle placeres, hvor Hals ligger i vore dage.

Om gadernes indbyrdes placering eller udstrækning vides intet. Heller ikke, hvorledes de planlagte fæstningsanlæg har skullet ligge i forhold til den nybyggede skanse, der muligvis har kunnet indgå i befæstningen som et kastel. Om beliggenheden eller dimensionerne på kanalen vides heller intet.

Denne konklusion på beliggenheden af fæstnings- og handelsbyen Hals står i modsætning til den hidtidige opfattelse, der bygger på det kort over området, som Erik Dahlberg gengav i Samuel von Pufendorfs store værk om Karl 10. Gustavs bedrifter (Ill. 1).

Dette kort har tidligere været omtalt, da det viser 1653/54-skansen i en temmelig nøjagtig gengivelse. Kortet viser desuden den nybyggede skibsbro lige ved skansens sydvestlige hjørne, men ikke Magasinhuset. Med en stiliseret bygningssignatur har Dahlberg skitseret beliggenheden af landsbyen Hals, der på kortet er angivet som »Pagus Hals«.

Kortet er bedst kendt for sin gengivelse af et fæstningsanlæg ca. 800 m øst for skansen. Det består af en næsten cirkulær front med syv hele og to halve bastioner. Desuden er anlægget ud mod kysten forstærket af et ganske lille fembastionært kastel, bygget delvis ude i vandet og adskilt fra hovedfæstningen med vandfyldte grave. Der er ikke antydning af gadenet, og kanalen er heller ikke markeret.

Anlægget er påfaldende lille: »Byen« er ca. 350 m i diameter og kastellet knapt 100 m. Det hele er ikke meget over 9-10 ha. Der var således ikke megen plads til tyske, hollandske eller danske købmænd i den by![18]

Erik Dahlberg var billedredaktør af Pufendorfværket og indsamlede under og efter krigen billeder og kort til Karl 10. Gustavs historie og skaffede sig mere eller mindre legalt danske kort, som han brugte i Pufendorfværket. Der er gode eksempler på, at han har benyttet originalt dansk kortmateriale som forlæg for sine tegninger. Det er tydeligst, hvor Pufendorfstikkene viser urealiserede danske projekter, der, hvor de kan sammenlignes med bevarede danske tegninger, ofte viser en klar overensstemmelse. Det gælder f.eks. Pufendorfværkets gengivelse af Fredericia, hvis vidtløftige kanalsystem er helt sammenfaldende med de danske projekter fra 1650ernes Gründerår.[19]

Spørgsmålet er blot, om den befæstning, Dahlberg her gengiver, nu

også er den by, Erik Jørgensen og Selgen Petersen afstak i løbet af november 1656. Flere forhold taler imod dette: Dahlbergs »by« er placeret langt fra skibsbroen med den sandsynlige beliggenhed for magasinhus og told- og vejerbod. Hans gengivelse viser også byen i en situation, hvor det planlagte kastel lukker byen fuldkomment ude fra adgang til vandet, som netop her var særligt lavvandet og umuligt at besejle. Det er ligeledes vanskeligt at se, hvorledes man skulle kunne bygge en kanal med forbindelse med åbent vand, eller hvorledes man blot kunne få plads til en skibsbro.

Endelig afstak Erik Jørgensen og Selgen Petersen faktisk ikke befæstningen af den ny handelsby, men blot gaderne og kanalen, som ikke fremgår af Dahlbergs kort.

Dahlbergs gengivelse af fæstningsanlægget mellem Hals by og Kattegat har derfor tydeligvis intet med den handels- og købmandsby, de to danske ingeniører afstak i slutningen af 1656. Hvad det så er, Dahlberg gengiver på sin planche, vil blive forsøgt besvaret i et af de følgende kapitler.

Under Karl Gustav Krigene 1657-1659

I anledning af udbruddet af krigen mellem Danmark og Sverige i sommeren 1657 blev Hals Skanse sat i forsvarsstand: Der blev lagt 100 mand i skansen, til hvis behov man opførte en vagtbod og et nyt vagthus, og der blev truffet forholdsregler for at palisadere skansen. Desuden blev der indkøbt et stort flag, hvorpå der var syet Danmarks rigsvåben med de tre løver og ni hjerter.[20)]

Under den hastige svenske besættelse af Jylland i oktober 1657 blev den lille danske styrke i Hals under ledelsen af Anders Amundsen tvunget til at overgive sig.

Den nye, svenske besætning fortsatte de danske bestræbelser på at sætte skansen i forsvarsstand: Den 12. november blev delefogeden i Jerslev Herred Niels Christensen beordret til at sørge for, at bønder og almue i dette og de omliggende herreder skaffede palisader og stormpæle i en længde af ikke under 4½ alen. Det skulle ske i løbet af blot tre-fire dage, så svenskerne må have været bekymrede for danske angreb fra søsiden.

I et tingsvidne, der fremkom efter krigen, kan de svenske aktiviteter følges i grove træk: Skovene var i 1660 forhuggede på grund af det store behov for palisader og stormpæle, og bønderne havde måttet bidrage til opsætningen ved skansen. F.eks. ydede Øster Brønderslev Sogn foruden

kørsel af proviant til besætningen fire mand dagligt til arbejdet. Jerslev Sogn havde i tre måneder syv vogne med hver tre karle til transport af byggematerialer.

Svenskerne forlod skansen i begyndelsen af maj 1658 som følge af Roskildefreden. Der blev straks lagt en ny dansk garnison på 100 mand i skansen under ledelse af major Anders Lauridsen. Den var dog ikke stor nok til at holde skansen, da svenskerne i august samme år brød freden og holdt Hals besat i knap to måneder. Den sidste svenske besættelse synes at have været ødelæggende for skansen og dens bygninger, og efter at den var tilbageerobret i oktober, blev den godt og grundigt renoveret. I et tingsvidne fra 11. november 1659 opremses, hvad den danske garnison havde ladet reparere: Der var blevet brugt træ til de to vagthuse, seks skilderhuse, konstablens hus, et kalkhus, hovedporten, et krudtkammer, broen, provianthuset, soldaterbarakkerne, batterierne og "et lille hus" – muligvis et lokum. Desuden havde man nyopført et hus, opsat en ny brønd, og man havde repareret volden og opsat batterier, stormpæle, palisader og skansekurve omkring hele skansen, bortset fra et enkelt stykke mod øst. Batteriet på skibbroen var blevet besat med kanoner.[21)]

Skansen var altså langtfra demoleret eller sløjfet af svenskerne, og da en lille svensk flådestyrke på tre skibe den 15. august 1659 forsøgte at erobre skansen, kunne den med held forsvare sig, så de fjendtlige skibe måtte fortrække uden resultat.[22)]

Efter krigen forestod et stort renoveringsarbejde på de fleste danske fæstninger, og for at få et overblik over, hvor der burde sættes ind hurtigst, foretog Krigskollegiets præsident Hans Schack fra begyndelsen af februar til april 1661 en inspektionsrejse sammen med den ingeniørkyndige officer Georg Hoffmann og dennes lillebror, ingeniøren Gottfried Hoffmann. Desuden deltog to officerer, der skulle bistå Schack med en reduktion af hæren.

Kommissionen besøgte også Hals, men hvornår dette skete, eller hvad man fik ud af besøget, vides ikke direkte: Under det første møde i Krigskollegiet efter hjemkomsten 30. april nævnes Hals overhovedet ikke. Først da Kollegiet den 16. maj skulle prioritere fæstningsbyggerierne for kongen og foreslå økonomisk dækning af udgifterne, kom Hals på tale, da det blev anbefalet at udskyde genopførelsen af det meget hårdt ramte Fredericia til fordel for Hals. Der er tydeligvis tale om en genoptagelse af planerne om en fæstnings- og handelsby på stedet og ikke reparationsarbejder på den gamle skanse. Det anonyme forslag blev ikke vedtaget, og man bestemte sig for at vente med en genopførelse. Til gengæld sendte man en ingeniør til Hals for at bygge en ny lille skanse.[23)]

Von der Ostens skanse 1661

Den 6. juli 1661 ankom ingeniørsofficeren Carl Heinrich von der Osten til Hals, hvorfra han tre uger senere aflagde en udførlig rapport. Von der Osten var født i Livland og havde tjent i den svenske hær. Efter at være blevet taget til fange i slaget ved Nyborg i november 1659 var han trådt i dansk tjeneste og fungerede i de følgende år som dansk ingeniørofficer i Nyborg og på Kronborg.

I sin rapport om forholdene i Hals skriver von der Osten, at han efter sin ankomst var begyndt at anlægge en skanse ca. 200 roder (ca. 700 m) fra den gamle skanse. På dette sted går vandet dybt ind, men der må bygges en skibbro som tidligere ved det gamle anlæg. Skibsbroen dér betegner han som ruineret. Von der Osten ville egentlig have anlagt sin skanse et andet sted, men her var der ikke til at komme til med både. Han havde dog indtegnet stedet på et kort, der uheldigvis er gået tabt. Det kan dog være, at von der Ostens foretrukne befæstning er identisk med det anlæg, som Erik Dahlberg på sin planche i Pufendorfværket antog for at være det danske projekt fra 1656. Denne påstand kræver naturligvis en forklaring, men da det i flere tilfælde faktisk er muligt at konstatere, at Dahlberg i 1660erne fik billedmateriale fra Danmark, bl.a. nogle af von der Ostens tegninger fra Nyborg, kan han vel også have leveret ham en tegning af Hals. Von der Osten må i så fald have givet ham en tegning med sit eget projekt fra 1661, som Dahlberg så har opfattet som købmandsbyen fra 1656. Påstanden kan ikke bevises, men synes at være den eneste forklaring på Dahlbergkortets anlæg mellem Hals og Kattegat, hvor der ikke tidligere havde været planer om fæstningsanlæg.

Allerede den 10. juli begyndte anlægget af den ny skanse på trods af omfattende materialemangel: Von der Osten klager over, at der kun er ganske få skubkærrer, få spader og ingen vogne til at føre risknipper, som man må hente langvejs fra for at bygge gravene op med. Da havet ofte overskyller stedet, må vandspejlet i voldgraven ligge to-tre fod over jordsmonnet, og det vil være for omfattende at anlægge i løbet af 1661. Han udbeder sig derfor en værkbase til at passe arbejdet og afventer selv nærmere ordrer fra København.

Inden von der Osten nåede at få svar på sin skrivelse, fik han besøg af den nyansatte fæstningsingeniør Henrik Ruse, der var blevet overinspektør over de danske fæstninger i sommeren 1661, og som nu var på sin første besigtigelsesrejse.

Ruse var stærkt kritisk over for von der Ostens nye skanse: For ham

var det nærmest en feltskanse, man var i gang med at bygge, alt for svag til at kunne forsvare sig mod angreb fra søsiden. Desuden var den ikke befæstet ind mod land, og kunne på grund af sin beliggenhed langt fra strømmen (d.v.s. Kattegat) ikke have nogen betydning for sejlruten langs kysten.

Til gengæld foreslår han et andet og mere vidtløftig anlæg, som von der Osten i et brev, skrevet efter Ruses besøg, ikke vil gå i kast med uden udtrykkelig ordre. Han vil hellere nå så langt som muligt med sin egen skanse, der vil blive helt ødelagt af vand og is, hvis man kun bliver halvt færdig før vinteren.[24)]

Alligevel fik von der Osten ordre til at stoppe byggeriet af sin skanse, efter at Krigskollegiet den 8. august havde modtaget Ruses omstændige rapport om befæstningen af Hals.[25)]

Beliggenheden af von der Ostens skanse er ubekendt. I kildematerialet omtales, at den lå ca. 700 m fra den gamle skanse, men i hvilken retning anføres ikke. Da Ruse klagede over, at skansen lå for langt fra strømmen til at kunne have nogen effekt, er det vel sandsynligt, at von der Osten har placeret sin skanse vest for byen, hvor der i modsætning til øst for byen var fast grund at bygge på. Da von der Ostens kort er gået tabt, er vi også afskåret fra at vide, hvor han præcist ville placere sin alternative skanse.

Henrik Ruses projekt 1661

Ruse stillede i sin udførlige redegørelse for sine planer for Hals befæstning spørgsmålet, om skansen blot skulle hindre landgang eller også skulle kunne hindre sejlads. Hvis det første var tilfældet, kunne man efter hans mening godt fortsætte byggeriet af von der Ostens skanse, men hvis man ville forhindre fjendtlige skibe i at passere, var afstanden til von der Ostens befæstning 200 m for stor. Ganske vist, skriver Ruse videre, ligger der et blokhus i fjorden – vel sagtens blokhuset yderst ude på den gamle skibsbro – men det er uden betydning.

Selve skansen er for dårlig og kan næppe holde for beskydning. Den er lagt i sand, og da materialemanglen er stor, kan den næppe nå at blive færdig før vinterens is og storme ødelægger den. Så vidt Ruses karakteristik af von der Ostens skansebyggeri, der stemmer godt overens med dennes egne bekymringer.

Hvis man ønsker at forsvare stedet mod en endog stærk fjende og forsvare indsejlingen til fjorden, foreslår han at anlægge en fæstning til 400-500 mand med fire bastioner i strandkanten, delvis ude i vandet. Det

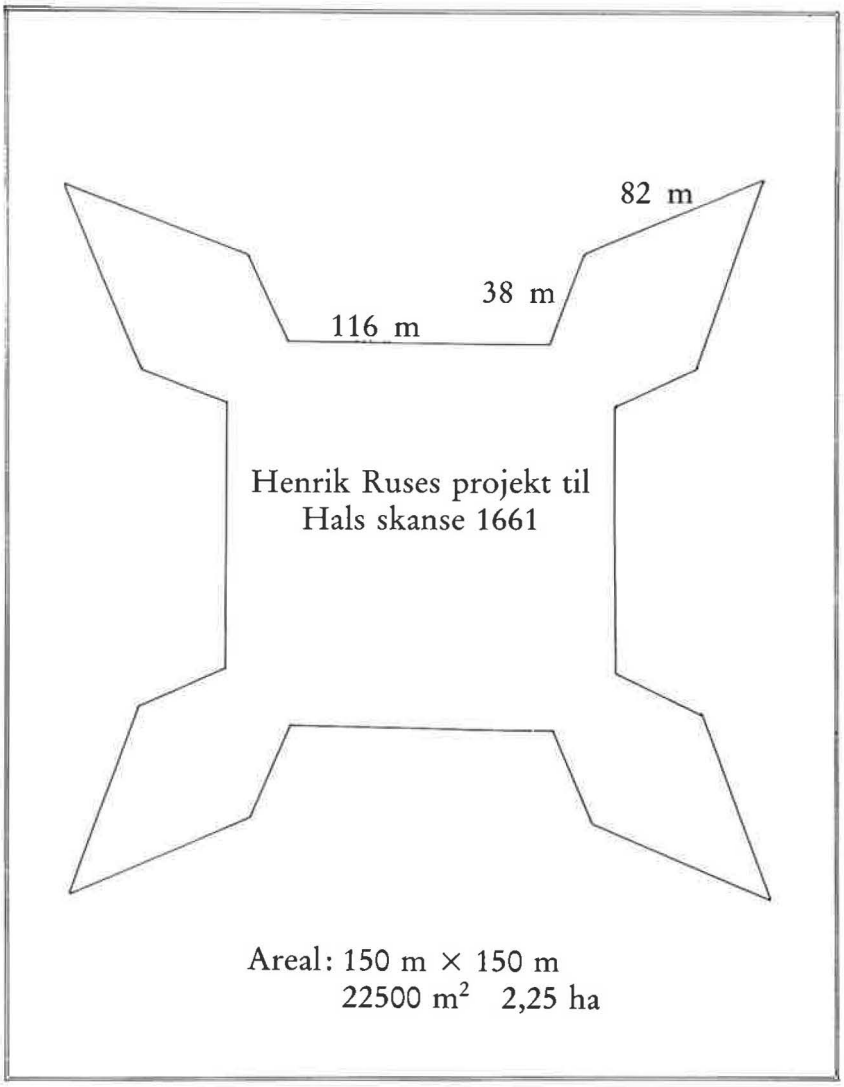

Forsøg på en rekonstruktion af Henrik Ruses projekt til et fort ved Hals, tegnet efter Ruses målangivelser af Bjørn Westerbeek Dahl, og rentegnet af Gunnar H. Rebstrup.

kan lade sig gøre, da bunden er jævn og en beskyttelsesvold, kontrescarpe, let kan føres omkring voldgraven, selv ude i vandet.

Ruse angiver selv dimensionerne på sit anlæg: Kurtinerne skulle være på 31 roder (116 m), facerne 22 roder (82 m) og flankerne 10 roder (38 m), altså et ganske velproportioneret anlæg på ikke mindre end 165 m × 165 m med et areal på ca. 2,25 ha (Ill. 2).

Man kan godt forstå, at von der Osten ikke umiddelbart har kunnet opfatte Ruses projekt som realistisk på et tidspunkt, hvor man næppe havde materialer nok til hans egen beskedne skanse. Ovenikøbet havde Ruse foreslået at anlægge et forværk, et retranchement, til placering af en hel hær!

Til forstærkning af sit fort foreslog Ruse at anlægge tre blokhuse »umb den Revier«, formodentlig på Barren. Det ene var måske det omtalte blokhus i en ny forstærket udgave.

Under sit besøg i Hals havde Ruse også undersøgt havnen og kun fundet den egnet til skibe med 5 alen dybgang, da revet blot er 5½ alen under dagligt vandet.

Hans planlagte fort vil ikke være dyrt at opføre, hævder han selv, men hvis det ikke kan gennemføres i 1661, foreslår han at besætte den gamle skanse fra 1653/1654 med 80 mand.[26] Og derved blev det: Ruses projekt fandt ikke genklang – i første omgang i hvert fald. I Krigskollegiets møde den 13. august diskuteredes von der Ostens skanse. Den blev opgivet, og den gamle skanse kom igen til ære og værdighed.

Forfald

I de følgende år benyttedes så den gamle skanse. I november 1662 nævnes Herman Laubmann som kommanderende løjtnant i skansen. Han havde tre år senere 30 mand under sig, altså langt under de 80, Ruse havde anbefalet til at holde skansen. Den lille garnison stod under kommando af den øverstkommanderende i Fredericia og bestod af folk fra Hans Schacks regiment.

Laubmann og hans folk var vidner til et stedse stigende forfald, der omtales udførligt i hans få bevarede breve til Krigskollegiet. Fra 1663 er dog en række fyldige rapporter om skansens tilstand bevaret. Den 6. april melder Laubmann, at batteriet ved skibsbroen er ved at rådne op. Broen over ravelingraven var på et tidspunkt faldet sammen, så den havde måttet reparares, og det havde voldt problemer at få betalt håndværkeren.

På voldene var 10 kanonlavetter ved at rådne op, fordi der manglede tjære, mens 12 skibslavetter endnu var brugbare. Det store flag, der var blevet erhvervet i 1657, var ubrugeligt, da det var blevet ødelagt efter at have været gravet ned under den svenske besættelse.

I juni klager han over de forfaldne soldaterbarakker i skansen, men havde nu fået et andet problem på halsen: 60 skridt fra porten lå et lille hus, beboet af en blind mand med kone, børn og en enke. Dette hus havde toldvisitereren Urban Andersen med støtte af ridefogeden Mads Rasmussen ønsket fjernet, da det tilsyneladende lå på skansens forterræn. Til gengæld var Urban Andersen selv ved at opføre en bondegård kun 24 skridt fra skansens kontrescarpe mod vest, omgivet af et plankeværk på tre alen! Laubmann har krævet gården og plankeværket fjernet, fordi det så åbenlyst lå i vejen for skansens kanoner og ville være et ideelt skjulested for »mindst 1.000 mand«, som Laubmann udtrykte det. Visitereren udnyttede desuden hele jordstykket ind til graven på nær et skridt afstand.

Uoverensstemmelserne varede hele sommeren, og Laubmann rykkede ikke mindre end fire gange for at redde den blinde mands hus og få fjernet Urban Andersens gård, før han i slutningen af august modtog et måned gammelt brev fra kollegiet med godkendelse af den blinde mands hus. Til gengæld nævnte man ikke Urban Andersens gård med ét ord.[27)]

I marts 1666 rykkede Laubmann Hans Schack for svar på en memorial om skansens "højst fornødne reparation" og gjorde Schack opmærksom på, at skaderne ville blive uoprettelige jo længere tid, der gik, før man fik begyndt på arbejdet. Der skete intet, og fire år senere måtte Krigskollegiet erkende, at skansen ikke kunne holde under et eventuelt angreb. Man anbefalede i stedet at bygge en ny skanse af hensyn til kommunikationen til Norge og forsvaret af Vendsyssel.[28)]

I 1672 besøgte Frederik Ahlefeldt skansen, som han beskrev i de sorteste vendinger: Voldene var skredet ned i gravene, som derfor ikke havde nogen større dybde eller bredde. Også palisaderne var faldet ned i graven, og kanonerne var ubrugelige. Mandskabet havde ikke fået udbetalt sold i længere tid, så flere havde forladt stedet. Og selv om skansen kunne repareres, ville den efter Ahlefeldts mening være til mere skade end gavn, og den burde af »krigsraison« raseres ...

Med sin rapport fra Hals sender Frederik Ahlefeldt et afrids af stedet, som han har fundet i Aalborg, signeret af »Rigsmarkens ingeniør«. Det er sikkert Erik Jørgensens originaltegning fra skansens renovering i 1650erne, der dermed blev sendt til København. Den er desværre som alle de øvrige danske tegninger til Hals befæstning gået tabt.[29)]

Selgen Petersens projekt 1673

Ahlefeldts dystre beskrivelse af Hals Skanse blev af Krigskollegiet året efter fulgt op af handling. Selgen Petersen, der nu var ingeniør i Fredericia, blev i efteråret 1673 sendt til Hals og skrev på grundlag af sine undersøgelser af hele området en lang memorial om skansens tilstand. Også han fremlagde et projekt til en befæstning af stedet.

Efter Hans Schacks ordre havde Selgen Petersen observeret Limfjorden fra Aalborg til »Havets dyb« og forfattet et grundrids heraf.

Skansen er, skriver han, fordærvet, og han gentager i det store og hele Ahlefeldts beretning: Tørvene i volden var fugtige, så de truede med at skride ud, hvis de ikke allerede var faldet ned i graven. Af palisaderne står kun én på sin oprindelige plads. Træet i porten er rådnet bort, skansebroen kan ikke hæves, ravelinbroen er sunket sammen og kun to af kanonerne kan skyde.

Den gamle skibsbro, som han må have set nyopført under sit besøg 17 år tidligere, er nu helt ødelagt og oversvømmet bortset fra den allerydderste ende, hvor der står en del pæle efter fundamentet til blokhuset.

Selgen Petersens forslag går ud på at bygge et tårn på Korsholm. Det skal på grund af bundforholdene stå på pæle, da der kan være op til to fod vand om vinteren på holmen.

På Himmerlandssiden af fjorden er jorden for sandholdig til, at man kan bygge forsvarsanlæg. Til gengæld kan der lægges et blokhus i vandet eller – som på Korsholm – bygges et tårn på pæle.

Petersen foreslår, at man desuden opfører en skanse på samme måde, som de kejserlige havde bygget den gamle skanse på i 1628.

På Vendsysselsiden af indsejlingen havde Selgen Petersen heller ikke fundet jorden særlig egnet at bygge på, og kun med stort besvær skulle det kunne lykkes at anlægge et »konsiderabelt fort« med våd grav. Kun vest for den gamle skanse, hvor han har fundet en forekomst af blåler, som strækker sig udi vandet, kan man bygge en »god« fem-kant. Til gengæld vil man støde ind i omfattende materialeproblemer: I land er de nærmeste forekomster af sten tre mil væk. I Limfjorden skal man dog »blot« 2½ mil ind mod Aalborg for at finde egnede sten. De er til gengæld meget store og efter Selgen Petersens mening kun blevet liggende, fordi de har været for uhåndterlige at fjerne for andre.[30)]

Heller ikke Selgen Petersens forslag til tårne, blokhuse eller fembastionær skanse ved Hals blev ført ud i livet: Endnu en ingeniør skulle prøve kræfter ved Hals.

Gottfried Hoffmanns skanse 1675

Den 15. maj 1675 fik ingeniørofficeren Gottfried Hoffmann udbetalt 50 rdlr. i rejsepenge til Hals, hvor han skulle afstikke en firebastionær skanse til 300 mand. Han var den Gottfried Hoffmann, der i 1661 havde ledsaget Hans Schack rundt i landet på inspektionsrejsen efter Karl Gustav Krigene, og var nu avanceret til overingeniør over alle fæstninger i Danmark og dermed i realiteten Henrik Ruses efterfølger. I 1684 blev han den første chef for Fortifikationskorpset, som blev oprettet på hans initiativ, og han blev dermed inddraget i alle betydelige spørgsmål om landets fæstningsvæsen.

I Gottfried Hoffmanns overslag over byggeriet af den ny skanse ved Hals ses det, at skansen kunne anlægges på 10 uger af 300 mand. Arbejdslønnen beregnedes til 3 sk. pr. dag, hvilket ville medføre en udgift til lønninger på ialt 1.312 rdlr.

Desuden skulle der bruges 300 skubkærrer, 300 skovle, 300 spader, 300 hakker og 350 tylt træplanker, alt til en værdi af 900 rdlr. Til opsætning af broer og porte beregnedes 500 rdlr., og tørveskæreren skulle have 200 rdlr. Ialt udgifter på 2.912 rdlr.

Værket skulle udstyres med batterier til kanonerne, skilderhuse, barakker til soldaterne, officersboliger, kommandanthus, proviant- og ammunitionshus og vagtboder til ialt 6.000 rdlr. Altså en ganske bekostelig affære.[31)]

Gottfried Hoffmann udarbejdede et kort, der fik kongelig approbation, og afstak selv værket under sit besøg i Hals. Selgen Petersen blev sendt fra Fredericia til stedet for at lede opførelsen af Gottfried Hoffmanns skanse, og arbejdet begyndte midt i juli. Den 14. udleveredes således 30 hjulbøre, 93 jernskovle, 50 jernspader og 27 spadeskafter.

En uge senere, 20. juli, skriver Petersen, at han er betænkelig ved beliggenheden af den ny skanse, der ligger mellem stranden og byen, altså mellem Kattegat og Hals By, da stedet er meget sandholdigt, og voldgraven næppe kan graves blot tre fod ned. Han foreslår derfor at bygge skansen vest for byen, hvor han to år tidligere havde anvist et egnet sted til sin fem-bastionære skanse. Han agter dog at begynde det planlagte sted for ikke at sinke arbejdet, men udbeder sig forholdsordrer. Få dage senere sender Krigskollegiet Hoffmanns bemærkninger til Selgen Petersen og beordrer skansen opført som planlagt. Halvdelen af det regiment, der er til stede i Hals, skal arbejde en uge skiftevis med den anden halvdel af regimentet.

LEER
GRAVEN.

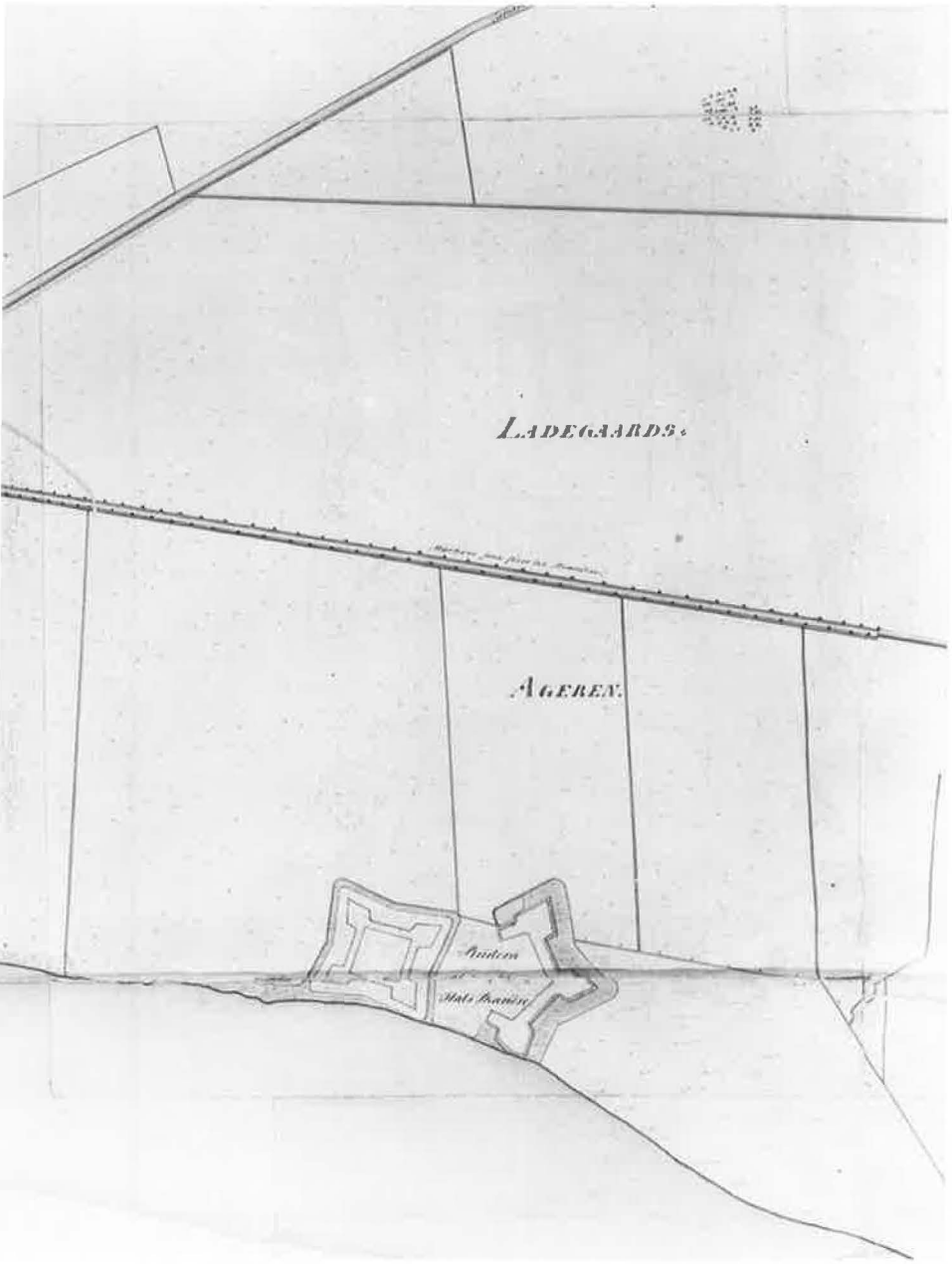

Kopi af det originale matrikelkort over Hals By, tegnet i 1818 af Schlegel. Øst for Hals By og Skanse ses tydeligt resterne af Gottfried Hoffmanns skanse. – Udsnit af kort i Forsvarets Bygningstjenestes kort- og tegningssamling, Rigsarkivet.

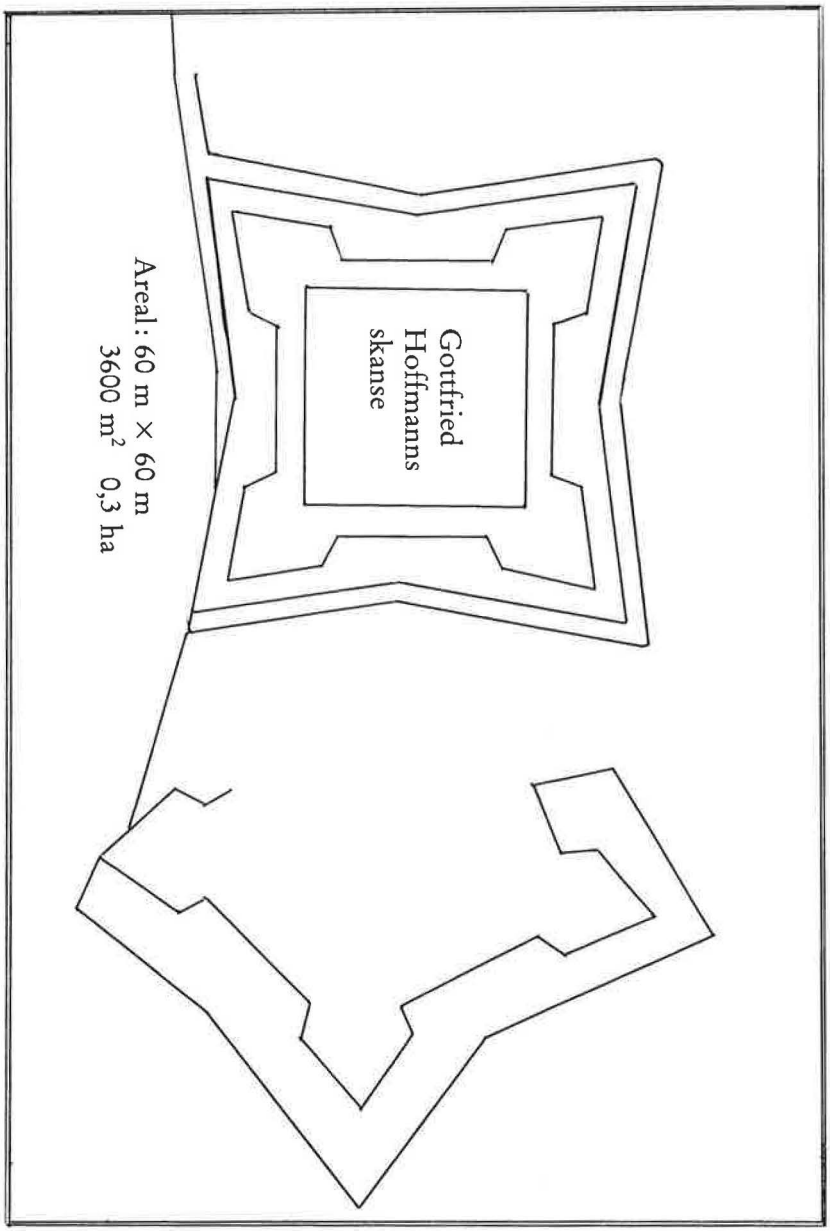

Rekonstruktion af Gottfried Hoffmanns skanse, tegnet af Bjørn Westerbeek Dahl på grundlag af Ill. 3. Rentegnet af Gunnar H. Rebstrup.

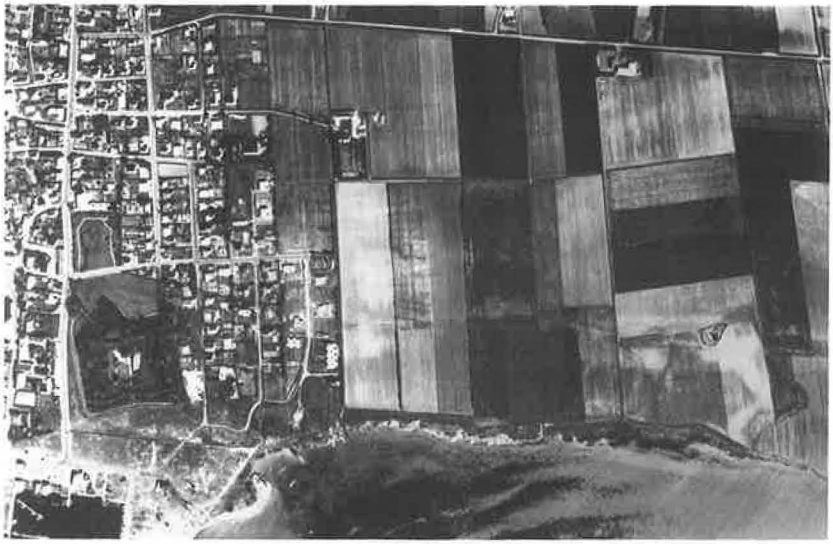

Luftfotografi af Hals Skanse (t.v.) med en del af Hals By. T.h. ses aftegningen af det kvadratiske hovedanlæg af Gottfried Hoffmanns skanse fra 1675 med det tydelige forværk mod øst, jf. Ill. 3. – Fotografi: Nationalmuseet efter luftfoto fra Geodætisk Institut, ca. 1960.

På trods af Selgen Petersens indvendinger blev Gottfried Hoffmanns projekt altså alligevel godkendt.

Tre uger senere, 13. august, skrev Selgen Petersen igen til Krigskollegiet, og det fremgår heraf, at han i mellemtiden havde fået kontraordre: Efter at have arbejdet på Gottfried Hoffmanns skanse i otte dage og kommet godt i vej, havde man fået besked om at stoppe arbejdet og i stedet renovere den gamle skanse![32)]

De nærmere forhold omkring denne opsigtsvækkende ordre har det ikke været muligt at finde frem. Formodentlig er Krigskollegiet blevet bekymret for omkostningerne ved det noget vidtløftige anlæg.

Gottfried Hoffmanns skanse kendes ikke fra samtidige kort og tegninger, men på et kort over Hals By og nærmeste omegn fra begyndelsen af 1800-tallet ses tydeligt det karakteristiske firbastionære anlæg, placeret ved strandkanten ca. 850 m fra byen og den gamle skanse (Ill. 3). Det bestod af et hovedanlæg på ca. 60 × 60 m med et samlet areal på 0,3 ha, omgivet af vandfyldte grave og en kontrescarpe samt et kronværk til beskyttelse af angreb fra Kattegat (Ill. 4). I sin opbygning minder skan-

sen meget om Henrik Ruses nu 14 år gamle projekt, som også skulle have været forsynet med et forværk, men dimensionerne her er unægteligt mere beskedne.[33)]

Det er overraskende, at der på trods af den korte tid, der blev arbejdet på Gottfried Hoffmanns skanse, har været synlige rester tilbage helt op til nutiden, og så sent som på nyere luftfotografier har skansen aftegnet sig i terrænet (Ill. 5). Det turde dog være fremgået af de foregående afsnit, at der ikke kan være tale om rester af et af de ældre anlæg på stedet.

Den gamle skanse genopbygges i 1675-1677

Omkring den 1. august 1675 begyndte det møjsommelige arbejde med at renovere den gamle, forfaldne skanse, som Frederik von Ahlefeldt, Selgen Petersen og Gottfried Hoffmann i årene umiddelbart forinden havde opgivet som befæstningsanlæg. I Selgen Petersens rapporter til Krigskollegiet, i fæstningsregnskaberne og i kompagnichef Johan Newmeyers korrespondance kan arbejdet følges i grove træk:

I sit tidligere nævnte brev fra 13. august berettede Selgen Petersen, at man i de forudgående 14 dage havde fået ryddet gravene for bevoksning og nedfaldne tørv, således at man kan begynde tørvesætningen umiddelbart efter. Men han klager over, at arbejdet i Hals sinkes ved hans gøremål i Fladstrand, hvor man samtidigt byggede to redoutter, og i det hele hæmmes arbejdet af manglen på officerer.

Tre dage senere rapporterer Newmeyer, at der arbejdes flittigt med 300 mand, og at man er begyndt at sætte palisader i gravene. Til hjælp havde man 10 bukke, 1 rambuk og 6 stænger til at støde jorden sammen med. Som tørvesætter havde Selgen Petersen ansat en Svenning Laursen, der skar tørv og foretog tørvesætning i volden på 69 arbejdsdage i august, september og oktober.

Arbejdet skred tilsyneladende rask frem: 1. september melder Newmeyer, at voldene med Guds hjælp vil være nogenlunde færdige samme uge, og at man derefter vil gå i gang med kontrescarpen og ravelinen. Den 11. skrev proviantkommissær Tøger Lassen fra Aalborg, at skansen kan gøres færdig i løbet af de kommende 3-4 uger, hvis det tørre vejrlig holder ved. Der arbejdes, fortsætter han, med porte, broer og mandskabsbarakker.

Slet så optimistisk var Selgen Petersen ikke dagen efter: Hele 32 soldater bestiller ikke andet end at øse vand af gravene. Hertil havde man

ifølge regnskabet 40 hulskovle og 4 store øsekar, der med 30 favne hampereb sikkert har været indbyrdes forbundne i en slags vandsnegl.

Selgen Petersen har endnu engang været i Fladstrand for at tilse arbejderne dér, og da skovrideren ikke har villet udse træ til palisader alene, har han også været fra arbejdet i den anledning. Petersen er bekymret for arbejdets fortsættelse ikke mindst, da Newmeyers kompagni nu var beordret til København, så mandskabsstyrken blev halveret.

En måned senere klager han over, at skansearbejdet tager lang tid og altså endnu ikke er færdigt. Graven skulle blive færdig midt i oktober, så mangler der blot palisader og batterier. Men i begyndelsen af november var det helt galt: Han havde gerne set graven en fod dybere, men det har jordbundsforholdene forhindret, og så havde man haft storm og højvande. Fjorden havde slået ind i gravene, som var blevet fyldt med vand, som man endnu ikke havde fået fjernet selv efter at have haft 48 mand til at øse i tre uger!

Efter at Newmeyers kompagni var rejst og kaptajn Frederik Sehesteds mandskab var kommet til, var arbejdsstyrken blevet mindre end tidligere. Selgen Petersen mener dog, at man kan nå at sætte tørv i kontrescarpen, især da de folk, der skulle have arbejdet med palisaderne, nu kan sættes til det. De er forhindret i deres arbejde på grund af det kolde vejr, der har gjort det umuligt at få skåret træet, og vinteren har også lagt hindringer i vejen for at få mere træ fra skovene til skansen. Men ellers er skansen færdig, rapporterer ingeniøren beroligende.

I december var selve skansearbejdet helt stoppet, men man manglede blot opsætning af nogle palisader og brystværn på kontrescarpen. Broerne og portene, mener Petersen, kan sikkert nå at blive færdige inden nytåret. Samtidigt udbeder han sig forståeligt nok – tilladelse til at rejse 14 dage til Fredericia for at se til hus og hjem. Han havde ikke været på orlov, siden han kom til Hals i juli. Hvornår han er rejst, eller hvor længe han blev væk, vides ikke, men 25. marts året efter fik han ordre til at begive sig tilbage til Hals for at fortsætte arbejdet.

Allerede i november eller december 1675 var man begyndt at bygge de to broer over ravelingrav og fra ravelinen over til selve skansen. De blev som ved byggeriet i 1654 opført som vindebroer. Efter at have passeret broen kom man først til ravelinporten og efter næste bro til hovedporten – begge opført af træ. Inden for hver port lå en vagtbygning. Ravelinvagten var på fire fag, skansevagten på seks fag. Begge huse var forsynet med skorsten, var grundmuret og teglhængt. Samtidigt opsattes tre skilderhuse i skanseområdet.

I oktober 1675 var skansen blevet bestykket: Den 15. oktober modtog

den nyudnævnte artillerimester Knud Vrolsen tre halve kartover på 24 pund, som kom med en galliot fra Københavns Tøjhus. De blev straks sat op på volden, og dermed var skansen i defensionsstand.[34)]

På volden stod også en flagstang med et nyanskaffet flag af 53 alen rød hårdug påsyet en 15 cm bred hvid sejldug.

Ved nytårstide 1675/76 har Hals Skanse således stået nyrenoveret og klar til at modtage en fjende. Desværre var det ikke lykkedes at gøre dens bygninger færdige, så besætningen kunne flytte ind, fordi man begyndte byggearbejderne for sent!

I regnskaberne kan husbyggeriet følges temmeligt nøje. Men da de fleste håndværkere først fik deres betaling i løbet af 1677 for arbejde angiveligt udført fra august 1675 og frem, er det umuligt at datere de enkelte huse helt nøjagtigt.

Man begyndte naturligt nok med at nedrive de gamle bygninger i skansen i august/september 1675, og til opbevaring af depotet af geværer, ammunition og andre fæstningsmaterialer lejede man et hus i Hals.

Man tog fat på et hus til kommandanten. Det var et grundmuret, teglhængt bygningsværk, beliggende nordligst i skansen. Det bestod af en stue, sengekammer, køkken, spisekammer, bryggers med kølle og bagestue. Fra sengekammeret var der adgang til et fritliggende »lild hus«, som glarmesteren udstyrede med et mindre vindue (!). Kommandanthuset fik låsetøj i december 1675 og var vel færdigt på dette tidspunkt. Først i oktober året efter fik det installeret en jernovn, og i 1677 blev bryggers og bagers færdigtindrettet med kedler, kar og trug.

Vestligt i skansen lå et ligeledes grundmuret, teglhængt hus, bygget af genbrugsmaterialer fra de nedrevne bygninger. De bærende konstruktioner kom fra et ældre hus, der blev forlænget med et fag til ialt 10 fag. Huset havde dobbelt skorsten, der var forbundet med fire ildsteder. Den sydlige del af huset blev brugt som bolig for skansens fire konstabler. Nordligst var indrettet et vagthus med en stue med egen skorsten.

Østligt i skansen lå et 16 fags hus til korn og proviant. Her placeredes i 1677 en håndmølle, som soldaterne i nødstilfælde kunne ty til under en belejring. Den var indkøbt af Laurids Pallisen i Strid Mølle, syd for fjorden. Kværnstenene kom dog fra en nedlagt »øde« mølle ved Hjørring.

Disse tre bygninger stod færdige, da Selgen Petersen blev forflyttet til Landskrona, som var det vigtigste danske støttepunkt i Skåne under den kortvarige tilbageerobring af landsdelen under Skånske Krig. Til gengæld fortsatte Thomas Ibsen som konduktør. Han var blevet indforskrevet fra Holsten og arbejdede i Hals fra 20. april til 31. oktober 1676.

Da Selgen Petersen forlod Hals, var man i gang med at bygge logi til soldaterne. Deres barak var som de øvrige bygninger i skansen grundmuret og teglhængt. Det lå sydligt i skansen og var på 17 fag og havde 16 boliger fordelt omkring fire skorstene. I nærheden af dette hus gik en lille træbeklædt gang under volden til et lille træhus »til soldaternes behov«. Soldaterbarakken er muligvis blevet færdig i løbet af sommeren 1676 – og det lille hus forhåbentlig samtidigt!

Skansen fik i 1676 også et krudtmagasin. Det hvilede på et kampestensfundament, men var helt igennem muret og teglhængt. Det var uden vinduer.

Inde i skansen gravede Laurids Pallisen Møller i 1677 en brønd, der blev forsynet med en pumpe.

Som afslutning på byggearbejderne i skansen blev dens indre delvis brolagt og der blev lagt rendesten af en stenpikker i 12 dage. Han kløvede de store sten fra fundamentet til det store magasin, told- og vejerhus fra 1656, hvis sørgelige rester nu helt forsvandt.

I 1677 arbejdedes på kontrescarpen, der rimeligvis er blevet færdig samme år, og hermed må skansebyggeriet formentligt have været helt afsluttet.[35)]

Ved afslutningen af Skånske Krig i 1679 var Vendsyssel således blevet befæstet med en nyrenoveret skanse i Hals, hvor der lå en garnison under ledelse af en kommandant. Som efter renoveringen af skansen i 1653/54 var det ikke den store mandskabsstyrke, der var placeret i skansen. Og ydermere skulle garnisonen i Hals afgive nogle mand til de to redoutter, der var blevet bygget ved Fladstrand.

På trods af problemerne med at skaffe materialer til Hals og de dårlige jordbundsforhold i området opfattede man stadigvæk Hals som det centrale støttepunkt i forsvaret af Vendsyssel og i sejladsen på Norge. Det skulle vise sig at være et kostbart synspunkt:

Allerede i 1683 var der problemer med skanseanlægget: Gottfried Hoffmann blev sendt til Hals for at besigtige forholdene. Hans beskrivelse af det blot seks-syv år gamle anlæg er dyster:

Værkets kærne var bygget af sand, der var beklædt med tørv hentet fra morænelandet. Da tørvene sætter sig, opstår der huller, der dagligt må fyldes ud. Hoffmann fortæller, at udskridningerne tager til, og hele værket derfor må sættes om, d.v.s. alle tørv skal lægges på ny. Hoffmann foreslår at samle den nedfaldne jord på ét sted, så man kan bruge den igen, men da tørvene let smuldrer, foreslår han at blande den op med møg, og bønderne i Hals Sogn skal forpligtes til at føre seks læs hver til skansen. Man bør også skære nye tørv, hvor det er muligt. Arbejdet vil

være for omfattende for det forhåndenværende mandskab i skansen, så man bør gå trinvis frem og tage en face, en flanke eller en kurtine ad gangen. Man kan efter Hoffmanns mening afsætte 40 mand hertil. De skal bruge 30 skubkærrer, 20 skovle, 4 tørvespader, 2 trossierspader samt 6 stamper.[36)]

Gottfried Hoffmanns rapport viser tydeligt de problemer, ingeniørerne var stødt på, siden de kejserlige havde anlagt den første skanse ved Hals: Jordbundsforholdene og materialemanglen. Det skulle blive Hals' endeligt!

Mod Fladstrand

Da Gottfried Hoffmann i 1683 besøgte Hals og udarbejdede sin rapport om stedet, var Hals endnu ikke afskrevet som det vigtigste støttepunkt i Vendsyssel, det havde været siden 1653/54.

Selv om man fra krigsadministrationens side tilsyneladende ikke vurderede den gamle skanse højt og op gennem 1660'erne og 1670'erne forsøgte at få den afløst af nye, stærkere anlæg (Von der Ostens skanse, Ruses fort, Selgen Petersens fem-bastionære anlæg og Gottfried Hoffmanns ambitiøse projekt), var der indtil 1683 ikke antydning af, at man ville opgive stedet med sin strategisk gode beliggenhed og gode havn.

Samtidigt med renoveringen af Hals Skanse i 1675-76 byggede man to redoutter ved Fladstrand. Det er blevet opfattet, som om man på dette tidspunkt havde opgivet Hals.[37)] Det var tydeligvis ikke tilfældet, selv om det naturligvis antyder, at man ikke var uinteresseret i at sikre sejlruten nordpå mod Norge ved et støttepunkt 50 km fra Limfjordens munding.

De to redoutter var ganske små anlæg, hvis kanoner ifølge samtiden ikke havde samme ildkraft som artilleriet i Hals. Bestykningen i Hals og de to redoutter i Fladstrand var i 1679:

	Hals	Fladstrand
24 pund	3	6
12 pund	2	–
4 pund	6	–
3 pund	6	2
2 pund	2	1
1 pund	2	1
Ialt	21 stykker	9 stykker

Også en sammenligning mellem byggeomkostningerne ved renoveringen af Hals Skanse og opførelsen af de to redoutter i Fladstrand viser, at Hals var det sted, der blev pumpet penge i, og man dermed satsede på: I de hektiske byggeår 1675-1676 brugte man på Hals ikke mindre end 4.744 rdlr og i Fladstrand blot 497 rdlr. Tendensen fortsatte i de følgende år.

I begyndelsen af 1680'erne findes der i Krigskancelliets arkiv årlige lister over, hvad der skulle gøres på de danske fæstninger. Her nævnes Hals overhovedet ikke, og Fladstrand glimrer også ved sit fravær.[38] Man havde tilsyneladende affundet sig med Hals som Vendsyssels hovedfæstning. Gottfried Hoffmanns dystre rapport om skansens tilstand førte til gengæld med sig, at man på ny overvejede problemerne. Klog af skade valgte man et par år efter at udbygge de to redoutter ved Fladstrand til en egentlig fæstning. Arbejdet her begyndte i 1686 og blev afsluttet to år senere.

I 1687 blev kommandantskabet i Hals flyttet til Fladstrand som udtryk for, at balancen mellem de to fæstninger var blevet forrykket i Fladstrands favør.

Hals Skanse havde på ingen måde udspillet sin rolle, men vægten blev herefter lagt på Fladstrand. Man havde efter mange års planlægning og besvær med den eksisterende skanse endeligt indset de praktiske problemer med fæstningsbyggeri på dette sted, hvor jordbundsforholdene og den konstante mangel på selv de mest nødvendige byggematerialer gjorde stedet uegnet til større anlæg.

Noter

1) Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Kristian IV's Tid udgivne ved Kr. Erslev. 1. Bind. Kjøbenhavn 1883-85, s. 481.
2) Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve udgivne ved C.F. Bricka og J.A. Fridericia. 2. Bind. Kjøbenhavn 1889-91. Genoptrykt 1969, s. 25.
3) Som 1) s. 491.
4) J. Krebs: Aus dem Leben des kaiserlichen Feldmarschalls Grafen Melchior von Hatzfeldt (1593-1631). Breslau 1910, s. 125, 223-224.
5) Rigsarkivet. Landetaten. Krigskollegiet. Indkomne sager. 1673. Petersen, Selgen, 20.11.
6) Som 1) 2. Bind. 1887-88, s. 199. – Jens Gregersen: Hals Skanses historie, i: Fra Himmerland og Kjær Herred, 45, 1956, s. 228.
7) Som 1) 3. Bind. 1888-90, s. 230-232.
8) Som 1) 3. Bind. 1888-90, s. 306. – Som 2) 6. Bind. 1885-86. Genoptrykt 1970, s. 215.
9) Aktstykker og oplysninger om Rigsrådets og stændermødernes historie i Frederik III's tid udgivet ved C. Rise Hansen. 2. binds 2. halvbind. København 1975, s. 613, 636 og 781-783.

10) Rigsarkivet. Reviderede regnskaber. Militære regnskaber. Hals og Fladstrand 1653-1657. – Militære regnskaber. Jyske kommisarieregnskaber 1652-1656. Unionsskatten 1653. – D.H. Wulff: Et paatænkt Fæstnings- og Byanlæg ved Hals, i: Samlinger til jydsk Historie og Topografi, 7. Bind, 1878-79, s. 259.
11) Som 10) Unionsskatten 1654 og 1655/61.
12) Som 10) Wulff, s. 260.
13) En betænkning om Danmarks fæstningsforsvar 1655, i: Danske magazin, 7. række, 5. bind, København 1949, s. 212-213.
14) Som 10) Hals og Fladstrand 1653-1657.
15) Som 6) Gregersen, s. 240-241.
16) Som 10) Unionsskatten 1655/61.
17) Som 6) Gregersen, s. 241-242.
18) Samuel von Pufendorf: De rebus a Carolo Gustavo ... gestis. Nürnberg 1696, pl. 66.
19) Se f.eks.: Bjørn Westerbeek Dahl: Erik Dahlberg ved Lille Bælt 1657-1660, i: Vejle Amts årbog 1988, s. 87-113.
20) K.C. Rockstroh: Endnu en Gang Agger Tangen-Tyborøn, i: Samlinger til jydsk Historie og Topografi, 3. Række, 4. Bind, 1904-05, s. 462.
21) Thyge J. Søegaard: Tilstande i Jylland under og efter Krigen 1657-59 belyst ved jydske Tingbøger, i: Historisk Tidsskrift, 8. Række, 3. Bind, 1910-12, s. 157-158, 164 og 174, og: A. Peter Gaardboe: Svenskerne som Fjender i Vendsyssel i 1657 og 1658, i: Samlinger til jydsk Historie og Topografi, 1. Række, 9. Bind. 1882-83, s. 139, 149-152 og 163-167.
22) Holger Fr. Rørdam: Om Skansen ved Hals i Svenskekrigen 1657-59, i: Samlinger til jydsk Historie og Topografi, 1. Række, 8. Bind, 1880-81, s. 364-370.
23) Rigsarkivet. Krigskollegiet. Forhandlingsprotokol, 30.4.1661 og 16.5.1661.
24) Som 5) 1661. Osten, Carl Heinrich von der, 25.7, 4.8.
25) Som 23) 13.8.1661.
26) Som 5) 1661. Ruse, Henrik, 8.8.
27) I.C.W. Hirsch: Danske og norske Officerer 1648-1814 (Håndskrift på Det Kongelige Biblioteks Læsesal). – Som 5) 1663. Laubmann, Hermann, 6.4., 5?.6., 7.6., 17.6., 11.7., 13.7., 25.8.
28) Som 5) 1670. Memorial fra Krigskollegiet til Christian den 5., 22.5.
29) Som 5) 1672. Ahlefeldt, Frederik von, 23.10.
30) Som 5) 1673. Petersen, Selgen, 20.11.
31) Som 10) Militære regnskaber. Kommissærregnskab for Sjælland 1674-76, bilag 267. – Som 5) 1675. Hoffmann, Gottfried, udateret brev (efter 15.5.).
32) Som 10) Hals og Fladstrand 1675/78. – Som 5) 1675. Petersen, Selgen, 20.7., 13.8.
33) Forsvarets Bygningstjeneste, Det Historiske Tegningsarkiv. VIII-1-9.
34) Som 5) 1675. Newmeyer, Johan, 16.8., 1.9., 11.9. (med vedlagt brev fra Tøger Lassen), 12.9. (med vedlagt brev fra Selgen Petersen). – Petersen, Selgen, 8.10., 3.11., ?.12. – Som 10) Hals og Fladstrand 1675/78. – Rigsarkivet. Landetaten. Krigskollegiet. Koncepter til »Kgl. depeches« 1676/399.
35) Som 10) Hals og Fladstrand 1675/78. – Som 5) 1677 Mathiessen, Ove, 28.8., 14.9., 12.10., 20.11., samt et udateret brev.
36) Rigsarkivet. Landetaten. Krigskancelliet. Indkommen sag 1683/442.
37) Det er f.eks. tilfældet i Jens Ole Kristensen: Fladstrand – befæstning og byudvikling, i: Historie. Jyske samlinger. Ny række, 18/3, 1990, s. 421-450. Da JOCs artikel alene bygger på de forhåndenværende trykte kilder og ikke på det righoldige upublicerede kildemateriale, skal jeg her afstå fra at gå ind i en argumentation omkring hans opfattelse af forholdet mellem Hals og Fladstrand.
38) Som 36) 1680/64, /215, /235, /250, 1681/4, /117, 1682/80.

Et stykke Nytorv i Aalborg i gamle dage

af Klaus Haubroe

Hvor SALLING nu har sit varehus på Nytorv, lå i århundreder nogle små huse og gårde, der efterhånden samledes til et kompleks af beboelse og mindre industri. Facaden udgjordes af Nytorv 12, 14 og 16, gl. matr.nr. 470-471, – nyt matr.nr. 560-561. Dertil hørte i mange år ejendommene på vestre side af Braskensgade og to huse i Nygade, matr.nr. 437 og 438. Der var 13 lejligheder, butikker mod torvet, stald og værksteder, samt, indtil 1895, Aalborg Sæbefabrik.

Denne gård tilhørte fra 1845 til 1917 familierne Haubroe og Lassen fra Vejgaarden, indtil generationen i tiden omkring den 1. verdenskrig, som så mange andre, fandt deres virke i København og andre steder.

De fire (egtl. kun tre) små huse, der dannede gårdens facade mod Nytorv i Aalborg. Bagved lå flere gårde med sidehuse og baghuse, samt – indtil 1895 – Aalborg Sæbefabrik.
Huset længst til højre var gade nr. 12. De to huse i midten udgjorde tilsammen nr. 14 med indgang i porten. Hjørneejendommen mod Braskensgade var nr. 16. Gården omfattede hele vestre side af denne gade og to huse mod St. Nygade. Denne gård tilhørte fra 1845 til 1917 familierne Haubroe og Lassen.

Det var gamle huse, for her er vi i den ældste del af byen. Da Aalborghus efter Grevens Fejde i 1535 flyttedes til sin nuværende beliggenhed, dannedes torvet naturligt langs voldgraven mod syd.

Den ældste beskrivelse af husene på Nytorv er formodentlig den, vi finder i opmålingen til Grundtaxten 1682. Det ses heraf, at bebyggelsen lå i 6. Rode: »Beligendes ud til Nytorf ued Øster Aae – « og der var kun bebyggelse på den søndre side. (1)

Opmålingen 1662 findes, såvidt vides, ikke mere.

Husene benævntes efter ejerne. Efter beskrivelsen, og hvad man senere kan finde om ejendommen og dens beliggenhed, kan man gætte på følgende. »Jens Hansens iboendes Eiendom med 4 Boeder og *1 liden Hauge*«, vurderet til 48 rigsdaler.

Det er et skøn, men næppe helt urealistisk. Den første ejer, der kendes med sikkerhed, er Peder Hansen Bager, der nævnes ved opmålingen til Generaltaxationen i 1761.

Ejendommen bestod da af:

a.	1 Gaard med 10 Fag, 2 Lofter høj og 1 Etage 2 Fag	400 rdl.
b.	1 Sidehuus, 5 Fag, 1 Etage	100 rdl.
c.	1 Halvtag sønden i Gaarden, 6 Fag	20 rdl.

Taxationen oplyser også, at ejendommen var solgt til Ole Jochumsen, men ikke hvilket år.

Denne har antagelig solgt til Anders Nielsen Østerild, om hvem vi ved, at han købte gården i 1784, og her oprettede den sæbefabrik, han havde fået kgl. privilegium på d. 2. juni s.å. (1.2.3).
Anders Østerild efterfulgtes i 1800 af købmand Oluf Christensen, der også var en af de kendte Aalborg købmænd fra denne tid.

Disse driftige købmænd og fabrikanter er beskrevet i flere Aalborg publikationer, senest i bogen om »Aalborgs industrielle udvikling«. (3).

Fra perioden 1801-10 findes en brandtaxation, der viser, hvorledes ejendommen blev udvidet og grunden bebygget:

a. Forhuus til Torvet med Portrum, 2 Lofter højt, *22 Fag*. Første Etage Beboelse og Sæbefabrik, – anden Etage Værelser og Bødkerværksted, Jordkælder under 4 Fag. En Tilbygning til Sæbefabrikken, 1 Loft højt.
b. Sidehuus vester i Gaarden, 2 Lofter højt, 15 Fag. Første Etage Beboelse, anden Etage Kornloft.

Videre er der fra »c til i« en række mindre bygninger, pakboder med kornlofter, brændehus, stalde, vognremise og endelig et lysthus i haven.

Med sine pakhuse og lofter til det korn, man købte af bønderne, og

stalde til deres heste, har det været den typiske købmandsgård på den tid. Haven har været en sjældenhed i de ellers tætbebyggede købstadsarealer. Der var meget få haver i Aalborg på den tid. (1). Denne var 29 alen × 38 alen, d.v.s. ca. 600 m^2, »med mange frugtbærende Æble-, Pære-, Kirsebær- og Nøddetræer samt Stikkelsbær- og Ribsriis«.

Udover købmandsforretningen drev ejerne også sæbefabrikken. Da Oluf Christensen købte virksomheden, var der en del løsøre, bl.a. »9 dobbelte Bakker 3.200 Rdl., en stor Oliebakke og en dito Ludbakke, der har kostet 1.000 Rdl., en stor Kobberkedel i Grue, hvorudi rummelig kan koges 34 Tdr. Sæbe, som med alt Tilbehør har kostet 2.000 Rdl.« (Jydske Efterretninger, 1800, nr. 18).

Oluf Christensen købte i 1800 matr.nr. 437 i St. Nygade og få år efter også matr.nr. 438.

Tiderne var dårlige i disse kriseår fra o. 1818 til 29. I 1827 købte Anders Herskind (1761-1838) gården. Han hører også til byens solide købmandsstand, og i hans ejertid synes både købmandshandel og sæbefabrik at have haft gode tider.

Skuespillerinden Julie Sødring, født Rosenkilde (1823-94) fortæller i sine erindringer (5) om en sommerrejse til Jylland, hvor hun med sine forældre og søskende besøgte deres mange venner i købstæderne:

> »Fra Aarhus drog vi på Gæsteri til Aalborg, hvor mine Forældre ogsaa havde adskillige Venner. Vi boede her hos den gamle rige Fru Herskind, der gjorde stort Aftenselskab for os. Selskabssalen blev sat i Stand og Betrækkene trukket af Møblerne«.

Salen i det herskabelige hus har næppe været større end vore stuer, men på den tid var den reserveret selskabelighed, og møblerne ellers dækket til. Den var dog stor nok til, at der kunne arrangeres en scene med forhæng.

Fru Sødring skriver videre, hvorledes hun og hendes søskende, der var vant til at se og høre deres fader og hans kolleger fra det kgl. teater, næppe kunne bare sig for latter, da lokale kræfter ville vise den kendte skuespiller og hans familie: »at i Aalborg kan man også«.

Alligevel har det været en stor aften for den lille Julie.

Hendes forældre var meget fattige, og hun havde kun én meget enkel hvid kjole. Hun »stjal« derfor en rosenknop i fru Herskinds have og satte den foran på brystet. Hendes lidt ældre søster Marie fandt dog, at dette ikke var passende for en så lille pige, og ville have den fjernet. Heldigvis greb deres moder ind, og Julie fik lov at beholde sin blomst.

Alt dette fandt sted i gården, som vi finder den på maleriet gengivet på

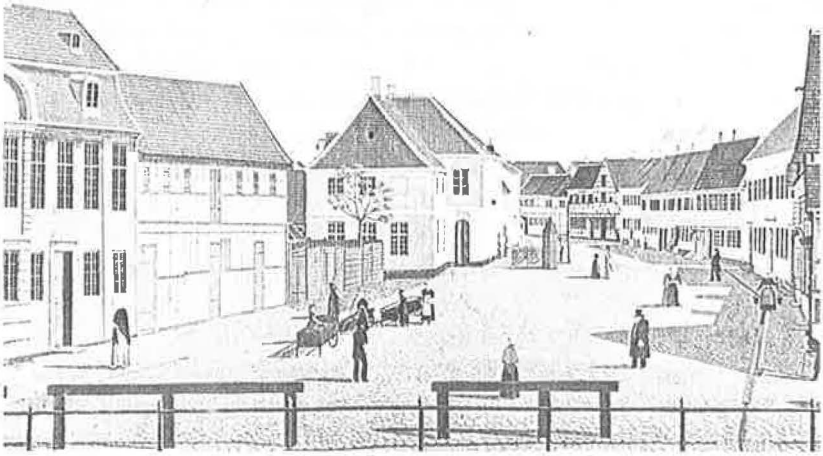

Nytorv set fra Østeraagade i første del af 1800-tallet. Foran hovedvagten ses soldaterne i den røde våbenfrakke og med den store chakot, der var i brug til 1848-49.
Til højre – over for Hovedvagten – ses tre ejendomme afgrænsede af Hr. Oves Gyde, der er markeret af en solstribe på brolægningen og Braskensgade, der er markeret på samme måde. Det midterste af disse huse er matr. nr. 470, senere gade nr. 12 og 14.
Her ses porten i midten og de små vinduer i stueetagens østre del, hvor sæbefabrikken lå.
Ovenpå ses en lang række vinduer, der angiver familien Herskinds bolig, og hvor "salen" har været.
Hjørneejendommen mod Braskensgade havde matr. nr. 471 og blev i 1860 købt af Lassen. Den fik senere gade nr. 16.
Maleri gengivet som forside på Aalborg Bogen: "Fra Povl Pop til Poul Pagh II".

forsiden af en Aalborg Bog 1973. Det viser Nytorv set mod øst fra Østeraagade. Midt i billedet ligger hovedvagten. Foran denne ses soldater i den røde uniformsfrakke og med den store chakot, der afskaffedes under krigen 1848-50. Gården ses også tydeligt, og den svarer til beskrivelsen. I stueetagen er der en port midtfor. Nærmest ses stuevinduer, – det har været beboelse. På den anden side af porten ses små højtsiddende vinduer, passende for sæbefabrikken, der desuden indtog en del af sidehuset. På første sal ses en lang række vinduer (22 fag), hvor »salen« sikkert har været foruden flere værelser.

Efter Anders Herskinds død overtog en af sønnerne, Jacob Holm Herskind og dennes svoger Chr. Arendt Heilmann, i 1841 gården med sæbefabrikken og købmandshandel. Det gik øjensynlig ikke godt. Herskind havde sine egne aktiviteter i byen som købmand og brændevinsbrænder. Svogeren, der omtales som handelsbetjent, har måske skullet stå for virksomheden. Hvad der er sket, ved vi ikke, men af realregistret kan man se, at gården er prioriteret »op over skorstenen«. Der var lån på ialt 15.100 rdl. i en ejendom, hvor brandforsikringen var sat til 6.670 rdl. Dette var muligvis for lavt, men gjaldt som en slags ejendomsværdi på den tid.

Måske har det været arvedelingen mellem de mange børn, der voldte vanskeligheder, for nogle af de seneste forhæftelser er til medlemmer af familien.

I 1844 ses da følgende annonce i Aalborg Stiftstidende den 14. september:

TIL SALG
SÆBEFABRIKKEN I AALBORG

Gaarden Nr. 470 paa Nytorv med deri indrettet Sæbefabrik som i en lang Række af Aar har været drevet med Fordeel er, formedelst anden Bestemmelse, til Salg. Med Syderiet følger en Kobber-Sæbekedel paa 40 Tdr-Rum, 28 Stk Olie- og Lud-Bakker, foruden alle øvrige til Fabrikkens Drift brugelige og hensigtsmæssige Inventardeele m.v. ligesom Kjøberen ogsaa straks kan overlades et ei ubetydeligt Parti Olie, Potaske og Kalk til nærmere bestemte Priser, hvorved denne kan sættes istand til straks at fortsætte Fabrikken.

Gaarden er vel vedligeholdt, og hvorunder hører Huusene Nr 437 og 438 i Nyegade, er beliggende paa Byens største Torv, og foruden overflødig Plads til, i tørre Kældre at opbevare Olie og andre Varer til Fabrikken, samt Pakhuse, Lofter, Staldrum og Hauge m.v. afgiver den tillige beqvem Beboelse for 2de større Familier. Den forrenter i Øjeblikket en Capital af 15.000 Rdl. i Leie.

Liebhavere vil desangaaende henvende sig til Eierne

Herskind og Heilmann.

Det ser ud til, at sæbefabrikken og lejeindtægterne er det sælgende aktiv. Købmandshandelen er det op til hver enkelt ejer at administrere.

Ejendommen solgtes ved købekontrakt af 18. juni 1845 til handelsbetjent SØREN HAUBROE, min oldefar. Han var ikke myndig på dette tidspunkt, idet han kun var 24 år. Hans kommende svigerfader proprietær Werner Christian Lassen fra Vejgaarden i Nørre Tranders, var derfor hans curator og medunderskriver på kontrakten. Prisen for gården sattes til 10.000 rdl.

Søren Haubroe 1821-86. Købmand og sæbefabrikant i Aalborg, Nytorv. Gift 1845 med Erasmine Hansine Marie Lassen.

Købekontrakt og skøde af december 1845 tinglæstes 7. januar 1846. Søren kendte gården udmærket. Han havde arbejdet hos Herskinds ældre broder Jens Schibby Herskind, købmand og fransk konsul, i Østeraagade i 10 år, først som lærling, siden som handelsbetjent.

Det var på den tid – og iøvrigt langt op i århundredet – umuligt for en ung mand at gifte sig og stifte familie, medmindre man var selvstændig. Alle, der arbejdede for andre, boede og spiste hos husbonden.

Søren Haubroe var født i Viborg 1821 som søn af brændevinsbrænder Søren Nielsen Haubroe (1781-1832) og Ellen f. Baggesen (1785-1863). De drev og ejede til sidst »Det Gamle Brænderi« i Viborg foruden Sdr. Teglgaard syd for byen.

I gården boede den gamle fru Herskind, der havde 19 børn, og som hver mandag eftermiddag samlede op til 45 børnebørn til pandekager. Det fortælles, at voksne ynkede hende for det sikkert gevaldige spektakel, denne forsamling lavede. Hun skal da altid have svaret: »De er da så søde«. Det fortaltes også, at hun var stokdøv.

I et af disse hjem har Søren sikkert truffet den kønne proprietærdatter Erasmine Hansine Marie Lassen, kaldet Minna, fra Vejgaarden. Søren og Minna ville gerne giftes, men han skulle først være selvstændig.

I 1845 foretog Sørens moder i Viborg imidlertid en »arvedeling« med sine børn, idet hun solgte sin del af Brænderiet til sønnen Bagge og trak sig tilbage til Sdr. Teglgaard med aftægt.

Søren må ved denne lejlighed have fået nogle tusinde rigsdaler udbetalt. Hvor meget ved vi ikke bestemt, men antagelig har det været o. 5.000 rdl. Ellen hensad i uskiftet bo med ret til samfrændeskifte. Søren havde altså nu lidt kapital, og dermed mulighed for at blive selvstændig.

Lassen havde kun det ene barn, Minna, og hende skulle der øjensynlig sørges godt for. Fru Lassen var født Ammitzbøll fra Holbækgaard ved Randers fjorden.

De må have syntes godt om svigersønnen. Han har nok været et net ungt menneske, der ved konfirmationen i Budolfi kirke d. 4. oktober 1835 havde fået karaktererne: »Meget god Kundskab og Opførsel«. Desuden havde Herskinds haft ham boende i 10 år, og han var vokset op sammen med deres børn.

Havde Lassens nu haft 6-7 børn, som så mange andre på den tid, så var Søren og Minna nok blevet startet på et mere beskedent niveau. Nu synes det bedste ikke at have været godt nok.

Erasmine Hansine Marie Lassen 1826-1904, gift med købmand og sæbefabrikant Søren Haubroe.

Proprietær Werner Christian Lassen, ejer af Vejgaarden v. Aalborg. Født på Egensekloster 1800, død på Vejgaarden 1869. Gift med Elise Frederikke Mathilde Ammitzbøll. Forældre til Erasmine Hansine Marie Lassen.

Elise Frederikke Mathilde Ammitzbøll f. 1804 på Holbækgaard v. Randers fjorden. Datter af godsejer Rasmus Ammitzbøll og Hansine Marie Carøe. Død 1866 på Vejgaarden.

Familien Herskind havde stadig denne, siden den gamle Herskinds død, lidet succesrige gård på byens bedste plads, og Søren var en energisk ung handelsmand.

Lassen var en kyndig mand i ejendomshandel. Det er sikkert ham, der har fået prisen ned på 10.000 rdl. trods belåningen.

1. august 1845 overtog Søren ejendommen og begyndte sin købmandshandel. Han og Minna blev gift i Nørre Tranders kirke d. 28. november s.å. tre dage efter hendes 19 års fødselsdag.

De flyttede ind i gården på Nytorv i deres smukt møblerede hjem, hvor der var mahognistole, klaver, astrallampe, sybord og meget andet, bl.a. gardiner for samtlige vinduer. En del af tingene findes endnu i familien.

Den kontante udbetaling ser imidlertid ud til at have voldt vanskeligheder. Måske fik Søren ikke så meget ved arvedelingen, som han havde regnet med, og det, han fik, stod måske i varelageret.

I hvert fald ses det i Skøde- & pantebogen, under 25. juni 1846, at

Søren og hans svigerfader opnåede et lån på 3.000 rdl. hos den rige proprietær Bruun på Birkumgaard. Som sikkerhed var Bruun ikke tilfreds med 3. prioritet i Nytorv gården. Lassen måtte sætte Vejgaarden med avl og besætning som yderligere sikkerhed. I obligationsteksten specificeredes selv det mindste jordstykke, der hører til gården, og yderligere må Lassen skrive under som »Cautionist og Selvskyldner«. Dette betyder, at Bruun kunne inddrive fordringen direkte hos ham i tilfælde af misligholdelse.

Også Søren måtte konstatere, at denne obligation skrabede bunden. »Hele mit Varelager af hvad Slags nævnes kan, nuværende eller tilkommendes – hvilket alt tilligemed deraf gående Leie og Interesse, samt i ulykkelige Tilfælde Bygningernes og Huusenes Assurancesummer skal være min Creditor et sikkert Underpant indtil han i det Hele er blevet fyldestgjort. Til yderligere Sikkerhed for skadesløs Betaling har jeg derfor formaaet min Svigerfader Proprietær Werner Chr. Lassen ...«.

Dette viste sig senere at være et afgørende punkt, for det gjorde Lassen ikke blot menneskeligt interesseret, men også økonomisk forpligtet i Sørens forretninger.

De første år gik alt dog godt. En søn blev født i 1847.

Rådstueprotokollen viser, at Søren fik borgerskab som købmand d. 7. oktober 1846.

Gården omvurderes til brandtaxation i 1847, og forsikringssummen sattes op til 10.000 rdl. efter en del bygningsmæssige ændringer.

Det meddeltes dog, at forhøjelsen ingen indflydelse fik på skatter og afgifter.

Disse var dette år: Afgiften for hele komplekset:

Bygningsskatten	46 rdl. 46 sk.	
Husejerskatten	30 rdl. 95 sk.	ialt 77 rdl. 45 sk.

Af afgiften på de enkelte huse kan man se forskellene mellem de såkaldte lejehuse i Nygade og de bedre beboelser mod Nytorv. Skatten svaredes af det afgiftspligtige rum (længde × bredde). Mod Nytorv svaredes 1½ sk. pr. kvadratalen, i nr. 437 i Nygade kun 1 skilling pr. kvadratalen og i nr. 438, der må have været det sløjeste, kun ½ sk. pr. kvadratalen.

På gode år følger dårlige. 1847 var et år med dyrtid. Kornet steg i pris, så folk sultede, og det kom til uroligheder bl.a. i Århus. Staten måtte yde tilskud, så almindeligt folk kunne få brød at spise. I Aalborg havde man i

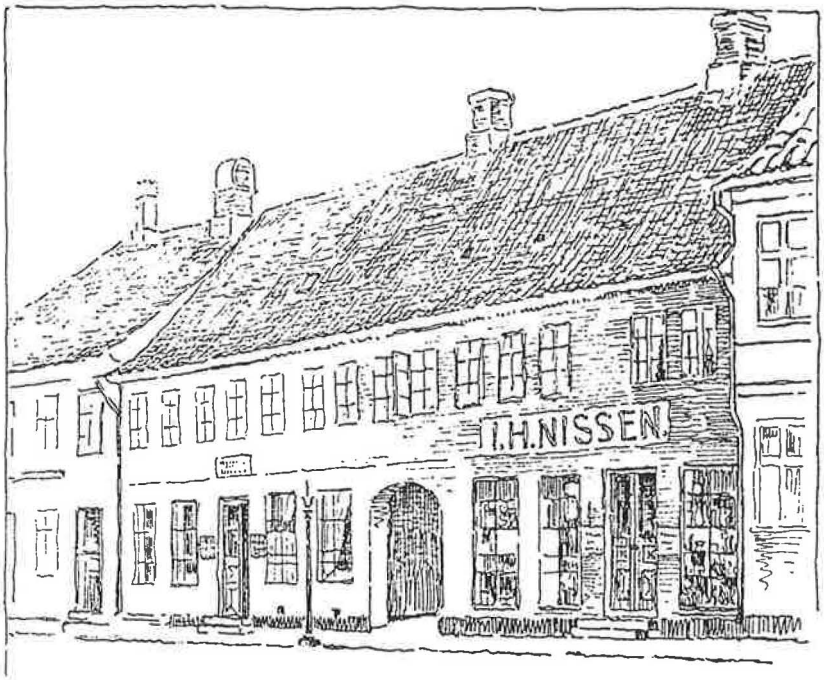

Nytorv nr. 14, som bygningen har set ud fra 1867 til o. 1890, da den østre del blev ombygget og gården fik det udseende, der er vist på fig. 1.
Tegning af Karen Palsgaard 1936.

1824 fået en sparekasse, men en bank fandtes ikke. Forgæves havde man bedt Nationalbanken oprette en filial i byen. Forsøget på at oprette en kreditkasse slog også fejl. Man måtte fortsat hjælpe sig med såkaldte privatdiskontører, af hvilke navnlig to drev stor pengeomsætning.

Da krigen brød ud i marts 1848, indtrådte der en pengekrise i landet, som bl.a. medførte, at over 20 handelshuse i København gik fallit i marts/april.

I Aalborg slog krisen også igennem. Sparekassen klarede sig, men det værste var, at den største privatdiskontør, mægler Kelp, bukkede under, hvilket viste sig katastrofalt for mange af hans klienter. (2)

Søren hørte til blandt disse.

Den 25. april 1848 læses i Skøde- & pantebogen: »At Kjøbmand Søren Haubroe idag har opgivet sit Boe som fallit til Skifterettens Behandling bekendtgjøres herved.

Skifteretten i Aalborg 20. April 1848«

Lassen var herved kommet i en vanskelig situation. Det gjaldt nu for ham om at afværge faren for, at Vejgaarden skulle blive inddraget i svigersønnens fallit. Han synes at have taget føringen i den følgende tid. Fallitten måtte gå sin gang, og så måtte man se, hvad reddes kunne.

Der var travlhed i skifteretten i denne tid.

Først 12. maj fik man tid til at registrere købmand Haubroes bo.

Det bemærkes dog i protokollen, at herredsfuldmægtigen den 20. april havde været til stede og forseglet lager og butik samt sikret sig, »at der ikke i Boet fandtes Vexler eller andet, der behøver hurtig Expedition i Fallentens Haandgjæld«.

Der følger nu en optælling af et betydeligt varelager. Også boligen registreredes, og den unge moder, der ventede sit andet barn, måtte se sit nye fine udstyr optalt af skifteretten lige ned til potter og pander.

I skifteprotokollen kan man nu følge sagens forløb i meget korte og desværre vanskeligt læselige referater. 22 gange dukker den op, men kun som notitser til rettens information. Det egentlige regnskab førtes af prokurator Møller, der var boets kurator. Det ses, at Søren havde handlet ikke blot lokalt, men også med både købmænd og andre vest på i Limfjordsbyerne. Også her var der talrige tilfælde af betalingsstandsninger, og prokuratorens opgave har været at forhandle med kolleger i samme ærinde om, hvor mange procent han kunne opnå.

Familien havde dog også venner: En fætter til Lassen, købmand Chr. Lassen, tilbød 3. juni: »mod Dagens gangbare Fabrikspris at modtage den Sæbe, der under Boets Administration produceres ...«. Dette betød, at produktionen kunne fortsætte. 12. august stillede proprietær Gleerup til Vang sit krav på boet på 1.500 rdl »til Forhandling«. Fra Viborg stillede »Haubroes Enke og Kjøbmand (Bagge) Haubroe« en selvskyldnerkaution på 2.000 rdl. til forhandling.

Et meget vigtigt aktiv var naturligvis gården på Nytorv. Som almindeligt var i sådanne tilfælde skulle den realiseres og stilledes derfor til tvangsauktion. Der afholdtes ialt 4 auktioner, og 20.7.1849 fik Lassen hammerslag på ejendommen for et bud på 6.670 rdl. eller ⅔ af, hvad hans svigersøn havde givet for den 4 år tidligere.

D.19.12.1849 afholdtes sidste møde i skifteretten, hvor Lassen betalte »Ekstraditionsomkostningerne«, – Søren fik boets papirer udleverede, og retten hævedes.

Søren gik altså ikke fallit.

Han beholdt sit købmandsborgerskab og virkede også nogen tid endnu, idet han havde halvpart i Gammel Mølle, som han dog solgte efter nogle års forløb til sin tidligere tjenestekarl Niels Madsen, der startede

sin gryn- og melforretning i lokaler, hvor Søren havde haft butik og kontor. Med hans købmandshandel var det dog forbi for stedse. I Vejviseren 1861 og 74 nævnes han stadig som sæbefabrikant, men hvor megen indflydelse han har haft på dette, ved vi ikke. Der var hele tiden en sæbemester, der tog sig af produktionen af den brune sæbe, der var det eneste, man fremstillede.

Familien bevarede imidlertid facaden.

De unges indbo kom ikke på auktion, og de kunne fortsat bo i deres lejlighed. Der var blot sket det, at det nu var Lassen, der ejede ejendommen, og han var sandsynligvis den ledende i årene derefter.

Han omtales – som naturligt er – med respekt i familien som den, der reddede den unge familie med to små børn fra den tragedie, der truede dem. Han bevarede det, der skulle blive familieejendommen og basis for de næste generationer. Heller ikke Vejgaarden blev inddraget i sagen.

Werner Christian Lassens slægt er gammel, og over godsejere på Vester Ladegaard, Egensekloster m.fl. findes borgmestre og købmænd i Aalborg og videre til Hegelund i Ribe og Viborg i 1500-tallet. Det er stærke og betydningsfulde slægter. Troligt kan nogle af dem have været mindre nemme at omgås. En meget god ven af familien, der ikke selv havde oplevet Lassen, der døde 1869, men som i sin skoletid havde boet hos hans datter på Nytorv, karakteriserede Lassen således: » – en vældig Røver og en Ridder i den bydende Stil«. Et indtryk der vel altså må være bibragt ham af de ældre generationer. (8) Hvordan de nu end har haft det med hinanden, så gik livet videre i den gamle gård, der gradvis ombyggedes for at skaffe plads til så mange lejligheder som muligt.

Man kan undre sig over, hvorfor Søren ikke brød op og begyndte et andet sted. Svaret er enkelt: den slags koster penge til at starte for. For at holde familien sammen skulle man være selvstændig. Det er da muligt, Søren og Minna – og deres efterkommere – var blevet lykkeligere, hvis Søren var blevet høker, og Minna havde hjulpet ham i butikken, samtidig med at hun havde fået de 6-7 børn, der hørte til dengang. Nu fik de kun de to: Søren (1847-1909) ogWerner Christian Lassen Haubroe (1848-1915).

Med Sørens baggrund kan man forestille sig, at han i dag ville være blevet en dygtig nr. 2 i en forretning. At være selvstændig er noget helt andet.

Ved folketællingen 1850 boede der 4 familier i ejendommene mod Nytorv. Det er tydeligt, at allerede nu må sæbefabriken være flyttet bort fra facadegrunden og pladsen i forhuset udnyttet til beboelse, hvilket forkla-

Fru Lassen med dattersønnerne Søren f. 1847 og Werner Chr. Lassen f. 1848.

rer, at brandforsikringen i 1847 forhøjedes. Lejehusene mod Nygade havde langt flere beboere. De synes næsten overbefolkede. I hvert af husene, der havde 1½ etage, boede tre familier i for- og baghuse, – arbejdsmand, sadelmager og »militair« med koner og børn. Det liv, der levedes her, har sikkert været, som Overskou (4) så fortrinligt har beskrevet sin barndom. Ganske vist i København, men levevilkårene har nok været de samme i de overfyldte huse i Aalborg.

1860 købte Lassen den tilgrænsende ejendom matr.nr. 471, hjørnet af Nytorv og Braskensgade. Dertil hørte nogle sidebygninger langs med denne gade, og ejendommen var nu passende afrundet. Facaden mod Nytorv var 41 m. Den nytilkøbte ejendom var ikke stor, men efter billederne og brandtaxationen at dømme har den været af en god borger-

Nytorv 14. "Koopmann" var en filial af et hamburgsk svineslagteri, der beherskede det jyske marked indtil Andelsslagterierne vandt frem. Foto før 1895, da sæbefabrikken solgtes.

lig soliditet. Lassen købte i øvrigt flere ejendomme i Aalborg, men Nytorv komplekset var langt det største.

I 1867 blev komplekset nyvurderet til brandtaxationen.

Det ses heraf, at man var begyndt at modernisere det gamle matr.nr. 470. Det var nu afkortet fra 22 fag til 15. I stedet var bygget et nyt – grundmuret – forhus til torvet på otte fag, forlænget bagud i gården med »Sidehuus i Vest« på 16 fag, hvorved man opnåede at få to lejligheder (stue og første sal) med facade til torvet.

Desværre lå ejendommen jo tæt på naboen matr.nr. 469, så for at kunne give sidehuset vinduer til begge sider, måtte man lave en gyde mod nabobygningen, der på matrikelkortet og i senere beskrivelser ser ud til at have været ca. 2 m bred og næsten 22 m lang. Det nye hus takseredes 25 rdl højere pr. fag end det gamle.

Ombygningen fik også den konsekvens, at da der indførtes gadenr., blev det nye hus til nr. 12, medens resten af 470 fik nr. 14, og hjørneejendommen nr. 16.

Haven eksisterede endnu på den tid, og lysthuset nævnes i taxationen.

Søren Haubroe, 1847-1907, der arvede Vejgaarden, gift med Olga Hansine Conradine Haubroe (kusine) 1848-1918, med sønnen Johan Fr. Conrad Faith Haubroe 1872-1908, major i Congostatens hær.

Familieforholdene – og dermed ejerforholdet – ændrede sig på den tid. Proprietær Lassen døde i 1869. Fru Lassen var død i 1866. De havde ikke oprettet fælles testamente. I dag ville arveforholdene ikke frembyde problemer. Deres eneste barn ville arve alt – evt. som særeje – ellers som fælleseje for hende og hendes mand. Således var det ikke i 1869. Den gifte kvinde var umyndig. Det tilkom hendes mand at modtage og disponere over arven på hendes vegne.

Forskelligt tyder på, at Søren Haubroe havde en uheldig hånd i pengesager. Dette kan have indvirket på Lassen. Man må formode, at han har drøftet sagen med sin datter. Som mand i et mandssamfund har han været klar over, hvad hans planer indebar af følger for svigersønnen. Lassen lå syg på Vejgaarden. Han var 69 år og har vel følt slutningen nærme sig. 12 dage før sin død oprettede han et testamente, hvorved arven sprang svigersønnen over, og gik til dattersønnerne. Søren og Minna sikredes fri bolig deres livstid ud. Dertil brændsel, mælk og fløde fra Vejgaarden – som hidtil. Desuden fik de renterne af en kapital på o. 25.000 rdl, der efter deres død skulle overgå til deres livsarvinger.

Den ældste af børnene, Søren, arvede Vejgaarden. Den anden Werner Chr. Lassen Haubroe, min farfader, arvede ejendommene i Aalborg med sæbefabrikken. De var da henholdsvis 22 og 21 år.

Dette må have været et hårdt slag for Søren, selvom han må siges at have været delvis årsag til det selv. Resten skyldes arvelovene. Det var den eneste måde, hvorpå testator kunne sikre sin datter og børnebørn.

Det er meget lidt, vi ved om Søren, for de følgende generationer kastede et glemselens slør over ham. Ifølge familietraditionen – der næppe er forkert – blev han alkoholiker, men hvorledes og i hvor høj grad han udfoldede sig, er skjult i efterkommernes tavshed.

Op til nutiden, hvor pengerigeligheden har ændret så mange normer, var definitionen på en alkoholiker: den midaldrende mand, for hvem tilværelsen ikke mere frembød noget tillokkende, og som børnene ikke mere havde brug for. Dette var jo unægtelig Sørens situation! I 1869 var han 48 år. De to sønner, der boede i hjemmet, ejede nu pludselig det hele, og de har næppe haft brug for hans hjælp.

Han døde d. 15.10.1886, 65 år gammel. Minna blev boende i den samme lejlighed i nr. 12 til sin død 6.2.1904. Hun skildres som en meget venlig gammel dame, der holdt meget af børn og dyr.

Werner Chr. Lassen Haubroe (1848-1915) overtog altså ejendommen og fabrikken. Han havde været i Flensborg, hvor han havde arbejdet i et moderne sæbesyderi og utvivlsomt havde fået inspiration til modernisering og forbedring af produktionsforholdene.

Han fik borgerskab som sæbesyder d. 6.maj 1874. 10. juli 1874 blev han viet i Vor Frelsers kirke i Christiania (Oslo) til Wilhelmine Jacobine Hoppe (1855-1925).

Husene var gamle og fabrikken lå under et bræddebeklædt halvtag. Det havde været godt nok for Lassen, men ikke for den unge fabrikant, der gerne ville modernisere og udvide bedriften.

Ejendommen var kun behæftet med et lån på 4.000 rdl. til »de 8 Købmænds Legat«. Werner lånte derfor 6.000 rdl. i sparekassen i januar 1874 og begyndte at bygge om. Tværhuset i syd blev revet ned og et nyt opført, indrettet til sæbefabrikation og nu med damp. Skorstenen hertil ses første gang i brandforsikringen for 1877. Hvor fabrikken havde ligget – sidehuset mod øst – tog Werner fat på at opføre en beboelsesejendom i to etager. Han fik da også rejst murene og lagt tag på, men så var der tilsyneladende ikke flere penge trods et nyt lån på 4.600 rdl., der var optaget privat. I 1879 søgte han derfor om at blive medlem af »den ny Creditforening af Kjøbstadsgrundejere i Nørrejylland«.

Werner Chr. Lassen Haubroe 1848-1915, sæbefabrikant og husejer i Aalborg, Nytorv 12-16 m.m.
Gift med Wilhelmine Jacobine Hoppe.

Wilhelmine Jacobine Hoppe 1855-1925, datter af boghandler og byggeentreprenør Johan Chr. Hoppe og Emma Marie Theresia Winther, Christiania (Oslo).

Nytorv 14, begge huse. Sæbefabrikken er solgt.

I den anledning indfandt sig to taxationsmænd den 16. oktober for at vurdere ejendommen for kreditforeningen. Denne taxationsforretning findes i Erhvervsarkivet i Århus. Den er langt mere omfattende end brandtaxationerne og derfor af værdi for slægtsforskere, der interesserer sig for ejendomshistorie.

Ejendommens areal var 5.600 kvadratalen (2.206 m^2), heraf bebygget 3.112 kv.alen (1.226 m^2). Forsikringssummen var 79.210 kr., hvilket ansås for passende. Derefter følger en beskrivelse hus for hus. I hvert hus er samtlige stuer i lejligheden målt op: længde, bredde og højde. Antallet af kakkelovne og komfurer angives. Af sanitære installationer, som vi kender det, var der intet. I to ud af 13 lejligheder fandtes »kloset«. Ellers retirader forskellige steder i gården. Der var dog indlagt vand.

Lejlighederne var meget forskellige. Mod Nytorv tilsyneladende af samme standard omend af forskellig størrelse. I de små huse mod Nygade langt ringere. Butikkerne fandtes mod Nytorv i nr. 14 og 16. Den dyreste lejlighed lå på 1. sal i nr. 12. Den kostede 1.000 kr. om året, men så var der også to værelser á to fag mod torvet, entré og syv små værelser á ét fag til gård og gyde, køkken, spisekammer og pigekammer samt kloset ved bagtrappen.

Der var malet, gibset og tapetseret. Her var seks kakkelovne og komfur, loftet til brændsel. Loftshøjden var 3.1 m, hvilket sikkert har været anset som herskabeligt.

I stuelejligheden, hvor Søren og Minna boede, var huslejen 800 kr. Her var loftshøjden kun 2.8 m. Der var også fire fag til torvet, men kun fem små værelser eller kamre til gård og gyde.

Desuden var der kloset. Disse klosetter var naturligvis tørklosetter og anbragt fjernest muligt fra beboelsen. Min fader fortalte, at han som lille dreng var på besøg hos sin farmoder, Minna. Han så hende da tage en lang pibe ud af det store mahognichatol, der stammede fra hendes morfader på Holbækgaard. Hun stoppede det med noget »rædsom tobak« og tændte den. Højst alarmeret ved dette uvante syn af en dame med pibe i munden udbrød han: »Men ryger du bedstemor?«. Idet hun roligt gik ud ad døren, bakkende på piben, svarede hun blot: »Med ondt skal ondt fordrives min Dreng«.

En af de mere ydmyge beboelser finder man diametralt modsat, nemlig på hjørnet af St. Nygade og Braskensgade. Her var kun én etage. Hele huset målte 6.6 × 6.5 m. Alligevel var der – med en udnyttet gavl – plads til tre lejligheder. Den ene havde to fag til gaden og to til gården, køkken ét fag. Der var malet og tapetseret. Der var bræddeloft, en kakkelovn og

Sønnerne fra Nytorv.
Søren Haubroe, 1875-1961, apoteker i Brædstrup. Werner Chr. Lassen Haubroe II, 1878-1964, kaptajn i hæren, direktør i Dansk Industri Syndikat A/S. Knut Haubroe, 1882-1932, overretssagfører i Nakskov.

Hovedvagten på Nytorv.

åbent ildsted. Det må have krævet en utrolig påpasselighed af datidens beboere at undgå ildebrand.

Der var desuden ét fag gang til de to bagved liggende lejligheder (i baghuset), men her halter beskrivelsen. For disse lejligheder betaltes 72 kr. for de to af dem, og 90 kr. for den tredie.

Om året naturligvis.

Haven var nu borte. I stedet var kommet en brolagt gårdsplads. I lejligheden på første sal i nr. 16 på hjørnet af torvet og Braskensgade – »Eierens egen« – fødtes de fire sønner: Søren (1875-1961) apoteker i Brædstrup, Werner Chr. Lassen (1878-1964) direktør i Dansk Industri Syndikat, kaptajn i hæren, min far Knut (1881-1931) overretssagfører i Nakskov og Olaf (1883-1902).

I gården var stadig værksteder og stald til seks heste samt sæbefabrikken.

> »Bagbygning mod Syd, én1 Etage, 1½ Stens Grundmur, Fyrtømmer, teglhængt, 33 Alen lang, 11 Alen bred, heri en Dampskorsten. Indrettet til Sæbekogeri med tre Porte, 4½ Alen høj, heri tre større og fire mindre Sæbekjedler, fire Ludbeholdere alt af Jern. Bygningen kan med en Bekostning af 3.000 Kr. indrettes til to Lejligheder á 300 Kr. årlig«.

Det sidste skal nok ikke betragtes som mistro til egen virksomhed, men snarere som et ræsonnement overfor de ældre, der havde fortalt den unge mand, at han byggede for flot.

I øvrigt var Werner livet igennem forsigtigheden selv i pengesager. Hans ungdoms byggeri har måske gjort ham forsigtig.

Det kan være af interesse at følge vurderingsmændenes beregninger over det, de nu havde målt op:

»I henhold til Ovenstaaende beregne vi Ejendommens Indtægtsoverskud saaledes: Aarlige Indtægter: 6.428 Kr.

Aarlige Udgifter: Vedligeholdelse af samtlige Bygninger med de i og ved værende Indretninger og faste Inventariestykker, Brønde, Plankeværker og andre særegne Indretninger anslaaes aarlig til 400 Kr.

Skatter og Afgifter udgjøre efter den af os i Overensstemmelse med de gjældende Regler foretagne Beregning og ifølge Ejerens os foreviste Skattebøger:

Bygningsafgiften	278 Kr.	
Communale Skatter	218 Kr.	
Vandafgift	70 Kr.	
		ialt 1.068 Kr.

Indtægt	6.428 Kr.
Udgift	1.068 Kr.
	5.360 Kr.

Det aarlige Indtægtsoverskud bliver altsaa 5.360 Kr., og naar dette multipliceres med 20, fremkommer Ejendommens Indtægtsværdi med 107.000 Kr. Men naar vi skulde anslaae denne Ejendoms Salgsværdi efter Nutidens Priser i Handel og Vandel, saa ansætte vi samme til 90.000 Kr., skriver ... idet vi have taget Hensyn til dels flere af Bygningernes Ælde, dels til en eventuel Indretning af Fabriksbygningen til Beboelse.«

Det endte med at kreditforeningen bevilgede et lån på 40.000 kr.

Det var 1. prioritet, så de eksisterende lån måtte udbetales. Der blev dog sikkert rigeligt til at færdiggøre den nye bygning og et overskud endda. I øvrigt levede man dengang storartet for 5.000 kr. om året. Dertil kom så indtægten fra sæbefabrikken, der dog næppe har givet det store overskud.

Høje huse skød op omkring de små gamle huse. Nr. 10 vest for gården blev til en tre etages moderne bygning, og overfor på torvet nedrev man den hyggelige gamle hovedvagt og byggede en etageejendom, senere Aalborg Stiftstidende.

Werner Chr. Lassen Haubroe 1848-1915
do 1878-1964
do 1914 d.s.å.

Sæbefabrikken blev solgt i 1895 til Louis Otto Aggerbeck, der året efter solgte den til Kaalund, der omdøbte den til Nordjyllands Sæbefabrik og iøvrigt startede Aalborg Dampvaskeri, først sammen med købmand Worm og proprietær Chr. von Platen Hallermund. 1900 købte cand.pharm C.L. Becker de to sidstnævnte ud. Sæbefabrikken solgtes 1926 til Oliemøllen, men vaskeriet forbeholdt sig ret til at fremstille sæbe til eget brug. Dette ophørte næsten i 1940, men indtil 1955 fremstillede

man dog hvid stangsæbe til de stive hvide flipper. Denne lidet lønnende produktion ophørte sammen med flipperne. (7) Først dette år ophørte på en måde det i 1784 oprettede sæbesyderi.

Werner havde stadig sine huse med værksteder og lejligheder til udlejning. Nr. 14 gl. matr. 470, ny matr. 560 var jo en gammel bindingsværksejendom. Den må være blevet lidt brøstfældig. O. 1900 blev halvdelen nedrevet og genopbygget, men nu i grundmur. Begge huse havde stadig nr. 14, idet der synes at have været indgang i porten, der var blevet tilbage. Ejendommene fik derefter det udseende, som ses på billedet. Familierne havde i nogle år boet på første sal i nr. 12, for husejere må undertiden flytte, når lejere vil have netop deres lejlighed. Efter ombygningen af det halve nr. 14 flyttede de til første sal i det nye hus. Det var en lidt mindre lejlighed, men de tre ældste sønner var nu flyttet hjemmefra.

Werner Haubroe døde 10.2.1915. Sønnerne var nu alle i København, og min farmoder solgte derfor ejendommen i 1917 og flyttede til denne by.

Som tidligere omtalt blev de små huse snart revet ned og afløst af en stor rød ejendom med moderne lejligheder. I 1970'erne måtte denne, og hvad der var tilbage inde i gården, vige for Sallings varehus. Haubroe-gårdens æra var definitivt forbi.

LITTERATURLISTE

1. Aalborg Bys Historie I-III, P.C. Knudsen 1933.
2. Aalborg Købmænd i 500 Aar, C. Klitgaard, 1931.
3. Aalborgs industrielle udvikling, 1735-1940, Aalborgs Historie IV af Henning Bender. 1989.
4. »Af mit Liv og min Tid«, Th. Overskou, 1868, ny udg. 1961.
5. »Erindringer« af Julie Sødring f. Rosenkilde, 1965.
6. »Af Nørre Tranders Historie« ved Kr. Værnfelt i Fra Himmerland og Kjær Herred, 1966.
7. Meddelelser fra Preben Becker, Aalborg.
8. Meddelelser fra Mads Palsgaard, København og familie.
9. Aalborg By og Birk, Skøde- og Panteprotokollen 1820-74.
10. Aalborg By og Birk, Raadstueprotokol 1840-56 og 1856-79.
11. Aalborg By og Birk, Skifteprotokol 1845-53.
12. Aalborg By og Birk, Skifteret, dokumenter 1840-50.
13. Folketællinger 1834-1901.

Landlige tekstiler fra Himmerland og Kjær Herred

af Gitte Nødskov

I Historisk Samfunds årbog 1991 bragtes første afsnit af Gitte Nødskovs afhandling "Landlige tekstiler fra Himmerland og Kjær Herred fra midten af 1700-årene til midten af 1800-årene."

I nærværende årbog 1992 bringes en fortsættelse med beskrivelse af de bevarede dragtdele, således at mandstøjet beskrives først.

Kvindetøjet og smykkerne vil efterfølgende blive beskrevet i årbøgerne i 1993 og 1994.

De bevarede dragtdele

Mandstøjet

Skjorter

Skjorten var det klædningsstykke, mændene havde inderst på kroppen. Det var dels undertøj, dels nattøj. Derfor var de også meget lange, ca. til midt på skinnebenet.

Kvaliteten af hørlærred varierede fra groft blårlærred i hverdagsskjorten til fint hørlærred i stadsskjorten, og i modsætning til særkene var skjorterne altid syet af samme kvalitet hele vejen igennem. De mindre velhavende havde kun blårgarnsskjorter, og uldne skjorter fandtes i de hørfattige egne. I skifterne er der gennemgående flere skjorter end særke. 5-6 stykker er ikke ualmindeligt.

Snittet er enkelt og består af ene firkanter og trekanter. Skjortens bredde er lig med vævebredden. Det var moderens opgave at sørge for, at sønnerne var velforsynede med skjorter inden eventuelt giftemål. En del skjorter har under navnemærkningen et tal, som angiver det antal, hun var nået til på det givne tidspunkt. På nogle egne, fortrinsvis dem med egnsprægede broderier, har det været skik, at den unge pige syede brudeskjorten til sin vordende ægtemand[1]. Om det har været tilfældet i Jylland vides ikke, for kilderne fortæller ikke noget om det.

De jyske skjorter har meget lidt udsmykning. De kan have lidt bagsting, knuder, kædesting eller små tællesyningsborter og hulsømme på krave, håndlinning og skulderstykker samt en syet slidsebund.

Snittet ændrede sig gennem perioden. I slutningen af 1700-årene var skjorterne lange og vide, at de var stærkt rynkede ved hals og håndlinninger. Kraven var så bred, at den kunne bukkes et stykke ned over halskluden. Slidsen var lang og uden anden lukning end knap og knaphul i kraven. Knapperne var syet af hørtråd. Navnemærkning endte på S, som stod for "søn". Drenges efternavn var faderens fornavn med tilføjelsen søn (sen). Eks.: APS kan betyde Anders PederSen. Se endvidere om navnemærkning under særke.

De ændringer, der skete i løbet af 1800-årene var, at skjortens vidde aftog lidt, slidsen blev kortere og kraven smallere. Den åbne slids afløstes af en lukket med belægning til at knappe. De syede knapper afløstes af ben- eller metalknapper.

Der er ikke bevaret mange skjorter fra Himmerland og Kjær Herred, og ingen af dem er fra 1700-årene. Den ældste må være ÅHM nr. 13585, som har de gamle stiltræk, men hvor navnemærkningen tyder på, at den først er syet i 1800-årene. Det er meget vanskeligt at vurdere alderen på en skjorte, da gamle stiltræk af nogle fastholdes langt op gennem tiden, mens andre går over til nye. Et godt eksempel på dette er en skjorte på VMÅ (nr. 1958/6), som har tilhørt gårdejer Søren Hansen fra Vester Hornum, født 1850 og død 1929. Han har selv syet skjorten, som er af blårlærred og temmelig ubehjælpsomt syet. Snittet er gammelt med lang, åben slids, halskiler og skulderstykker som SYM nr. 3557 og 645x3. Kraven er 5-6 cm høj, og der er blå navnemærkning SHS med syvstings bogstaver i korssting. Havde der ikke været oplysninger på denne skjorte, kunne man let have bedømt den til at være fra begyndelsen og ikke fra slutningen af 1800-årene.

Da der er så få skjorter bevaret, tog jeg en enkelt med, som stammer fra Glenstrup der ligger sydøst for Hobro, og dermed udenfor området. Den har en raffineret ærmetilsyning, som ikke er så almindelig.

Skifterne nævner også løse kraver og halværmer. Der er ingen bevaret fra området, men ifølge Eskel Sørensen brugte man dem udenpå skjorten til stads. Kraven var til at binde med bændel i nakken, og silkehalskluden blev bundet udenpå med kravens kant bukket lidt ned over. Skulle det være rigtig fint, kunne man have en hageknap:

> "– dette var en Sølv Knap med 2de Hoveder Den eene var flade, den anden huid, trind og instukket og meget større end den anden. – i enden paa den var og en liden Ring og i denne igien en Knebbel, alt af Sølv.- Og veed ieg ret, saa var der anbragt et Hul i Halsskiorten, som man isatte den flade ende af Halsknappen. Den anden ende af Knappen stak ud imellem Halsklædet og Knebelen hang altid i bevægelse som et Uroe."

> "– saa havde man og Halv Ermer de havde form af et Halvt skiorte Erme. Thi de kunne naae fra Haandledet til Albuen de var af Kramlæret der var ud Syet Ruer i begge Ender paa dem med 2de Knaphuller at man kunne vide dem ud. De gik saa meget ud under Kiolen ved Haanden at man kunne see Ruerne. de var fastgiort om Haanden med Lænke Knapper det var 2de smaae Knappe af Steen, Glas eller Emaillie og samlet med et lidet Lænk, men meere fornemt var det med Sølv Knape ligesom den ved halsen undtagen de var mindre og havde ingen Knebbel.-"

Billede nr. 12 + 13
ÅHM nr. 13585
Hjemsted: Ukendt.
Beskrivelse: Skjorte af fint hørlærred, trådtæthed 19x17 tr./cm.
I bunden af den åbne slids er en trense og syet bund som forstærkning og pynt. Herunder navnemærkning med røde korssting HCHS – 4, der f.eks. kan stå for Hans Christian Henriksen.
Der er stor halskile med mange rynker, og det 5 cm brede skulderstykke er syet ovenpå kilen. Kraven er 7 cm høj og er pyntet med bagsting. Håndlinningen er 4 cm bred og er syet som kraven, men har yderligere en række "musetakker" i kanten. Knapperne er syet af hørtråd. Ærmerne er ved påsyningen lagt i læg på hver side af skulderstykket.

Billede nr. 14 + 15 + 16
SYM nr. 3557
Hjemsted: Glenstrup, Glenstrup S., Nørhald H., Randers Amt.
Beskrivelse: Skjorte af hørlærred, trådtæthed 14x13 tr./cm.
I bunden af den åbne slids er trense og syet bund omkranset af lille broderi med kædesting og bagsting. Navnemærkning PPS – 8 med røde korssting. Skulderstykket er 11,5 cm bredt, det er gennemgående på ryggen og er syet på ved halskilen kant mod kant. Krave og håndlinning er 4,5 cm brede og pyntet ens med bagstingsrække. Knapperne er syet af hørtråd. Ærmerne har ved påsyningen en speciel zig-zag rynkning.

Billede nr. 17
ÅHM nr. 13586
Hjemsted: Ukendt.
Beskrivelse: Skjorte af hørlærred, trådtæthed 14x12 tr./cm.
I bunden af den åbne slids er en trense og syet bund med navnemærkning APS med røde korssting under. Der er en lille halskile med et 8 cm bredt skulderstykke syet hen over. Kraven er knap 4 cm bred og håndlinningerne 4,5 cm brede, pyntet ens med bagsting. Ærmerne har ved tilsyning 3 læg på hver side af skulderstykket. Knapperne er flade metalknapper med 4 huller. Det er sandsynligvis de originale, da skjorten er meget lidt brugt.

Billede nr. 18 + 19
SYM nr. 645x3
Hjemsted: Ukendt.
Beskrivelse: Skjorte af hørlærred, trådtæthed 17x16 tr./cm.
I bunden af den åbne slids er en trense og syet bund med navnemærkning CMS med røde korssting under. Skulder-

stykket er 9,5 cm bredt, gennemgående på ryggen og med halskiler syet ovenpå i halskanten. Kraven er kun 3,5 cm bred. Den går ikke helt frem til slidsen i venstre side, hvor denne knappes ca. 2 cm over. Håndlinningen er 5,5 cm bred. Ved ærmeisyningen er der et glat stykke midt på med 5 små læg på hver side.

Billede nr. 20 + 21
ÅHM nr. 13587
Hjemsted: Gistrup, Gunderup S., Fleskum H.
Beskrivelse: Skjorte af groft hørlærred, trådtæthed 12x10 tr./cm.
Den har slidsbelægning med 2 knapper og knaphuller. Det 6,5 cm brede skulderstykke er syet hen over halskilen. Krave og håndlinninger er 5,8 cm brede og syet ens. Ærmerne er ved tilsyningen lagt i 3 læg på hver side af skulderstykket. Der er flade benknapper med 4 huller. Ingen navnemærkning.

Billede nr. 12, ÅHM nr. 13585
Slidsebund, navnemærkning og håndlinning

Billede nr. 13, ÅHM nr. 13585
Krave og skulderparti

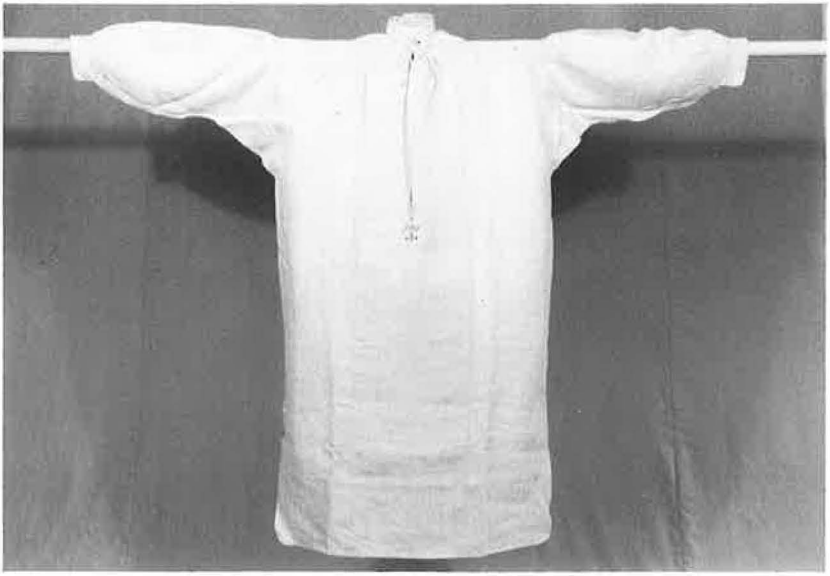

Billede nr. 14, SYM nr. 3557
Skjorte

Billede nr. 15, SYM nr. 3557
Ærme med zig-zag rynkning

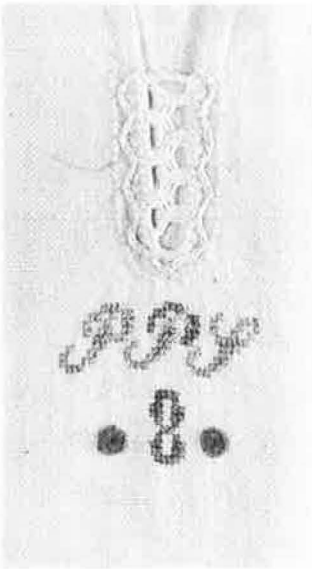

Billede nr. 16, SYM nr. 3557
Slidsebund og navnemærkning

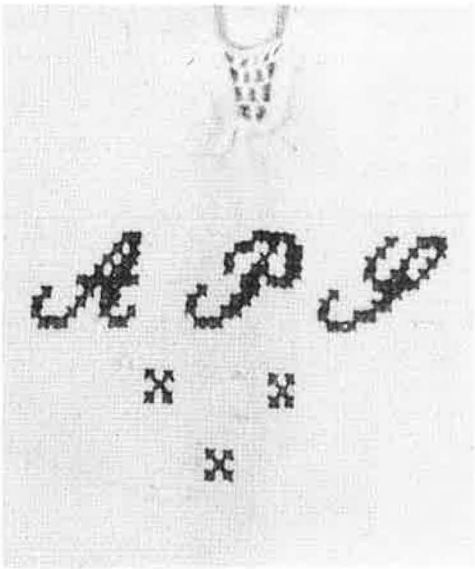

Billede nr. 17, ÅHM nr. 13586
Slidsebund og navnemærkning

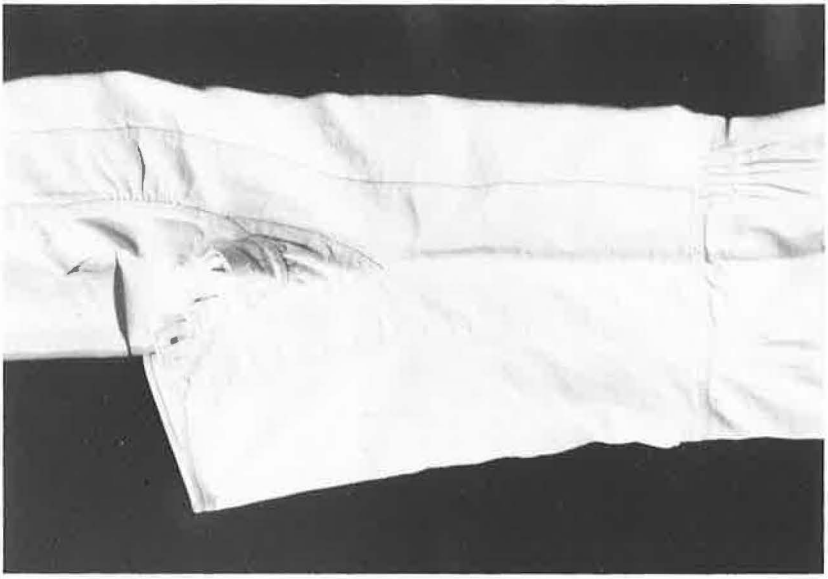

Billede nr. 18, SYM nr. 645x3
Skulderpartiet

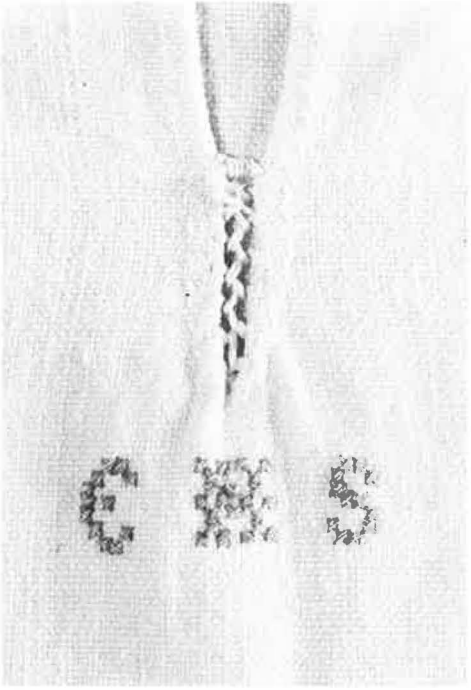

Billede nr. 19, SYM nr. 645x3
Slidsebund og navnemærkning

Billede nr. 20, ÅHM nr. 13587
Håndlinning og halsparti set fra ryggen

Billede nr. 21, ÅHM nr. 13587
Skjorte med slidsbelægning

Halsklud

Se under tørklæder i afsnittet om kvindetøj.

Strømper og hosebånd

Strømper blev også kaldt »hoser«. Om dem skriver Eskel Sørensen, at man til daglig brugte lyseblå eller grå hoser med hosebånd bundet om nedenfor knæet. Disse kunne være virkede i rødt og hvidt eller rødt og grønt uldgarn, eller det kunne være "vævet Linet Baand", som købtes hos de omrejsende kræmmere. Nogle havde hosebånd af læder med et spænde i. Til den lidt pænere påklædning om søndagen havde man mørkeblå hoser og til festtøjet hvide.

Schade siger, at man til daglig- og søndagstøjet brugte mørkeblå eller hvide hoser og til stadstøjet hvide.

I skifterne fra Himmerland og Kjær Herred finder der både hvide, grå og blå strømper, men ikke nødvendigvis i samme skifte, og i mange er farven på strømperne slet ikke nævnt. Man kunne også have strømper af hør- eller blårgarn. Jens Pedersen Søndergaard fra Sønderup i Hornum H. døde i 1778, og han efterlod sig 2 par blårgarnsstrømper. De kaldes også for "trådstrømper".

Stunthoser, der er fodløse strømper, nævnes såvel i skifter som af Eskel Sørensen og Schade. De blev brugt til hverdag om sommeren og til at trække udenpå strømperne, når det var koldt. Der er kun bevaret to par strømper fra området og et enkelt par hosebånd.

Supplerende oplysninger om strømper kan findes i "Bondestrik – strømper til mænd og kvinder" af Gudrun Andresen, Lisbeth Green og Gitte Nødskov.

Billede nr.	22
ÅHM nr. 13218	
Hjemsted:	Glerup, Visborg S., Hindsted H. Indleveret sammen med vest nr. 13217, kofte nr. 13216 og hue nr. 13219.
Beskrivelse:	Faconstrikkede, hvide uldstrømper, der går op over knæet. Mønstret dannes af vrangmasker på en glatstrikket bund. Foroven er en bort med opslagningskant i tvebinding og skråstriber af vrangmasker. Det mønster, der er på begge sider af læggen, kaldes "svikler". Ind- og udtagningerne er

Billede nr. 22, ÅHM nr. 13218
Hvide, uldne strømper

Billede nr. 23, VMÅ nr. 1947/5
Hvide, uldne strømper

foretaget langs et bånd på 4 masker midt bag på strømpen. Der er båndhæl og båndaflukning ved tåen.

Billede nr. 23
VMÅ nr. 1947/5
Hjemsted: Gravlev, Gravlev S., Hornum H.
Har tilhørt Mads Sørensen, der var søn af Søren Brorson og Ane Madsdatter. Han blev døbt den 13. juli 1783. 1804 blev han indkaldt som rytter ved Slesvigske Rytterregiment, og strømperne skulle ifølge giveren være fra soldatertiden. Senere fæstede han en gård i Dalum, hvor han døde i 1849.
Beskrivelse: Faconstrikkede, hvide uldstrømper, der går op over knæet. Under borten foroven er broderet MSSG (Mads Søren-Sen, Gralev) med blåt uldgarn. Midt bag på strømpen er en vrangmaske, kaldet "søm" med ind- og udtagninger liggende på begge sider. Der er svikkel, hvor mønstret fortsætter ud på foden, båndhæl og stjerneaflukning ved tåen.

Billede nr. 24
Hjemsted: Ukendt
ÅHM nr. 7884: Rødt og hvidt kræmmerbændel, som kan have været brugt til hosebånd.

ÅHM nr. 13637: Spjældvævet hosebånd med opplukket mønster i rødt, hvidt og grønt uldgarn.

ÅHM nr. 10394: Vikleprøve. Når der skulle væves stribede tøjer, kunne man forsøge sig med forskellige prøver på farvesammensætninger og stribeopbygning ved at vikle uldgarn om en pind eller et stykke pap.

Fodtøj

Den eneste fodtøj, der er bevaret fra Himmerland og Kjær H., er træsko. Det har været den mest almindelige fodbeklædning på landet, men til stads havde man ifølge kilderne sorte lædersko med metalspænder eller langskaftede støvler.

Billede nr. 25
ÅHM nr. 8481
Hjemsted: Ukendt.
Beskrivelse: Lyse spidstræsko med udskårne stregornamenter.

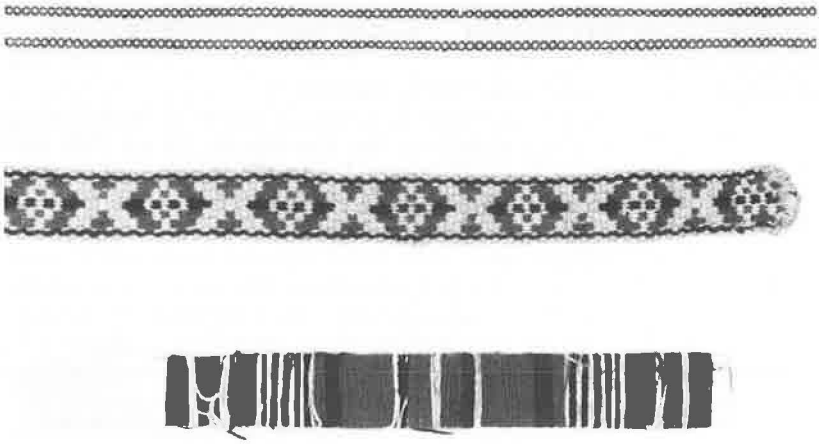

Billede nr. 24, ÅHM nr. 7884, 13637 og 10394
Øverst et kræmmerbændel af bomuld, derunder et mønstervævet, uldent hosebånd og nederst en vikleprøve

Billede nr. 25, ÅHM nr. 8481
Træsko

Bukser

I 1700-årene var knæbukser mode. I Eskel Sørensens beskrivelse fra 1785 siger han, at de om sommeren var af skind eller hørlærred og om vinteren af skind eller hvid vadmel til hverdags- og søndagsbrug. Til stadstøjet var de af mørkeblåt klæde med sølvknapper og sølvknæspænder, hvis det skulle være rigtig fint, og ellers af skind. Op mod slutningen af århundredet kom bukser af manchesterfløjl og ridebukser på mode. Om det skriver han:

> "De meere fornemme Bønder begynte nu at Koste sig Buxer af det saa kalte Manchester, i det mindste maatte enhver ung Karl, som skulle være noget have dem naar Han skulle være Brudemand.".....
>
> "Det blev nu og til Mode for de unge Karle at Have Ridebuxer paa naar de Reed i Brudestads. Disse var af Hiemmegiort fiint og Blegt Hørlærret, saa lange at de blev Knappet oppe om Livet og Kunne naae ned til fødderne. De var til at Knappe fra Det øverste til det nederste uden paa Laarene. Og neden i enderne en Strippe til at Kaste under Støvlen og igien til at Knappe paa Buxerne ved den anden Side. Disse Buxer maatte være saa Hvide som en Snee og Syet i Stads inden imellem Beennene men da man kun engang kunne Ride med dem inden de var Piasket saa aflagde man Lærrets Buxer og i deres Sted et Andet Slags Ride Buxer, der rigtig nok havde samme Dannelse som de forrige men var af Brun eller Blaat Vadmel eller Stribet Vergarns Tøyer der var Kantet ned i alle Sømmene med Rødt og Blanke Metalknappe langs ned ved Siderne, imellem Beenene var der syet med skoemager Læder Og det med utakning i Læderet deels for Slid deels for Stads."

Han nævner endvidere spidsbukser, som var beregnet til at have inden i støvlerne. De var lidt længere end knæbukserne og havde ingen knærem og knaplukning.

Schade fortæller i 1807, at man til daglig- og søndagsbrug havde bukser af skind, hvidt eller sort vadmel eller grønstribet, hjemmegjort tøj. Til stadstøjet var de af grønstribet Manchester.

Knæbukser var almindelige på landet indtil ca. 1830. De unge var dog allerede mellem 1810-20 begyndt at bruge lange bukser, og efter 1830 var det kun gamle mænd, der holdt fast ved den gamle mode[2].

I skifterne får man et godt billede af materialer og farver. Skindbukser er der mange af, og da der ikke findes nogen bevaret fra området, har jeg taget et par med fra Vendsyssel. Det samme gælder ridebukserne. Der er ikke bevaret andre lange bukser fra denne periode på de lokale museer.

Foruden de afbildede bukser har ÅHM 5 par brune fløjlsbukser og 1 par grønne, SYM 2 par brune og VMÅ 1 par brune fløjlsbukser. Det

viser tydeligt, at det er stadsbukserne, der er gemt, og ikke hverdagsbukserne. I skifterne er der foruden skindbukser mange af vadmel og klæde.

Billede nr.	26 + 27
ÅHM nr. 6189	
Hjemsted:	V. Brønderslev, Børglum H. Vendsyssel.
Tid:	1750-1830
Beskrivelse:	Knæbukser af skind foeret med forskellige lyse, kipervævede uldstoffer. Det er muligvis den slags man kaldte "drættevadmel". Der er skindbroderier på klappen og ved benenes knaplukning. Spidsen under knæremmen har takket udskæring. Der er mange slags knapper: små, kuplede metalknapper i benene og forskellige store, flade metalknapper foroven. Der er 4 benknapper til seler.
Bemærkning:	Bukserne er foroven i begge sider øget med en skindkile. Den er ikke foeret.

Billede nr.	28
ÅHM nr. 7757	
Hjemsted:	Ukendt
Tid:	1790-1830
Beskrivelse:	Knæbukser af grønt fløjl foeret med ubleget hørlærred. I slidsen bagpå er syet en ufoeret kile, hvor kanten er klippet i takker. På klappen er der broderi syet på samme måde som skindbroderier. Der er små, kuplede metalknapper med blomstermønster i benene og forskellige flade knapper foroven. De fire seleknapper er af ben.

Billede nr.	30
SYM nr. 645 x 73	
Hjemsted:	Refsgaard, Hørby S., Hindsted H.
Tid:	1790-1830
Beskrivelse:	Knæbukser af grønt fløjl foeret med hvidt, kipervævet uldstof. I slidsen bagpå er en foeret kile. I benene er flade metalknapper med gravering i empiremønster. Der er mange forskellige knapper foroven. En af dem er lavet af en kobberskilling fra 1810.

Billede nr.	29
ÅHM nr. 13707	
Hjemsted:	Ukendt.
Tid:	1790-1830
Beskrivelse:	Knæbukser af blåt, riflet fløjl foeret med tyndt skind. Der er åben slids i bag, snøret med skindstrimmel. I benene er kuplede sølvknapper med indgraveret blomstermønster. Foroven er der forskellige flade metalknapper og horn-

knapper. Seleknapperne er kuplede metalknapper syet i med skindlapper.

Billede nr. 31
Privat eje
Hjemsted: Ø. Hassing, Ø. Hassing S., Kjær H.
Tid: 1790-1830
Beskrivelse: Knæbukser af brunt fløjl foeret med ubleget hørlærred. Der er ingen slids i bag og linningens foer er i ét stykke. Spidsen under knæremmen har takket udskæring som på skindbukserne. En del af knapperne er nye, men af de gamle er der forskellige flade knapper af gult metal samt 2 kuplede sølvknapper med indgraveret blomstermønster. De er stemplet CD for Christen Jensen Due, der fik borgerskab i Aalborg 1804. Han døde i 1820, men enken fortsatte produktionen til 1839.

Billede nr. 32
ÅHM nr. 13710
Hjemsted: Tinggården, Bonderup, Haverslev S., Ø. Hanherred, Vendsyssel.
Har tilhørt gårdejer Kristen Jørgensen (1809-1865).
Tid: 1800-1860
Beskrivelse: Ridebukser af mørkeblåt klæde med mørkebrunt læder på indersiden af benene og forneden. De er foeret med kraftigt, ubleget hørlærred.
Bukserne knappes hele vejen ned på udvendig side af benene med 14 flade, gule metalknapper.

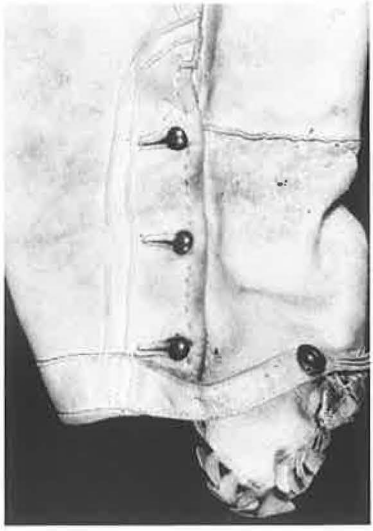

Billede nr. 26, ÅHM nr. 6189
Bukseben med knaplukning, knærem og udskåret spids

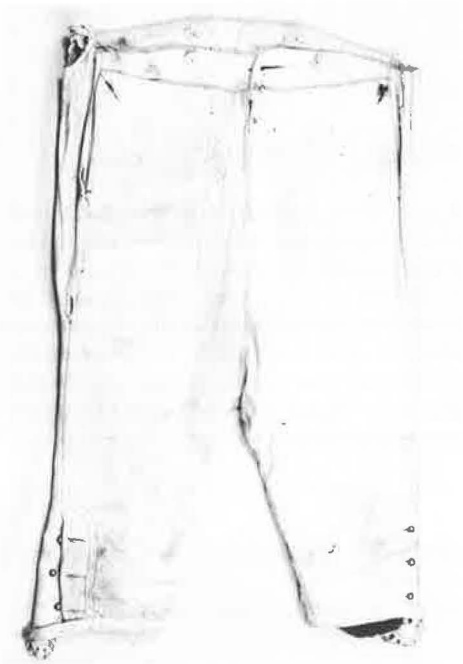

Billede nr. 27, ÅHM nr. 6189
Skindbukser (fra Vendsyssel)

Billede nr. 28, ÅHM nr. 7757
Grønne fløjlsbukser

Billede nr. 29, ÅHM nr. 13707
Blå, riflede fløjlsbukser.

Billede nr. 30, SYM nr. 645x73
Bukseben set fra vrangen

Billede nr. 31, Privat eje
Brune fløjlsbukser. Nærbillede af knaplukning i bukseben.

Billede nr. 32, ÅHM nr. 13710
Ridebukser (fra Vendsyssel)

Nattrøjer

Strikkede trøjer har også været brugt af mænd. En del af de bevarede højerestands silkenattrøjer har tilhørt mænd, og de ligner i mønster og form kvindernes. Hvordan bøndernes nattrøjer så ud i 1700-årene ved vi ikke så meget om, men skal man sammenligne med brugen hos højerestanden, så har de lignet kvindernes. På Kalundborg Museum findes en enradet brystdug af kalmank med isyede, røde strikærmer med rudemønster[3]. Med hensyn til de ældste af de bevarede røde nattrøjer kan man strengt taget ikke vide, om det er mands- eller kvindetrøjer.

I skifter optræder de ikke så talrigt som hos kvinderne, og man får ikke meget at vide om udseendet. Christen Christensen, Ulstrup S. Aars H. havde eksempelvis en stribet nattrøje, da han døde i 1758[4]. Niels Mortensen, også fra Ulstrup S., efterlod sig i 1803 en strikket nattrøje[5], og Thomas Aarup, Ullits S. i Gislum H. i 1832 en stribet nattrøje[6].

Stribede, strikkede mandstrøjer findes i 1800-årene. De er afbildet mange steder på tegninger og malerier, og der er også bevaret enkelte af dem, men har den stribede nattrøje fra 1758 været af samme type? Jeg tror nærmere, den har været af stof. Hverken Eskel Sørensen eller Schade nævner strikkede nattrøjer, men Eskel Sørensen fortæller, at man til hverdag, og når det var koldt også om søndagen, brugte en hvid vadmelstrøje (han kalder den senere Under Trøje) oven på skjorten, under brystdugen. Denne form for trøjer kan måske også være benævnt som nattrøjer, da de har samme funktion som den strikkede.

VMÅ har en trøje og to par ærmer med skulderstykker, som dog formodentlig alle er fra anden halvdel af 1800-årene. Samme type har imidlertid eksisteret i første halvdel.

Billede nr.	33
VMÅ nr. K 12	
Hjemsted:	Aars S. og H.
Beskrivelse:	Blå- og hvidstribet mandstrøje, hvor det nederste af bullen er strikket af hvidt garn. Den er åben fortil, hvor kanten på vrangsiden er stivet af med hørlærred. Hals- og forkant er kantet med blå- og hvidstribet bomuldsstof. Knapperne er af ben.

Billede nr.	34
VMÅ nr. K 107	
Hjemsted:	Slemstrup, Aars S. og H. Har tilhørt gårdejer Kristian Nielsen (1838-1929).
Beskrivelse:	Stribede ærmer og skulderstykker, som er syet på en bul af

ufarvet vadmel. Der er en skakternbort forneden på ærmet og ligeledes ved sammensyningen på skulderen. Vadmelsbullen har været dækket af vesten.

Billede nr 35
VMÅ nr. K 126
Hjemsted: Rostrup S., Hindsted H.
Beskrivelse: Strikkede ærmer og skulderstykker med blåt/hvidt stribet mønsterstrik. Der er en ret bred bort forneden på ærmet med lodrette striber og skaktern. På skulderen er 4 rækker skaktern.
Skulderstykkerne har enten været syet fast indvendigt i en vest eller på en vadmelsbul som K 107.

Billede nr. 33, VMÅ nr. K 12
Blå- og hvidstribet nattrøje

Billede nr. 34, VMÅ nr. K107
Blå og hvidstribede ærmer og skulderstykker syet på vadmelsbul

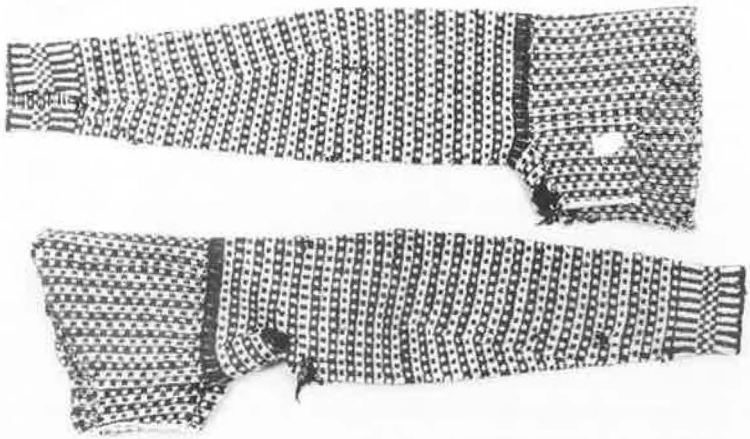

Billede nr. 35, VMÅ nr. K126
Mønsterstrikkede ærmer og skulderstykker i blåt og hvidt

Brystduge og veste

De landlige brystduge har ryg og forstykker af samme stof. De ældste fra midten af 1700-tallet er enradede og har lange, åbne slidser, kaldet "flasker". Længden på disse aftager op gennem tiden, og i slutningen af århundredet kom dobbeltradede brystduge på mode, sikkert inspireret af højerestandens Gilet, der kom på mode i 1780'erne. Det var en dobbeltradet vest med lærredsryg. Den var lige afskåret forneden, havde ståkrave, stiklommer og revers. Det er også den, der er forbilledet for de landlige veste, som både Schade og Eskel Sørensen omtaler i begyndelsen af 1800-årene.

De bevarede brystduge fra Himmerland og Kjær herred er alle af den yngre type med forholdsvis korte slidser, ståkrave, stiklommer og indvendig belægning foroven ved forkanten, så den kan bukkes til revers. Det ser nu ikke ud til, at ret mange af dem har været bukket, for så måtte der have været en synlig fold. Måske har den blot stået åben i halsen, så der blev bedre plads til den prangende halsklud, som især Eskel Sørensen gør et stort nummer ud af.

De yngre brystduge er et typisk eksempel på sammenblanding af gammel og ny mode. Unge mænd har på samme tidspunkt anskaffet sig en kort vest med lærredsryg til stadstøjet, om ikke før så når de skulle giftes.

Empiremoden satte også sit præg på det landlige tøj. Veste og trøjer blev meget korte og kraven unaturlig høj. Det var nok ikke alle, der fulgte moden slavisk, for der er bevaret en del landlige veste med høj krave, hvor vesten ikke er helt så kort, som en empirevest skulle være.

Det er ikke så almindeligt i Jylland at se korte veste med ryg og forstykker af samme stof, men de findes. Foruden vest nr. 430 fra AHM er der på NM en lignende vest af lærredsvævet, sort hvergarn med røde stregtern. Den stammer fra Ø. Hornum. På Sjælland, hvor der på landet var en mere konservativ holdning til klædedragten, er det meget almindeligt at finde denne type.

I 1830'erne fandtes et væld af spraglede, smalstribede købetøjer til veste, som nu var det eneste foruden halskluden, der satte kulør på tøjet. Bukser, trøjer og kioler var af mørkt vadmel eller klæde. Vestetøjerne blev lidt mere afdæmpede i 1840'erne, hvorfra der er bevaret mange veste i halvsilke med brun bundfarve og mønster i afdæmpede farver, ofte rosa og grønt.

Hverdagsvestene har gennem hele perioden været af hvergarn, og tidens farveholdning og snit smittede tydeligt af på disse veste, men da de

blev brugt gennem en lang årrække, endte de jo med at være gammeldags. Det var ikke nødvendigt at anskaffe ny hverdagsklæder, før de gamle var slidt op.

De yngste vestetyper er bevaret i stort tal, så der er kun taget et repræsentativt udvalg med her.

Billede nr.	37 + 81
ÅHM nr. 13676	
Hjemsted:	Ukendt
Tid:	Slutningen af 1700-årene
Beskrivelse:	Brystdug af hvergarn i rudret drejl med røde og blå striber. Foer af blårlærred. Den er dobbeltradet og har en 4 cm høj ståkrave, stiklommer og indvendig belægning foroven ved forkanten. Slidserne, der er 12-13 cm lange, er sammensyede. Knaphullerne er røde. Knapperne mangler. De har været stukket gennem stoffet og syet fast med skindstrimmel eller snor.
Billede nr.	82
ÅHM nr. 13674	
Hjemsted:	Hurup, Als S., Hindsted H.
Tid:	Slutningen af 1700-årene
Beskrivelse:	Brystdug af satinvævet hvergarn med brede striber i blårødt, sort og hvidt. Foer af blårlærred. Den er dobbeltradet og har en 4,5 cm høj ståkrave, stiklommer og indvendig belægning foroven ved forkanten. Slidserne, der er 14-15 cm lange, er tilsyede. Knaphullerne er røde, og der er flade metalknapper med spinkel gravering. De er stukket gennem stoffet og fastgjort med en skindstrimmel.
Billede nr.	38
ÅHM nr. 5308	
Hjemsted:	Sønder Tranders Mark, Sønder Tranders S., Fleskum H.
Tid:	Slutningen af 1700-årene
Beskrivelse:	Brystdug af lærredsvævet hvergarn med brede striber og lille blokmønster. Bundfarven er lys grøn og striberne lys blårød med hvidt og blåt. Foer af blårlærred. Den er dobbeltradet, syet med snørede sømme og har en 2,5 cm høj ståkrave, ingen lommer, men indvendig belægning foroven ved forkanten. Der er 14 cm lange, åbne slidser. Knaphullerne er røde, og der er to slags flade metalknapper med gravering. De er stukket gennem stoffet og fastgjort med en skindstrimmel.

Billede nr. 39
ÅHM nr. 424 x 36
Hjemsted: Krogagergård, Løgsted S., Slet H.
Tid: Ca. 1800
Beskrivelse: Brystdug af lærredsvævet hvergarn med smalle striber i lille blokmønster. Bundfarven har været blågrøn, nu falmet til gulgrøn, og striberne er i rødt, sortbrunt, blåt og hvidt. Foer af kraftigt, ubleget hørlærred.
Den er dobbeltradet og har en 4 cm høj ståkrave, stiklommer og indvendig belægning foroven ved forkanten. Slidserne, der er 10-11 cm lange, er sammensyede. Knaphullerne er røde, og der er glatte, kuplede metalknapper, som er stukket gennem stoffet og fastgjort med en skindstrimmel.

Billede nr. 40
ÅHM nr. 424 x 37
Hjemsted: Krogagergård, Løgsted S., Slet H.
(Samme ejer som 424x36)
Tid: Ca. 1800
Beskrivelse: Brystdug af lærredsvævet hvergarn med smalle, mønstervævede striber. Bundfarven er mørkeblå og striberne i rødt, lyseblåt og råhvidt. Foer af kraftigt hørlærred.
Den er dobbeltradet og har en 5,5 cm høj ståkrave, stiklommer og indvendig belægning foroven ved forkanten. Slidserne, der er 9 cm lange, er sammensyede. Knaphullerne er røde og knapperne kuplede metalknapper med blomstermønster. De er stukket gennem stoffet og fastgjort med skindstrimmel.

Billede nr. 41
ÅHM nr. 13675
Hjemsted: Ukendt
Tid: Begyndelsen af 1800-årene
Beskrivelse: Brystdug af lærredsvævet hvergarn med smalle striber i blokmønster. Bundfarven har været blågrøn, nu falmet til gulgrøn, og striberne er i rødt, sortblåt og hvidt. Foer af blårlærred.
Den er dobbeltradet og har en 6 cm høj ståkrave, stiklommer og indvendig belægning foroven ved forkanten. Den er skåret over ved taljen, men har stadig brystdugens snit i ryggen med søm midt bag og buede sømme mellem ryg og forstykker. Med sin høje krave er den tydeligt påvirket af empiremoden. Knaphullerne er røde og knapperne flade metalknapper med gravering. De er stukket gennem stoffet og fastgjort med skindstrimler.
Bemærkninger: Brystdugen er ikke kortet af. Der er ingen omsyninger.

Billede nr. 43
AHM nr. 430
Hjemsted: Veddum, Skelund S., Hindsted H.
Hører sammen med trøje AHM nr. 429.
Tid: Begyndelsen af 1800-årene
Beskrivelse: Vest af rødt, rudret drejl med ryg af samme stof. Foer af blårlærred.
Den er dobbeltradet og har en 4 cm høj ståkrave, stiklommer og indvendig belægning foroven ved forkanten. Knaphullerne er røde, og der er flade metalknapper med empiremønster. De er stukket gennem stoffet og fæstnet med skindstrimmel.

Billede nr. 42
AHM nr. 431
Hjemsted: Als S., Hindsted H.
Tid: Begyndelsen af 1800-årene
Beskrivelse: Vest med forstykker af trykt bomuld med striber på langs. Bundfarven er lys med violette mønsterstriber. Ryggen og forstykkernes foer er af groft hørlærred.
Den er dobbeltradet og har en 3,5 cm høj ståkrave, stiklommer og lyse knaphuller. Knapperne mangler.
Bemærkninger: Den er ret medtaget, og ryggen er repareret af museet.

Billede nr. 44
ÅHM nr. 8068
Hjemsted: Veddum, Skelund S., Hindsted H.
Tid: Begyndelsen af 1800-årene.
Beskrivelse: Vest med forstykker af smalstribet, mønstret hvergarn i gulgrønt og hvidt. Ryggen og forstykkernes foer er af hørlærred.
Den er dobbeltradet og har en 4,5 cm høj ståkrave og stiklommer. Knaphullerne er gulgrønne og knapperne små, kuplede metalknapper med blomstermønster.

Billede nr. 45
ÅHM nr. 13381
Hjemsted: Ukendt
Tid: Begyndelsen af 1800-årene.
Beskrivelse: Vest med forstykker af rødt, satinvævet hvergarn med smalle, grønne striber. Ryg af hørlærred. Forstykkerne er foeret med blårlærred.
Den er dobbeltradet og har en 4,5 cm høj ståkrave og stiklommer. Knaphullerne er røde, og der er flade metalknapper med gravering i empiremønster.

Billede nr. 46
Privat eje.
Hjemsted: Ø. Hassing, Ø. Hassing S., Kjær H.
Tid: Begyndelsen af 1800-årene.
Beskrivelse: Vest med forstykker af rødt, lærredsvævet hvergarn med hvide og blåsorte striber i blokmønster. Ryggen er af kraftigt hørlærred og forstykkernes foer er af blårlærred.
Den er dobbeltradet og har en 4,5 cm høj ståkrave, stiklommer og indvendig belægning foroven ved forkanten. Knaphullerne er røde. De få gamle knapper, der er tilbage, er flade, gule metalknapper. Knapperne er flyttet og suppleret med nye.
Bemærkninger: Vesten kommer fra samme gård som bukserne, billede nr. 31 og trøjen, billede nr. 68. Bukser og trøje er samme størrelse, men vesten er betydelig længere end trøjen, så det kan ikke have været brugt sammen.

Billede nr. 47
VMÅ nr. K 3
Hjemsted: Giver S., Aars H.
Har tilhørt Hans Jensen, som var med i Napoleonskrigene.
Tid: 1810-20
Beskrivelse: Empirevest med forstykker af rødbrun plys og ryg af hørlærred.
Forstykkerne er foeret med forskellige hørstoffer.
Den er enradet og har 5,5 cm høj ståkrave, stiklommer og indvendig belægning foroven ved forkanten. Knaphullerne er brunlige. De kugleformede sølvknapper er syet i af museet, men de stammer fra samme gård og antages at have hørt til.

Billede nr. 48
HEM nr. 9248
Hjemsted: Visborg Skovmark, Visborg S., Hindsted H.
Tid: 1810-20
Beskrivelse: Empirevest med forstykker af repsvævet bomuld med smalle striber på tværs i grønt, karrygult, hvidt, rødt og brunt. Ryggen og forstykkernes foer er af hørlærred.
Den er dobbeltradet og har en 6,5 cm høj ståkrave, stiklommer og gråbrune knaphuller. Knapperne mangler.

Billede nr. 49
VMÅ nr. K 2
Hjemsted: Stenild S., Gislum H.
Har tilhørt gårdejer Anders Christensen (1795-1870).
Tid: 1810-20

Beskrivelse: Empirevest med forstykker af repsvævet bomuld med smalle striber på langs i hvidt, grønt, lys blårød, brunt og gult. Ryggen er af hørlærred og forstykkernes foer af blårlærred.
Den er dobbeltradet med en 6 cm høj ståkrave, stiklommer og røde knaphuller. Knapperne er små, flade metalknapper med gravering.

Billede nr. 83
ÅHM nr. 7173
Hjemsted: Ukendt
Tid: 1810-20
Beskrivelse: Empirevest med forstykker af ternet hvergarn i sort og rødt.
Ryggen og forstykkernes foer er af hørlærred.
Den er enkeltradet og har en 6 cm høj ståkrave, stiklommer og indvendig belægning hele vejen ned langs forkanten. Knaphullerne er røde og knapperne små, kuplede metalknapper med blomst.
Bemærkninger: Som kuriositet kan nævnes, at stoffet har en ret synlig vævefejl, idet der på venstre forstykke mangler en rød stribe i trenden.

Billede nr. 50
ÅHM nr. 424 x 33
Hjemsted: Løgstør, Slet H.
Tid: 1820-30
Beskrivelse: Empirevest med forstykker af mørkebrunt kamgarnsstof med indvævet blomstermønster, muligvis kaldt bombassin. Ryggen er af tyndt, hvidt bomuldsstof. Hele vesten er foeret med kraftigt hørlærred. Den er enkeltradet og har en 6 cm høj ståkrave. Stiklommerne er snydelommer. Der er indvendig belægning foroven ved forkanten. Knaphullerne er syet med mørkebrun silke og de små, kuplede knapper af gult metal er stukket gennem tøjet og syet på enkeltvis med kraftigt, ubleget hør.
Bemærkninger: Halvdelen af knaphullerne (hvert andet) og stikningerne på lommeklappen er syet med en mørkere brun silketråd. Det må være en ændring foretaget mens vesten var i almindelig brug.

Billede nr. 51
ÅHM nr. 7895
Hjemsted: Aabybro, Aaby S., Kjær H.
Tid: 1830-40
Beskrivelse: Vest med forstykker af Svandown og hørlærredsryg. Vesten er syet i empiresnit, men stoffet, der blev importe-

ret fra England, findes først i danske vareprøvebøger fra 1831. Vesten er derfor sandsynligvis først syet i 1830'erne. Hele vesten er foeret med hørlærred.
Den er dobbeltradet og har en 5 cm høj ståkrave og stiklommer. Knaphullerne er syet med lysebrun silke, og de små knapper er af gult metal.

Billede nr. 52
VMÅ nr. K 94
Hjemsted: Egnen ved Mariager.
Brugt sammen med brune knæbukser af fløjl og kofte af østjysk type.
Tid: 1830-50
Beskrivelse: Vest med forstykker af Svandown. Ryggen og forstykkernes foer er af hørlærred.
Den er dobbeltradet og har en 4 cm høj ståkrave og stiklommer. Knaphullerne er lysebrune og de små knapper er af gult metal med gennembrudt mønster og farvet metalfolie i bunden. Der sidder rester af 2 bændler, som har været til at binde i ryggen, så vesten sad til.

Billede nr. 53
ÅHM nr. 7753
Hjemsted: Ukendt
Tid: 1830-50
Beskrivelse: Enradet vest af samme type som VMÅ K 94, men syet af bomuldsstof, som er en variant af Svandown. Plys-striberne er erstattet med striber i satinbinding, der virker ophøjede i forhold til den lærredsvævede bund med blomstermønster.

Billede nr. 54
ÅHM nr. 8258
Hjemsted: Hals, Hals S., Kjær H.
Tid: 1830-50
Beskrivelse: Vest med forstykker af hvergarn, som er en efterligning af Svandown. Plys-striberne er erstattet med striber af entrådet uld, hvor tråden har lange spring på retsiden, hvilket gør striberne tætte og ophøjede. Stribernes farver er rød, sort, gul og grøn. Imellem dem er der lys bund med små blomsterlignende figurer. Ryggen og forstykkernes foer er af hørlærred.
Den er enkeltradet med en 4,5 cm høj ståkrave, stiklommer og indvendig belægning foroven ved forkanten. Knaphullerne er røde, og der er små, gule metalknapper med mønster. Disse er stukket gennem syede "snørehuller" og syet fast enkeltvis på foeret.

Billede nr. 55
ÅHM nr. 5440
Hjemsted: Hals S., Kjær H.
Tid: 1830-50
Beskrivelse: Hvergarnsvest som er meget lig den forrige. Har tilsyneladende ikke haft samme ejer. Stoffets binding er ens i de to veste, men farverne er forskellige. I denne er stribernes farver rød, sort, gul og rødbrun, og blomsterne er vendt "på hovedet" i forhold til 8258. Bortset fra striberetningen på kraven er de to veste syet ens. Det har sandsynligvis været udført af samme væver og skrædder.

Billede nr. 56
ÅHM nr. 5441
Hjemsted: Hals S., Kjær H.
Samme ejer som nr. 5440.
Tid: 1830-50
Beskrivelse: Vest med forstykker af halvsilke, cremefarvet bund med smalle mønsterstriber i rødt, lilla, grønt og gult. Ryggen og forstykkernes foer er af hørlærred.
Den er enradet og har en 4,5 cm høj ståkrave, stiklommer og indvendig belægning foroven ved forkanten. Ryggen har slids og bændler til at stramme ryggen sammen. Der er knaphuller syet med lys silke og syede snørehuller til knapper. Disse mangler.

Billede nr. 57 + 86
ÅHM nr. 13682
Hjemsted: Ukendt
Tid: 1835-50
Beskrivelse: Vest med forstykker af Svandown med striberne på skrå. Ryggen og forstykkernes foer er af hørlærred.
Den er enkeltradet og har en 4 cm høj ståkrave, stiklommer og polstring på brystpartiet. Knaphullerne er røde og knapperne små, gule metalknapper.

Billede nr. 58 + 85
ÅHM nr. 13680
Hjemsted: Lille Lundsgård, Brøndum, Lyngby S., Hellum H.
Har tilhørt gårdejer Niels Andersen.
Tid: 1829. Det var hans bryllupsvest.
Beskrivelse: Vest med forstykker af det man med nutidig sprogbrug kalder "regnbuestof". Den oprindelige benævnelse kendes ikke. Det er vævet i repsbinding på en bomuldstrend med islæt af tyndt kamgarn, hvor farverne schatterer.
Den er enradet og har en 4 cm høj ståkrave, stiklommer og

indvendig belægning foroven ved forkanten. Knaphullerne er syet med gul silke, og den har små, gule metalknapper.

Billede nr. 59
ÅHM nr. 9174
Hjemsted: Ukendt
Tid: 1840-60
Beskrivelse: Vest med forstykker af smalstribet hvergarn i satinbinding med farverne brun, blå, rød og hvid. Ryggen er af brunt, kipervævet bomuld. Hele vesten er foeret med ubleget hørlærred.
Den er dobbeltradet med skrå forkanter og spids ned midt for. Den har en 4 cm høj ståkrave, stiklommer og indvendig belægning foroven ved forkanten. Knaphullerne er mørkebrune, og knapperne er flade, gule metalknapper.
Bemærkninger: Knapperne, der sidder ude i siden, er kun til pynt. Det er ikke muligt at knappe reverset på. De er almindelige på denne type veste.

Billede nr. 60
VMÅ nr. 1947/6
Hjemsted: Gravlev S., Hornum H.
Samme ejer som strømper nr. VMÅ nr. 1947/5.
Tid: 1840'erne.
Beskrivelse: Vest med forstykke af brun halvsilke med mønster i rosa og grønt. Det hed Poplin. Ryg af brunt, lærredsvævet bomuld. Hele vesten er foeret med hørlærred.
Den er dobbeltradet med skrå forkant og spids ned midt for. Den har en 5 cm høj ståkrave, stiklommer og polstring på skulder- og brystparti. Knaphullerne er mørkebrune, og der er små, gule metalknapper, hvor de to sidder som pynteknapper.

Billede nr. 61
ÅHM nr. 13217
Hjemsted: Glerup, Visborg S., Hindsted H.
Indleveret sammen med strømper nr. 13218, kofte nr. 13216 og hue nr. 13219.
Tid: 1850-60
Beskrivelse: Vest med forstykker af brun halvsilke med mønster i rosa og grønt (Poplin). Ryg og foer af brunt, lærredsvævet bomuld. Den er dobbeltradet med skrå forkant og spids ned midt for. Den har ombukket, blød krave, stiklommer og polstring på skulder- og brystparti. Ryggen har spændetamp med gult metalspænde. Knaphullerne er mørkebrune, og der er gule metalknapper, hvor de to sidder som pynteknapper.

Billede nr. 62
ÅHM nr. 424 x 34
Hjemsted: Aggersund, Næsborg S., Slet H.
Tid: 1850-70
Beskrivelse: Vest med forstykker af stribet hvergarn, hvor farveindtrykket er lilla. Ryggen er af brunt, kipervævet bomuld. Hele vesten er foeret med nistret hørstof.
Den er dobbeltradet med skrå forkant og spids ned midt for. Den har ombukket, blød krave, stiklommer, indvendig belægning foroven ved forkanten samt polstring af brystpartiet. Ryggen har spændetamp med sort metalspænde. Knaphullerne er sorte, og knapperne er små, kuplede metalknapper, der er stukket gennem stoffet og syet fast enkeltvis.

Billede nr. 63
VMÅ nr. 1949/11
Hjemsted: Hæsum, Ø. Hornum S., Hornum H.
Tid: 1850-70
Beskrivelse: Vest med forstykker af ternet hvergarn, mørkeblå bund og stregtern i røde, orange og grønne farver. Ryg af brunt, lærredsvævet bomuld. Hele vesten er foeret med hørlærred.
Den er dobbeltradet med buet forkant og to spidser ned midt for. Den har ombukket, blød krave, stiklommer og polstring på skulder- og brystparti. Ryggen har spændetamp med sort metalspænde. Der er sorte knaphuller og metalknapper overtrukket med sort stof.

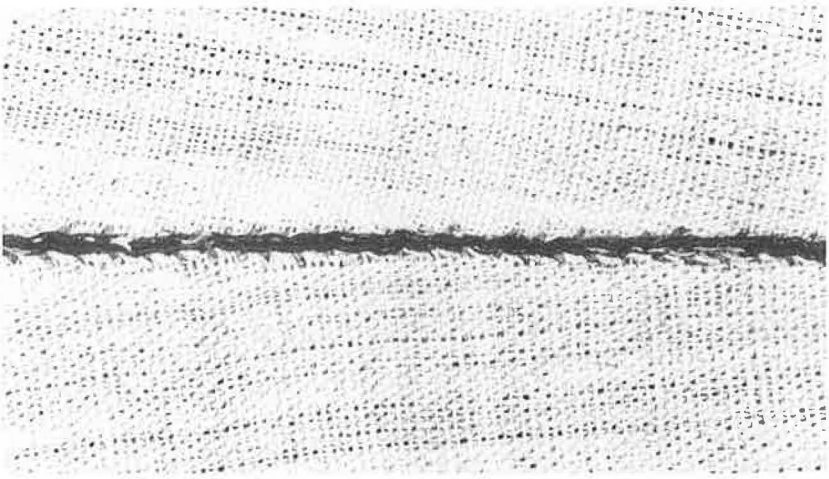

Billede nr. 36: »snøret« søm

Billede nr. 37, ÅHM nr. 13676
Brystdug af rudret drejl

Billede nr. 38, ÅHM nr. 5308
Brystdug af stribet hvergarn

Billede nr. 39, ÅHM nr. 424x36
Brystdug af stribet hvergarn

Billede nr. 40, ÅHM nr. 424x37
Brystdug af stribet hvergarn

Billede nr. 41, ÅHM nr. 13675
Brystdug af stribet hvergarn

Billede nr. 42, AHM nr. 431
Vest af kattun

Billede nr. 43, AHM nr. 430
Vest af rudret drejl

Billede nr. 44,
ÅHM nr. 8068
Vest af mønstervævet hvergarn med stribevirkning

Billede nr. 45,
ÅHM nr. 13381
Vest af stribet hvergarn

Billede nr. 46, Privat eje
Vest af stribet hvergarn

Billede nr. 47, VMÅ nr. K3
Vest af rødbrun plys

Billede nr. 48, HEM nr. 9248
Vest af smalstribet bomuld

Billede nr. 49, VMÅ nr. K2
Vest af smalstribet bomuld

Billede nr. 50, ÅHM nr. 424x33
Vest af mønstervævet kamgarnstøj
(bombassin?)

Billede nr. 51, ÅHM nr. 7895
Vest af Svandown

Billede nr. 52, VMÅ nr. K94
Vest af Svandown

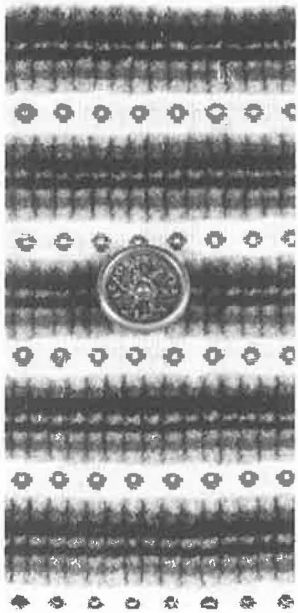

Nærbillede af stof

Billede nr. 53, ÅHM nr. 7753
Vest af mønstervævet bomuld

Billede nr. 54, ÅHM nr. 8258
Vest af mønstervævet hvergarn

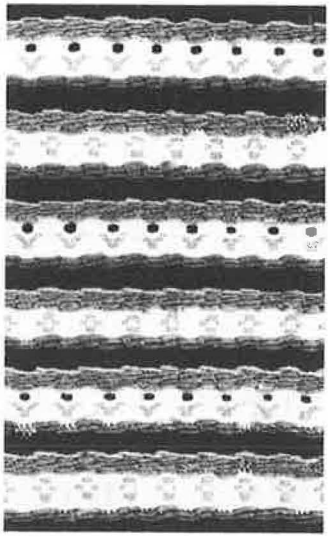

Nærbillede af stof

Billede nr. 55, ÅHM nr. 5440
Vest af mønstervævet hvergarn

Billede nr. 56, ÅHM nr. 5441
Vest af halvsilke

Billede nr. 57,
ÅHM nr. 13682
Vest af Svandown

Billede nr. 58,
ÅHM nr. 13680
Vest af »regnbuestof«

Billede nr. 59,
ÅHM nr. 9174
Vest af stribet hvergarn

Billede nr. 60,
VMÅ nr. 1947/6
Vest af halvsilke

Billede nr. 61,
ÅHM nr. 13217
Vest af halvsilke

Billede nr. 62,
ÅHM nr. 424x34
Vest af stribet hvergarn

Billede nr. 63,
VMÅ nr. 1949/11
Vest af ternet hvergarn

Trøjer

Trøjer har som tidligere nævnt formentlig også været benævnt "under trøjer", da det var noget, man havde på under trøje (kofte) eller kiol.

Dens form og længde ændrede sig i takt med brystdugens og vestens. I midten af 1700-årene var den enradet med taskelommer, lille halskant og lange flasker (skøder), og i slutningen af århundredet var den dobbeltradet med lille halskant eller ståkrave, stiklommer og kortere flasker.

Den korte trøje kommer naturligt sammen med den korte vest. Der er dog den forskel i snit på trøje og vest, at trøjen beholder brystdugens snit med rygsøm og buet søm mellem ryg og forstykker – den er blot skåret lige over forneden. Længden afhænger af vestens længde. Empiretrøjerne var meget korte svarene til vestene, og kraven var ekstremt høj. Trøjer i senempire havde rynkede ærmekupler.

Billede nr. 79
ÅHM nr. 13802
Hjemsted: Ukendt
Tid: Slutningen af 1700-årene.
Beskrivelse: Trøje af rødt vadmel med trykt, sort blomstermønster. Foer af ubleget hørlærred og blårlærred.
Den er dobbeltradet, har taskelommer og kun en lille halskant på ½ cm's bredde. De åbne slidser er 25-28 cm lange, længst i siderne.
Bemærkninger: Den er meget medtaget om omsyet. Den har bl.a. fået en højere krave på, men den oprindelige sidder der stadig. Den har mange gamle stiltræk, og når jeg vurderer den til at være fra slutningen af 1700-årene, er det fordi, den er dobbeltradet.

Billede nr. 80
ÅHM nr. 13699
Hjemsted: Ukendt
Tid: Slutningen af 1700-årene.
Beskrivelse: Trøje af tyndt, rødt kamgarnstøj med indvævet blomstermønster. Foer af blårlærred.
Den er dobbeltradet og har en smal halskant. Der er ingen lommer. Rygslidsen er åben, mens sideslidserne er syet sammen forneden. De er ca. 18 cm lange. Der er store, røde knaphuller og træknapper overtrukket med stoffet.
Bemærkninger: Den er meget velbevaret og ikke omsyet.

Billede nr. 64
VMÅ nr. 1963/18
Hjemsted: Vestby, Haverslev S., Aars H.
Har tilhørt Peder Søndergaard, som fik den til sit bryllup.
Tid: Slutningen af 1700-årene.
Beskrivelse: Rød trøje af hvergarn i drejlsmønster. Foer af ubleget hørlærred. Den er dobbeltradet og har en smal halskant. Der er ingen lommer. De åbne slidser er 17-18 cm lange. Der er store, røde knaphuller og træknapper overtrukket med stoffet.
Bemærkninger: Den er velbevaret og ikke omsyet.

Billede nr. 65
ÅHM nr. 13698
Hjemsted: Mou S., Fleskum H.
Tid: Slutningen af 1700-årene.
Beskrivelse: Trøje af rødt, lærredsvævet hvergarn med smalle, hvide mønsterstriber. Foer af blårlærred. Den er dobbeltradet og har en 4 cm høj ståkrave, stiklommer og indvendig belægning foroven ved forkanten. Slidserne, der er ca. 17 cm

lange, er sammensyede. Der er lange røde knaphuller. Knapperne mangler. De har været stukket gennem tøjet og fastgjort med en tyk hørsnor, som der endnu sidder rester tilbage af.

Billede nr. 66
ÅHM nr. 5309
Hjemsted: S. Tranders Mark, S.Tranders S., Fleskum H.
Tid: Begyndelsen af 1800-årene (i sin nuværende form).
Beskrivelse: Trøje af blå taboret foeret med ubleget hørlærred.
Den er dobbeltradet og har en 5 cm høj ståkrave, snørede sømme og indvendig belægning foroven ved forkanten. Ingen lommer. Der er lange, mørkeblå knaphuller og syede knapper med stjernemønster (kamelhårsknapper).
Bemærkninger: Trøjen er afkortet. Slidserne har været længere og formodentlig åbne. De er nu sammensyede og kun 4 cm lange i siden og 7 midt bag. Den høje krave må være kommet på samtidig med afkortningen. Trøjens oprindelige udseende har sandsynligvis været som ÅHM nr. 13699.

Billede nr. 67
AHM nr. 429
Hjemsted: Veddum, Skelund S., Hindsted H.
Hører sammen med vest AHM nr. 430.
Tid: Begyndelsen af 1800-årene.
Beskrivelse: Trøje af rødt, rudret drejl med foer af blårlærred.
Den er dobbeltradet og har en smal halskant på 1 cm's bredde, stiklommer og indvendig belægning foroven ved forkanten. Knaphullerne er røde, og de små knapper med empiregravering er sat i med skindstrimler.

Billede nr. 68
Privat eje
Hjemsted: Ø. Hassing, Ø. Hassing S., Kjær H.
Tid: 1810-20
Beskrivelse: Empiretrøje i bredstribet hvergarn i farverne lys blårød, rødbrun, grøn, mørkeblå og hvid. Foer af blårlærred.
Den er dobbeltradet og har en 8 cm høj ståkrave, stiklommer og indvendig belægning foroven ved forkanten. Der er fold efter ombuk til revers, og der er ingen knaphul foroven. Knaphullerne er røde, og de små, flade metalknapper er stukket gennem stoffet og fastgjort med skindstrimmel.

Billede nr. 69
ÅHM nr. 424 x 30
Hjemsted: Løgstør, Slet H.
Tid: 1820-30
Beskrivelse: Kort trøje af mørkegrønt, glittet ulddamask. Bullen er foeret med ubleget hørlærred og ærmerne med tyndt skind. Den er dobbeltradet og har en smal halskant på 1,5 cm's bredde. Der er ingen lommer. Der er mørkegrønne knaphuller og små, flade metalknapper med spinkel gravering. Ærmerne har rynket ærmekuppel.

Billede nr. 70
ÅHM nr. 7750
Hjemsted: Ukendt
Tid: 1830-40
Beskrivelse: Trøje af mørkeblåt klæde foeret med hørlærred.
Den er dobbeltradet, har nedfaldskrave med pikering, stiklommer og indvendig belægning hele vejen langs forkanten. Ærmerne har rynket ærmekuppel og opslag. Knaphullerne er mørkebrune og knapperne er af mørk horn med lille mønster.

Billede nr. 64,
VMÅ nr. 1963/18
Trøje af drejlsvævet hvergarn

Billede nr. 65,
ÅHM nr. 13698
Trøje af stribet hvergarn

Billede nr. 66, ÅHM nr. 5309
Trøje af taboret

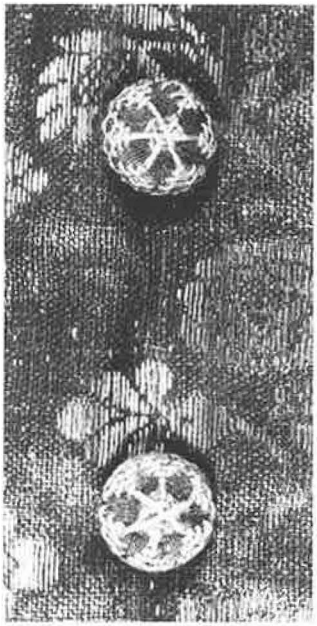

Nærbillede af stof og knapper

Billede nr. 67, AHM nr. 429
Trøje af rudret drejl

Billede nr. 68, Privat eje
Trøje af bredstribet hvergarn

Billede nr. 69, ÅHM nr. 424×30. Trøje af mørkegrønt, glittet ulddamask

Billede nr. 70, ÅHM nr. 7750. Trøje af mørkeblåt klæde

Kioler og kofter

Det egentlige overtøj var kiolen eller koften. Kiolen beskrives af Eskel Sørensen, som den så ud i Vends og Baag Herreder omkring 1785, således:

> "Kiolen var omtrent saaledes i de Tider, den var for det meeste Mørkeblaae og kunne naae ned til Lægdet paa Beenene. Den var med lange Livstykker og brede Rygstykker, en Lomme uden paa Hver flid med en stor Taske oven paa i form af en aflang 4-Kant med 3 udkanter uden om og 3 Knappe under Hver Lomme – Knapperne var af Kameelgarn og Syet dem Kiøbte man af Knapmagerne inden paa fligene fra det øverste til det nederste var underlagt med Mørkeblaadt eller Lysseblaadt Chalons omtrent et Quarteer bredt og saa blank og skinnende ud nogle der havde mindre Evne havde kun Syet lidt under fligene oven ned i form af en Triangel. Neden for Rumpen dannede Kiolen sig i 2.de deele saa hver Rykstykke var fastsyet til sit Sidestykke, for Resten var den aaben bag til som man Kalte Spliden /: og var egentlig for at Ride i :/ imellem saaledes Hvert Rygstykke og Sidestykke var fastsyet et andet langt stykke, men smalt, som man Kalt Tungen, den havde nogle udtakninger midt paa og vendte denne Kant staaende ud ved Siden paa midten oven og neden under var en Knap, ialt 6, de 2 sad lige oven Rumpen. oppe paa Ryggen ved Halsen Hang en Klap kaldet Kraven, den havde 3 udkanter neden om, – ved Hænderne var et opfald lidt meere end ½ Quarteer bred Kaltes opslav. oven paa var Syet 3 Knappe og for Hver Knap et forloren Knaphul. Neden under var saa stort et Rum i disse Opslav at man Gierne kunne putte et par Handsker derind. da de gik af Moden sagde man af Spot at de var til at viske fade med, – nogle havde og Syet Rødt, saasom Rødt Saxes eller en Rød Lise i Kanterne paa Kiolen saa som ved fligene, Tungerne, ved Splitten, ved Taskerne, Kraven og opslavene, der i Hast at see giorde et Øynefaldende udseende, disse ermelte Klæder Trøye Kofte og Kiole havde og den feyle at de kunde ikke slutte ved Halsen, men Dannede gierne en Aabning under Halsklædet,"

Den ligner i store træk den kiol, der er bevaret på ÅHM, nr. 5647. Opslagene er blevet lidt mindre, og lommeklapperne er ikke mere fligede med knapper, men ellers er snittet det samme.

Schade omtaler i 1807 foruden kiolen en rejsekiol, som også blev kaldt frakke. Den lignede stadskiolen, men var ikke af så fint stof. Han oplyser også, at den eneste forskel på kiol og kofte er, at kiolen har opslag på ærmerne. Derfor må ÅHM nr. 6767 være en kofte. Den er ældre end kiolen, ÅHM nr. 5647, da den er enradet, kraveløs og med taskelommer.

Der har som tidligere nævnt været forskellige betegnelser for en kofte, idet den nogle steder kaldtes trøje, andre steder ullenskiøtt.

I Øst- og Midtjylland opstod omkring 1830 en type kofte, som kun kendes her. Dens særpræg ligger i den måde, knapperne er anbragt på. Foruden den afbildede kofte nr. 13216 har ÅHM endnu to af typen, SYM en og VMÅ to, hvoraf den ene har været brugt sammen med vest nr. K2 af gårdejer Anders Christensen fra Stenild S., Gislum H. VMÅ har endvidere et fotografi fra 1864 af en anden gårdejer, Kristen Allestrup fra Stenild iført samme type kofte. Billede nr. 74.

Skødefrakken kom frem i 1830'erne og det varede ikke længe, før denne mode bredte sig til landbefolkningen. Den var overskåret i taljen og havde et rundskåret skød – deraf navnet. Der findes ingen bevaret fra Himmerland og Kjær H. af den tidlige type, kun af den senere med kantebånd, som ses på næsten alle fotografier af bønder fra 1870'erne og frem til dette århundrede.

Billede nr.	71
ÅHM nr. 6767	
Hjemsted:	Ukendt
Tid:	1750-80
Beskrivelse:	Skindkofte foeret med lyst, kipervævet hvergarn. Den er enradet og har en ganske smal halskant. På taskelommerne er kun 3 af de 5 knaphuller skåret op. Ved de to uopskårne er knapperne anbragt synligt nedenfor klappen. Der er skindbroderi over slidsen midt bag og på lommeklappen. Slidslængden midt bag er 46 cm. Der er 22 knaphuller langs forkanten, hvoraf de 11 nederste ikke er skåret op. De er syet med gul silke. På ærmerne er der 2 knaphuller og knapper. Der er kuplede sølvknapper med 3 forskellige mestermærker: HNL: Hans Nielsen Lollik, Århus 1733-40 HL: Henrik Nicolai Lundsgaard, guldsmed i Hjørring til 1752 IM: Johan Mehl, Viborg 1725-65.
Bemærkninger:	GBÅ har en skindkofte af samme type (nr. AM 22, 1165) med smukke skindbroderier. Hjemstedet er ukendt, men sølvknapperne er stemplet med mestermærker fra Peter Norman, der fik borgerskab i Randers 1747, Jens Kieldsen Sommerfeldt, Aalborg 1726-67, Børge Mikkelsen, Aalborg 1738-68 og Hans Budtz Sommerfeldt, Aalborg 1761-1800. Det er sandsynligt, at koften stammer fra området mellem Randers og Aalborg.

Billede nr.	72
ÅHM nr. 5647	
Hjemsted:	Ukendt
Tid:	Slutn. af 1700-, beg. af 1800-årene.
Beskrivelse:	Kiol af mørkeblåt klæde, foeret med blegrødt, lærredsvævet hvergarn. Den er dobbeltradet og har foruden en lille ståkrave en større liggende krave, som spidser ned midt bag. Der er indvendig belægning foroven ved halskanten. Knaphul mangler foroven, men der er ikke fold efter ombuk til revers. Ærmerne har brede opslag med knapper. Lommeklappen er bred og uden spidser og knapper. Den er foeret med samme røde foer som den øvrige del af kiolen. Slidsen midt bag er 62 cm lang. Der er indsyet det, som Eskel Sørensen kalder "tunge", med to knapper i hver samt to foroven ved slidsen. Knaphullerne er mørkeblå og knapperne er de såkaldte kamelhårsknapper. De er syet over en flad træknap med hvid silke og blåt uldgarn.

Billede nr.	73
ÅHM nr. 13216	
Hjemsted:	Glerup, Visborg S., Hindsted H. Indleveret sammen med strømper nr. 13218, Vest nr. 13217 og hue nr. 13219.
Tid:	1830-60
Beskrivelse:	Kofte af mørkeblåt klæde foeret med ubleget hørlærred. Den er dobbeltradet og har nedfaldskrave med pikering, polstret brystparti og lommeklapper foeret med brunt, lærredsvævet bomuld. Knaphullerne er brune og der er glatte, kuplede sølvknapper med mestermærke ICB, der står for Johan Christian Bernbaum, der havde borgerskab i Hobro 1824-59.
Bemærkninger:	Polstringen af brystpartiet tyder på, at denne kofte er syet efter 1840. Det stemmer også med, at den skulle have været brugt sammen med vest ÅHM nr. 13217.

Billede nr. 71, ÅHM nr. 6767
Skindkofte

Billede nr. 72, ÅHM nr. 5647
Kiol af mørkeblåt klæde

Billede nr. 73, ÅHM nr. 13216
Kofte af østjysk type

Billede nr. 74, VMÅ u. nr.
Fotografi fra 1864 af gårdejer Kristen Allestsrup fra Stenild S. i Gislum H.

Hovedbeklædning

Den daglige hovedbeklædning var langt op i 1800-årene en strikket hue. Af skifterne fremgår, at de fleste var røde, men de kunne også have andre farver, f.eks. blå, og specielt i 1700-årene var der mange "brogede" huer.

Fra Himmerland og Kjær H. er der kun bevaret røde huer, men Vendsyssels Historiske Museum har et par stykker af de brogede.

Maskinstrikkede bomuldshuer med indvendig flos kom på mode i slutningen af 1700-årene. Der er kun bevaret en enkelt fra området, og den er endt som foer i en rød hue, ÅHM nr. 8937.

Flere skribenter nævner de jyske bønders vane med at pakke hovedet ind. Schade skrev f.eks. i 1807:

> "Den slemme Vane med at indpakke Hovedet for meget (f.e. med Hatteslag og der ovenpaa en Hat eller ulden Hue, eller og med Bomuldshue, Hatteslag og Hat, end og i skikkelig Vejrlig) synes nu den mandlige Ungdom at ville forsage."

Eskel Sørensen beskriver i 1785 nogle af de gængse hovedbeklædninger:

> "– a) en Kramlue var enten strikket eller vævet i form af en Lang Pose men Spids og heel i begge Enderne men den eene ende var Puttet inden i den anden og inden Om atter giort et opfald, i øverste Ende var en liden Dusk. De brogede Luer var Mørkeblaae med Hvide og Røde striber der gik Rundt om Luen i mellem striberne var afdeelt med mange smaae 4-Kanter af Hvide Røde eller Blaae Koleur. – men Røde Luer havde en Høy Rød Saxes farve og var mest i Mode. – Dem der havde mange Drenge Kiøbte gierne af disse Luer, de skar dem over, Syede en Pullie inden i Hvert Stykke, saa havde de 2.de Luer. Efterhaanden kom et Andet slags Røde Luer med flosset Rød opfaldning og flosset inden i med Hvid Tvinde. disse Blev nu til Mode og fortrængte de andre. man kalte dem Kramluer fordi Kræmmerne gik med dem og var desuden at Bekomme i Kramboderne. –
>
> b). Laadne Luer. Disse var i førstningen af Graae faare skind, men siden Graaeblommet Katteskind den var samlet af 4re Stykker, 2 Lange og 2 stumpet naar Den var udslaget saa kunne Den naae ned omkring Halsen og til at Binde for paa Halsen og Hagen med 4re Baand den var saaledes Syet. – alt det udvendige paa Pullien og Pande Smekket var skoemager Læder eller Grønt Klæde, den invendige Polle var en Hatte Polle og denne Drættet igien med Hvidt Vadmel, inden for inden paa var det Laadne skind. Pande Smækket var et lidet skygge som paa en Kaskiette, enten af Læder eller Klæde – Naar den var opbunden saa vendte al det Laadne ud Rundt Om Hovedet, Og var den da bunden bag paa Hovedet med Ermel-

te Baan. Og var og Smekket bag paa Hovedet, Oven paa Pullien var en liden Dusk.

c). Cabuusen, denne var noget i Form af en Laaden Lue med den forskiel at alt det udvendig var Hvidt Klæde og Drætten undtagen Pullien var Blaadt Vadmel, Oven paa Pullien var en stor Dusk af Sort eller Blaadt Tvinde, det Øverste af skyggen var Hvid og det inderste Blaae. naar den var udslagen kunne den Knappes for paa med Knappe og Knappe Baand, når den var opbunden, saa var den Knappet bag paa Hovedet, saa vendte alt det Blaae ud. i midten af det 18 A.H. var den saa meget i Mode at man havde den paa til Brylluper. Jeg hørte engang en Mand fortælle at Han engang saae en Heel Brudestads Hvor alle Mandfolkene havde Cabuuser paa, i førstningen jeg Erindrer var Cabuuserne meget i Mode hos Hovningsbønderne. –

d). Kapprønninken eller Reyseslaget, disse var ligeledes Syet af 4re Stykker, den var til at Knappe neden for Munden og ned ad med 4re Knapper og Knaphuller og da var der en aabning lige for ansigtet, forresten kunne den skiule Rundt om Halsen og holde Baade Regn Veyr og Kulde ude, den var Syet af Rødt Saxes eller skarlægen og Drættet med Hvidt Ulden, dog henne paa Egnen af Helnes havde de Blaae Kapprønniker man Havde altid en Hat oven paa Kapprønniken og man havde den til villeste Stads om Vinteren."

Hatten var et af mændenes statussymboler, og de havde ofte mange. Eskel Sørensen beskrev den som lavpuldet med bred skygge, som ved hjælp af lidser kunne trækkes op tre steder, så den blev trekantet. Almindeligvis havde man kun de to bageste strukket op, så den tredie side kunne skygge for solen. De ældste hatte blev brugt til arbejde i marken. På stadshatten kunne være syet en hestehårsknap på den venstre, opslåede hatteskygge, og på hattepulden en syet krampe af kamelgarn. Op mod århundredets slutning kom det på mode med højpuldede hatte med små skygger. De havde silkebånd om pulden og et blankt metalspænde. Schade omtaler også den højpuldede hat og siger, at den til stads havde sølvhattespænde. Der er ikke bevaret nogen af de fladpuldede hatte, og den ældste af de høje er fra midten af 1800-tallet. Oprindelig blev hattene lavet af filt. De billigste var af uld, de lidt dyrere af harehår (evt. blandet med uld) og de fineste af bæverhår. Omkring 1800 begyndte man at anvende stivlærred eller stivet pap, som blev betrukket med silkeplys[7]. Filthattene var dog stadig almindelige i hele perioden.

Billede nr.	75
ÅHM nr. 13369:	Hjemsted Ukendt.
ÅHM nr. 13219:	Glerup, Visborg S., Hindsted H.
ÅHM nr. 8937:	Hobroegnen
ÅHM nr. 7314:	Hjemsted ukendt
Beskrivelse:	Røde, strikkede huer, de tre med syet floskant og foer. Den fjerde, nr. 13219, er klippet af forneden, så man kan ikke se, hvordan den oprindeligt har været. Den er indleveret sammen med strømper nr. 13218, vest nr. 13217 og kofte nr. 13216.
Bemærkninger:	Nr. 8937 har en hvid bomuldshue som foer, se billede nr. 76.

Billede nr.	76
ÅHM nr. 13518:	
Hjemsted:	Ukendt.
Beskrivelse:	Hatteslag af rødt klæde foeret med bommesi. Der er 6 røde kamelhårsknapper.
ÅHM nr. 5905:	
Hjemsted	Ukendt.
Beskrivelse:	Hatteslag af lyseblåt klæde foeret med rødt multum. Der er 6 blå kamelhårsknapper.
Bemærkninger:	ÅHM har endnu et hatteslag, nr. 8637, af rødt kipervævet uldstof foeret med brunligt, lærredsvævet hvergarn, hvor knapperne mangler.

Billede nr.	77
ÅHM nr. 7310:	
Hjemsted:	Hegndal ved Hobro.
Beskrivelse:	Har tilhørt Chr. Mogensen, som fik den i 1852. Høj hat med silkeflos, smalt hattebånd og spænde. Den er mærket "Pinau á Paris".
ÅHM nr. 13436:	
Hjemsted:	Dokkedal, Mou S., Fleskum H. Har tilhørt Jens Skelund.
Beskrivelse:	Høj hat med silkeflos. I pulden står "Fabrique de Paris".

Billede nr.	78
VMÅ nr. K16	
Hjemsted:	Åstrup, Veggerby S., Hornum H. Har tilhørt Søren Chr. Madsen.
Beskrivelse:	Høj hårhat, formodentlig harehår. I bunden har den et billede af general Olav Rye, som var en af Treårskrigens helte. Han faldt under udfaldet fra Fredericia den 6. juli 1849, så mon ikke hatten er lavet i tiden lige efter.

Billede nr. 75, ÅHM
øverst fra venstre: nr. 13369 og 7314
nederst fra venstre: nr. 8937 og 13219
Røde, strikkede huer

Billede nr. 76, ÅHM nr. 8937
Huen er foeret med en hvid bomuldshue

Billede nr. 77, ÅHM nr. 7310 t.v. og 13436 t.h.
Hatte af silkeflos

Billede nr. 78,
VMÅ nr. K16
Høj hårhat.

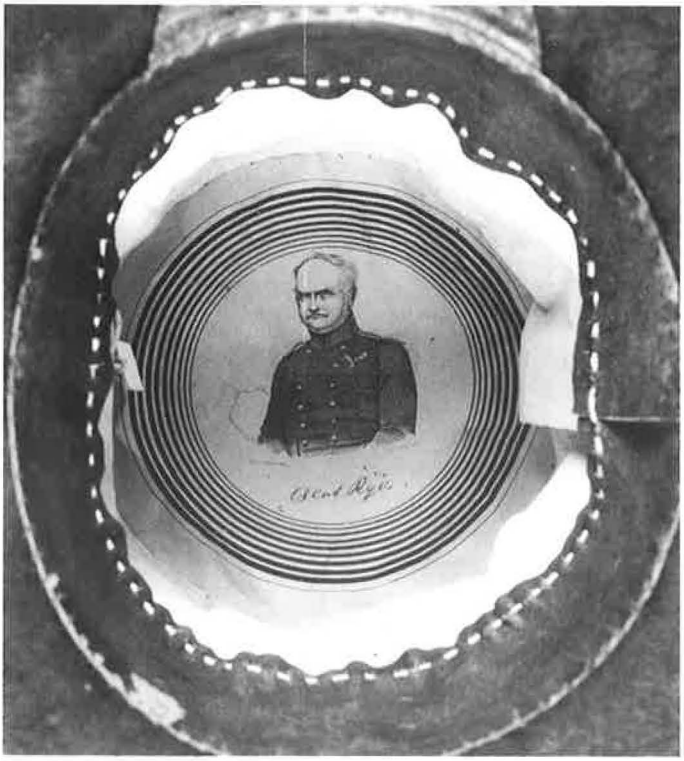

Fotografier: Jørn Nødskov

Kildehenvisninger

1. Gudrun Andresen: Danske Bondeskjorter fra ca. 1770 til ca. 1870, Jelling 1974.
2. C.Molbech Almuens klædedragt især i Jylland, Morskabslæsning for den danske Almue, Kbh. 1839.
3. J.S. Møller: Folkedragter i Nordvestsjælland, Kbh. 1926.
4. Lerkenfeldt Skifteprotokol 1752-1844, LAN.
5. Nordisk Slægtsforskning ApS: Slægten fra Bakkegaard i Giver, Aars Herred.
6. Gislum Herreds Skifteprotokol 1828-37, LAN.
7. Poul Sterm: Tekstilbogen, Håndbog i Textil Varekundskab, Kgh. 1946.

Billede nr. 79, ÅHM nr. 13802
Trøje af rødt vadmel med sort tryk

Billede nr. 80, ÅHM nr. 13699
Trøje af mønstervævet kamgarnstøj

Billede nr. 81

Billede nr. 82, ÅHM nr. 13674
Brystdug af stribet hvergarn

Billede nr. 83, ÅHM nr. 7173
Vest af ternet hvergarn

Billede nr. 84, ÅHM nr. 13518 t.v. og 5905 t.h.
Hatteslag

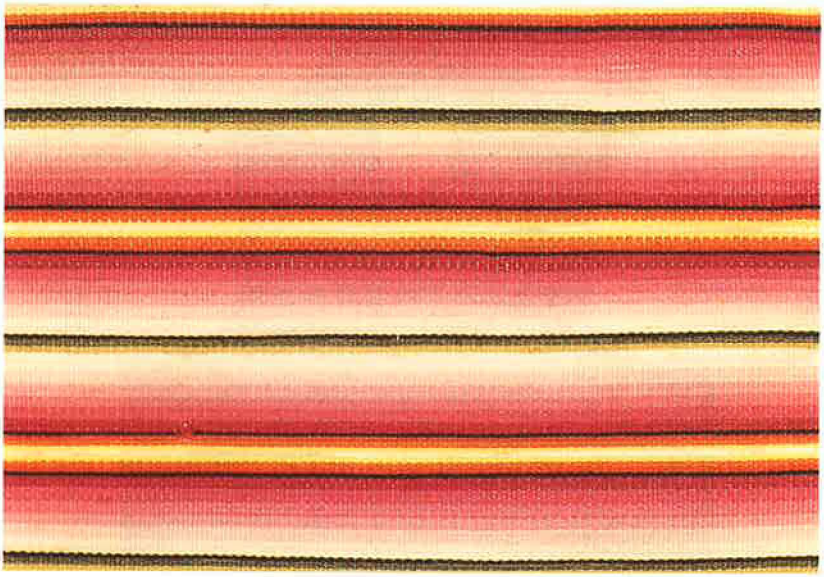

Billede nr. 85, ÅHM nr. 13680
»Regnbuestof«

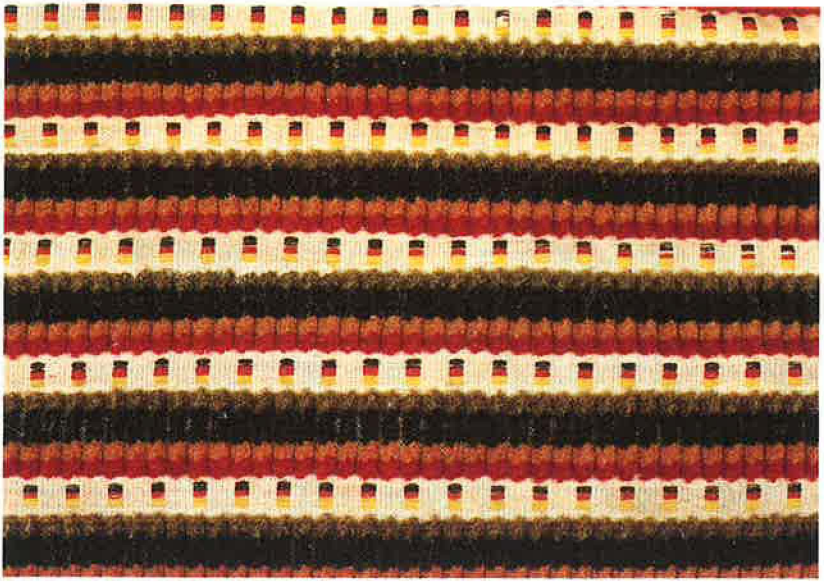

Billede nr. 86, ÅHM nr. 13682
Svandown

Gitte Nødskovs artikel

Landlige tekstiler
fra Himmerland og Kjær Herred

fortsættes i kommende
årgange af årbogen

Hr. Henrik i Ellidshøj

af Hans Gjedsted

Tidligere snoede Aalborg-Hobro landevejen sig ind igennem landsbyen Ellidshøj. I dag er vejen ført vest om byen, og bortset fra et kort glimt af den lille kirke lægger man som trafikant knap nok mærke til byen. I 1600-årene var Ellidshøj sogn et af de mindste i Himmerland, hele sognet var i hartkorn kun sat til 84 tønder, og det dyrkede areal var på 816 tdr. land agerjord. Der var kun 8 gårde i Ellidshøj, 2 i Bonderup, samt Råkilde og et par gårde i Annerup, som i en periode blev drevet sammen med Råkilde. Svenstrup, som var annekssogn til Ellidshøj, var noget større. Her var der 25 gårde og et dyrket areal på 957 tdr. land.

Ellidshøj præstegård var i århundreder bolig for præsterne i de to sogne. En af dem var Henrik Jensen, gift med Karin Pedersdatter. Han var præst her fra omkring 1631 til 1649, hvor han blev afløst af Peder Mogensen Kuri. Henrik Jensen var fra Vesthimmerland, hvor hans broder Christen Jensen var bosat i Strett ved Løgstør. Brødrene var ikke de bedste venner, hvilket bekræftes af et par sagsanlæg imod Henrik Jensen vedrørende skiftet efter deres far.

Der findes kun sporadiske oplysninger om forholdene i Ellidshøj præstegård fra 1600-årene, men en undersøgelse af bl.a. Henrik Jensen og et par af hans efterfølgere viser på flere punkter fælles træk. Hvorledes de bestred deres gejstlige hverv over for menigheden, er der desværre kun få antydninger om, men fælles for dem alle var, at de ikke rigtig kunne få økonomien til at hænge sammen. Dette medførte, at de hver for sig rodede sig ind i mange og temmelig usædvanlige forhold, som ikke alle kunne tilskrives de fattige sogne og den for landet så sørgelige tid med mange krige, belejringer og udplyndringer.

Indtægten fra menigheden i Svenstrup og Ellidshøj sogne var næppe særlig stor. Landbrug var ikke hr. Henriks stærke side, og det må derfor antages, at hans udbytte af præstegården og af anneksgården i Svenstrup var ret minimalt. I hr. Henriks tid ejedes kirken af kronen, senere blev den i en periode overtaget af Lindenborg (det tidligere Næs). I kirkelig henseende var Henrik Jensen underlagt biskoppen i Viborg, mens præstegården var under opsyn af lensmanden på Aalborghus, som i hr. Henriks tid jævnligt lod foretage bygningssyn og vurdering af mangler.

Ellidshøj/Svenstrup området.
"Udsnit af 1. udgave af J.H. Mansa's kort. 1843.
Gengivet med instituttets tilladelse A 403/85. Copyright.

Kirken og præstegården

Kirkeværge for Ellidshøj kirke i 1640 var rytterbonden Jens Yde Andersen. Efter ordre fra lensmanden Gunde Lange blev han 30/11 1640 pålagt at udfærdige et bygningssyn, som blev indført i Hornum Herreds Tingbog. Sammen med Jens Yde blev der udtaget tre sognemænd, det var Jens Sørensen, Niels Jensen og Michel Madsen, alle fra Ellidshøj. Først undersøgte de fire synsmænd kirkens tag og bemærkede, at det var i meget slet tilstand. Dels var der mangel på tavler (blyplader) over alteret, og det meste af kirkens østre ende var meget utæt. Der måtte desuden lægges nye stivere ved det meste af tagkammen, og tagdryppet måtte repareres de fleste steder. Kirkegårdsdiget var på to steder helt nedbrudt, og i kirkeporten manglede der fire fiel (brædder). Klokkestrengen duede slet ikke, og der måtte laves en helt ny.

Dette kirkesyn måtte være en slags kontrol, for allerede 24/2 samme år var der blevet afholdt kirkesyn, hvor Jens Yde havde haft seks hjælpere. Ved dette syn blev det bemærket, at prædikestolen var ubrugelig, det samme gjaldt de fleste af stolene. Murværket var nogenlunde, men som tidligere nævnt var taget meget utæt. Heraf må vi konkludere, at ikke alle de påpegede mangler blev udbedret i 1640, og det kan tilføjes, at Svenstrup kirke var mindst lige så dårlig vedligeholdt. Dette var dog ikke enestående for Henrik Jensens sogne, alle nabokirkerne var i samme tilstand.

Det relativt tyndt befolkede sogn var ikke noget godt grundlag som levebrød for præsten og hans familie. Det ældgamle danske system med at give præsterne en præstegård og evt. en anneksgård krævede egentlig, at præsterne skulle være deltidslandmænd, uanset deres kendskab til landbruget. Og var der som her tale om i hvert fald et magert sogn, blev hans præstegerning let reduceret til en biindtægt. I hvilken stand Ellidshøj præstegård havde været, da hr. Henrik blev indsat i embedet, ved vi ikke, men 30/11 1640 blev der foretaget et bygningssyn af kongelig delefoged Christen Mortensen, Svenstrup, Søren Sørensen, Molbjerg, Jens Lauritsen, Hornum, Michel Sørensen, Estrup, Poul Pedersen, Hornum, Anders Jensen og Laust Lauridsen, begge Guldbæk. Ordlyden er ændret til nogenlunde nudansk:

> Vi gennemgik først gårdens lade. Her manglede den sønderste gavl helt, taget kunne kun repareres, hvis der blev fremskaffet et helt læs tag og én tylt brædder. For at udbedre skaderne i væggene skulle der bruges tre læs ler. Det sønderste fæhus, som var 12 bindinger lang, var slet forfaldent. Det nørre hus på seks bindinger og en kue (aflang tilbygning) skulle

repareres med adskillige nye stolper, et læs ler samt fire læs tag. Isterrollingen (stuehuset) er ved magt undtagen mønningen og en gavl på kuen (sidebygningen), som blev brugt til frammers udi bygningen. Kuen var samtidig også hans stald og hans fåresti. Kålgården til præstegården var slet øde. Dernæst var vi ude i marken for at se, hvad vinterrug der kunne være sået. Der hvor gødningsrugen skulle være sået, var jorden som helt grøn land og var slet ikke dyrket. Dette betragtede vi som et fuldgyldigt syn – og indstævnede hr. Henrik Jensen til at møde op på tinget om otte dage.

Ovennævnte synsrapport taler for sig selv, og resultatet var, at øvrigheden på Aalborghus krævede, at præsten omgående fik udbedret de i synsrapporten anførte punkter. Hans manglende evner til at drive gården havde sat sig tydelige spor på såvel bygninger som i gårdens marker.

Et par uger før præsten havde besøg af synsmændene, fik han en anklage på halsen fra kirkeværgen for Svenstrup kirke, Søren Nielsen i Lere. Den gik ud på, at præsten var to år bagud med betaling af kirketiende af annexgården i Svenstrup. Her var præsten altså tiendeyder på lige fod med de øvrige beboere i sognet.

I 1924 blev præstegården flyttet til Svenstrup. Anneksgården, som hr. Henrik havde i Svenstrup, blev ved kgl. bevilling af 1785 slået sammen med en anden gård af generalløjtnant A.L. Moltke til gården Frederikshøj.

Præstens problemer med sognefolkene

De kirkelige handlinger var det primære i præstens arbejdsdag. Men de mange forskellige bijob såsom mandtalslister, skatteopkrævninger etc. kunne både koste megen tid og mange penge. Det var ikke noget behageligt job, når han gang på gang skulle brandskatte de i forvejen temmelig udpinte bønder. Kom der ikke nok i kassen, måtte han måske selv lægge ud i første omgang.

Med datidens fællesdrift af landsbyens marker kunne præsten blot deltage på lige fod med de øvrige beboere i Ellidshøj ejerlav. Stod hans evner og lyst ikke til ploven, kunne han let løbe ind i endnu flere problemer end de øvrige i byfællesskabet.

Præstens berøringsflader med befolkningen var langt større tidligere. Der gik næsten 250 år, før sogneforstanderskabet og andre offentlige instanser kunne aflaste ham i hans dagligdag. Det skal dog her tilføjes, at en del af hr. Henriks problemer med såvel sognefolk som øvrighed og eventuelle kreditorer var delvis selvskabte.

Manglede præsten penge, fandtes der hverken banker eller kreditforeninger, derimod adskillige pantelånere. Allerede før 1637 begyndte hr. Henriks økonomiske vanskeligheder, og ved at indlevere nogle af familiens guld- og sølvgenstande til Jacob Vognsens enke, Karen Nielsdatter i Aalborg, havde han lånt 10 daler. Da lånetiden var udløbet, fik han en venlig forespørgsel, om han ønskede at indfri sit pant. Men da dette ikke var muligt for præsten, meddelte Karen Nielsdatter, at hun nu desværre måtte betragte de pantsatte guld- og sølvgenstande som sine.

Dette var dog ikke det eneste sted i Aalborg, hvor hr. Henrik skyldte penge. Niels Ribers enke, Gertrud Nielsdatter, krævede i 1642 et tilgodehavende på 14 sletdaler og 2 tdr. rug og noget havre.

De trange forhold i forbindelse med markarbejde i de mange og gerne smalle agre gik også ud over præstens strimler. I 1641 fik han ødelagt en hel del korn imellem Skaldal og Møllevejen. Da sendte han en stævning til samtlige mænd i Ellidshøj. Året efter var det galt igen. Da havde naboernes kreaturer ødelagt store dele af hans jorder. Så fik han udstedt et forbud imod færdsel af enhver art på præstegårdens områder såvel med fædrift som med anden form for færdsel. I denne forbindelse gik de øvrige beboere ind på at udbedre skaderne. Foruden at »age møg« lovede de også at pløje for præsten. Det øvrige ejerlav var dog enige om, at hvis præsten ville udføre sine markarbejder samtidig med dem, kunne meget af ødelæggelserne være undgået.

Et ikke særligt fint rygte, som Jens Madsen havde udspredt om præstens hustru, Karin Pedersdatter, kom til at koste Madsen en daler. Det forlød, at hun havde »ligget i« med en soldat i præstegårdens lade.

Et par af præstens naboer havde i 1642 fundet en ret snedig måde, hvorpå de kunne få deres marker harvet – uden at deres egne heste blev overanstrengte. Om natten hentede de bare hans heste, og efter 3-4 timers brug leverede de dem tilbage i god tid før daggry. Deres navne var Las Jensen og Thomas Jensen. Det var dog ikke det eneste mellemværende præsten havde med Las Jensen. På den højhellige »Vor Herres Himmelfartsdag« 1644, mødtes de på vejen ved Mjels bro. Her bankede Las Jensen præsten, så han ud over mange blå mærker også fik en kroget hånd. Dette havde ikke rettet sig ved et syn 1½ år efter.

Forholdet til naboerne var noget varieret. Med hensyn til Peder Christensen og hans hustru Dorthe Ibsdatter startede det faktisk godt, men blev til noget forfærdeligt skidt, der endte med, at præsten blev anklaget for at misbruge sin prædikestol.

I 1641 aflagde Dorthe Ibsdatter forklaring for herredstinget. Her udpenslede hun vidt og bredt alt det gode, de havde gjort for præsten i hans

første år i landsbyen. Den første vinter havde han ofte fået et læs lyng af Peder Christensen, som han ikke betalte. Da præsten skulle på rejse til Slet herred for at lave skifte efter hans afdøde fader i Strett ved Løgstør, havde han lånt Peder Christensens tjenestedreng i seks dage – uden at betale. Desuden havde Dorthe lånt præstens hustru 24 store kager, som aldrig var blevet betalt. Da præstens hustru manglede et tørklæde, havde Dorthe givet hende et, som var så godt som én daler værd. Desuden havde hr. Henrik fået et læs kål, som han lovede at betale med to pund (ulæselig), men han havde aldrig betalt for kålene. Den eneste godvillighed, de havde mødt af præsten, var, at han havde ladet deres kalve græsse en tid i hans indelukkede engtoft, men det havde de betalt med 4 skp. rug.

Årsagen til ufreden var, at præsten havde sendt sin pige, Karen Moustdatter, hen til Peder Christensen for at kræve tiende for de sidste to år. Peder Christensen havde lovet at betale i løbet af to dage, men Dorthe sagde nej og tilføjede: »Han kan få en lort til at sætte på sin næse, og han kan også få en djævel – og så kan vi mødes i Viborg«, (hermed mente hun, at hun var parat til at lade sagen gå for landstinget). Desuden tilføjede Dorthe, at det var skamløst af præsten at kræve noget af dem.

Karen Moustdatter måtte gå hjem med tomme hænder og meddele hr. Henrik, hvad Dorthe havde sagt. Dette syntes præsten var et nummer for groft. Og på »Alle Helgenesdag« 1640 beklagede han sin situation for menigheden i den sidste del af sin prædiken med følgende ord:

> Jeg sendte mit bud til én af mine sognefolk at kræve en eller anden slags korn af dem, som skulle være mit tiende, som jeg rested i to år. Da svared man mig, at jeg måtte have en lort på min næse, og få en djævel oven i købet. Dette vil jeg ikke forrette min tjeneste for

Ovennævnte udtalelser blev af menigheden givet videre til lensmanden Gunde Lange, der lod sin foged Christen Mortensen, Svenstrup, sammen med ni vidner af menigheden forelægge præsten en landstingsstævning. Samtlige ni vidner havde da hver for sig gengivet ordlyden af hr. Henriks prædiken. Han måtte bestemt ikke benytte prædikestolen på denne måde og fik ikke den medynk, han havde forventet.

Samme Peder Christensen og Dorthe Ibsdatter blev iøvrigt så forarmede, at de til sidst blev bortvist fra deres fæstegård.

Hr. Henrik forsøgte at tjene til livets ophold på adskillige måder, hvoraf flere ikke helt faldt i tråd med de moralske leveregler, som han i embeds medfør forkyndte fra prædikestolen. Michel Michelsen i Årde-

strup havde i 1641 lejet en brændevinskeddel, som han ikke havde leveret tilbage i rette tid til hr. Henrik Jensen i Ellidshøj præstegård. Hr. Henrik havde nemlig i mellemtiden solgt brændevinstøjet til Niels Jacobsen i Svenstrup, og da denne gerne skulle i gang snarest, måtte Michel love at aflevere det lejede udstyr omgående. Præster, der puslede med brændevinskedler, var ikke noget særsyn. Ved skiftet efter provsten i Højslev viste det sig, at han var ejer af ikke mindre end tre kedler med fuld tilbehør såsom hat og svalerør.

Mærkværdigvis nok findes der ingen anklager mod præsten pga. druk. Så gik det værre med præsten Niels Pedersen i Nibe, der i 1649 blev anklaget for at være meget beruset, da han begravede Christen Andersen Barmer i Nibe.

En strid om stolestader

I 1641 er der i hvert fald dokumentation for, at Henrik Jensen fik mindst én ny kirkegænger. Det var Axel Rosenkrantz' enke, Anne Høg fra Buderupholm, som var flyttet ind på gården Råkilde i Annerup. Efter Axel Rosenkrantz' død 1623 drev hun Buderupholm i nogle år og solgte den så til sin broder Mogens Høg på Kjærsgårdsholm ved Skive. Hun fik dog lov til at blive boende frem til 1640, hvor Mogens Høg solgte gården til Jomfru Anne Lykke. Ved denne lejlighed måtte Anne Høg flytte til Råkilde, som hun havde ejet siden 1630. Anne Høg begyndte antagelig sin kirkegang ved årsskiftet 1641 og bestemte sig for en ganske bestemt plads i kirken. Desværre var samme plads optaget af Morten Christensens hustru i Annerup; hendes navn var Else Pedersdatter (fra Ålestrup og søster til en Byrial Pedersen). Da Anne Høg umiddelbart efter prædiken den 10. januar krævede ovennævnte stolestade, blev Morten Christensen temmelig stødt og svarede Fru Anne Høg:

> »Husbond – haver I købt dette for guld og penge, da har jeg til gengæld sted og fæstet det, og må min hustru ikke beholde hendes stolestade, da kan hun stå hos mig, og jeg skal være mand for at skaffe hende et andet før påske. Hun burde ikke have behov for at bede om et stolestade på denne måde«.

Om Anne Høg fik det omstridte stolestade, vides ikke, men 31. maj var sagen endnu ikke afsluttet ved herredstinget. Respekten for Anne Høg var ikke særlig stor. Både mens hun boede på Buderupholm, og efter at hun var flyttet til Råkilde, kan der påvises adskillige eksempler på chikaneri. Støvringboerne lod med fuldt overlæg deres byhyrde føre hjorden

tværs over hendes marker, »ved et uheld«. Dette medførte omfattende ødelæggelser på Råkildes marker. Hverken beboerne i Støvring eller Ellidshøj brød sig særlig meget om de omvandrende betlere, der flakkede om på landevejene. De blev samlet i flokke, læsset på en vogn under store trusler på liv og lemmer, hvis de igen viste sig i byerne. Derefter blev de kørt til Annerup og læsset af ved porten til Råkilde.

Sagen om stolestaderne berørte vel ikke Henrik Jensen personligt, men at han såvel som kirkeværgen blev indblandet, kunne næppe helt undgåes. Foruden Anne Høg var der vel også tale om en plads til Anne Høgs (sted) barnebarn, Ove Rosenkrantz, der boede i den ene ende af Råkilde i en årrække. Gården blev senere pantsat, delvis til præsten Niels Eskesen i Sønderholm, og delvis til amtsskriver Mogens Willumsen, der til sidst overtog den helt. Den adelige, men ludfattige Ove Rosenkrantz måtte til sidst leje et lille hus i Ellidshøj. Her glemte præsten at kræve ham for skat og kom i den sidste ende selv til at lægge ud, da Ove Rosenkrantz i mellemtiden døde.

Af økonomiske grunde var det udmærket for hr. Henrik at få nogle adelspersoner blandt sine kirkegængere, men hverken Anne Høg eller Ove Rosenkrantz var vel i stand til at yde større almisser til kirken.

Præstens forhold til sine tjenestefolk

Præstens mange gøremål krævede, at han havde en del tjenestefolk til at klare den daglige drift af præstegården. Hvor mange folk Henrik Jensen og Karin Pedersdatter havde i deres husholdning, vides ikke helt bestemt, men et par piger og en ladekarl var der i hvert fald.

I 1642 havde hr. Henrik gjort sig et ærinde ud i sin lade. Om han havde blandet sig for meget i ladekarlens arbejde, er der ikke meddelt noget om, men ladekarlen Jens Pedersen og præsten var røget i totterne på hinanden. En Hans Jensen, måske en af de øvrige tjenestefolk, havde overværet episoden, der i al sin enkelthed gik ud på, at Jens Pedersen havde banket præsten med en plejl. På herredstinget kunne synsmændene meddele, at hans højre arm var svulmet slemt op, og at præsten iøvrigt havde fået en del blå mærker. Selv om det var Jens Pedersens arbejde at svinge plejlen, havde præsten vel næppe ansat ham, for at han skulle svinge den mod ham personligt.

Efterhånden var den stakkels præst blevet beskyldt for næsten alt mellem himmel og jord – undtagen mord og hor. Men sidstnævnte blev han hængt ud for den 18/11 1644, hvor følgende ordlyd er at finde i Tingbogen:

»Else Lauridsdatter født i Lindholm bekendte: at hun i næsten fire år havde tjent hr. Henrik i Ellitshøj indtil torsdag efter Sct. Mikkelsdag, hvor hun var kommet af tjenesten. Og at hr. Henrik ved påsken havde haft legemlig føling med hende og siden den tid så ofte, som han lystede – og at hun snart rede til barsel med ham og mente sig at være halvgået. Han havde intet givet hende undtagen et rødt skørt og et snøreliv, hvilket han siden igen havde afkortet i hendes løn. Hvilket alt hun videre på andetsted ville vedstå og bekende til vitterlighed.«

Sidstnævnte sætning skyldtes, at hun i første omgang havde afgivet forklaringen på lensmand Gunde Langes kontor på Aalborghus i overværelse af hans to sønner samt Manderup Due fra Halkær. Men på den fastsatte tingdag mødte hverken Else Lauridsdatter eller Henrik Jensen, selv om de begge var rettidigt indvarslede. Derfor bortfaldt sigtelsen – i første omgang.

Knap et år efter måtte Else Lauridsdatter stå til ansvar for nogle udtalelser, som hun havde udspredt i manges påhør. Ridefoged Søren Madsen, Aalborg slot, havde indkaldt fem vidner, der alle kunne fortælle, at det sidste halve år var der gået det rygte, at Else ville sætte ild til Ellidshøj. Når hun endnu ikke havde gjort alvor af sine trusler, var det for ikke at skade herredsfoged Peder Gundersen og hans kone, da det var de eneste ordentlige folk i Ellidshøj. De fem vidner kunne endvidere berette, »at Else udi langsommelige tider havde holdt et letfældigt levned med horeri og sådanne begjengelser«. Hos ægteparret Christen Jensen og Mette Pedersdatter havde hun udtalt, at hr. Henrik Jensen var hendes rette barnefader, og hvis Mette ville fremkomme med dette udsagn, ville hun belønne hende med både linned og lærred. Samtlige havde endvidere hørt på, at hun engang fortalte præstens hustru Karin Pedersdatter, at præsten var fader til hendes barn, og at han ville få en djævel i sig, og at hun ville rejse til Viborg for ham (rejse stævning ved Landstinget).

Ridefogden stod derefter frem og kunne meddele følgende fra lensmanden Gunde Lange:

»Eftersom hun var fremkommet med beskyldninger om, at præsten var hendes barnefader, og siden også havde beskyldt en rytter ved navn Bartolomæus for at være far til samme barn. Og efter som hun havde udtalt adskillige gange, at hun ville sætte ild til Ellidshøj, burde hun lide Hans Kongelige Mayestæts' højeste straf. Men den gode lensmand ville benåde hende for denne straf, hvis hun aldeles omgående forlod Aalborghus len. Viste hun sig her igen, ville det være med hendes livs og hals' fortabelse.«

Else Lauridsdatter gav derefter ridefogden hånden og lovede at forsvinde ud af landsdelen med det samme.

Kaldets indtægter:

Henrik Jensen var præst i Ellidshøj/Svenstrup sogne i 16-17 år. Han har antagelig været impliceret i betydeligt flere genvordigheder, end de tidligere omtalte, men godt halvdelen af tingbøgerne for denne periode mangler. Med hensyn til andre kilder, som vedrører præstekaldet i Ellidshøj, findes der en del brudstykker af indberetninger om kirkens indtægter og udgifter

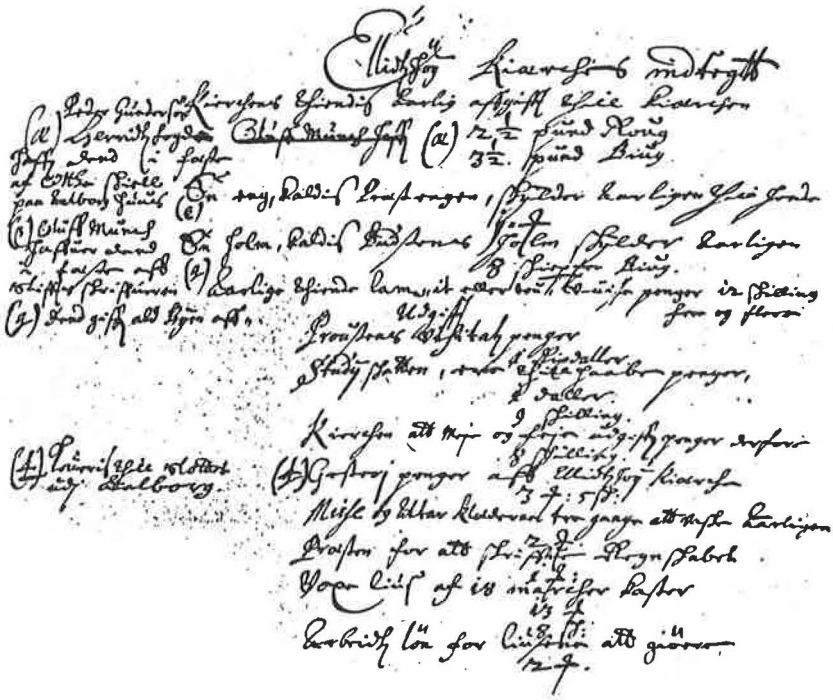

Kirkens årsopgørelse var ikke noget større regnskab. Ovenstående lap findes i Hornum Herreds Provsteindberetninger, og Henrik Jensen har kort og kontant gjort rede for såvel indtægter som udgifter, som oversat til et mere forståeligt nudansk, har følgende indhold:

Indtægter: Herredsfogden Peder Gundersen, og hans svigersøn Oluf Munk, havde indgået en lejeaftale om et par parceller, henholdsvis Præsteengen og Budsens Holm. For Budsens Holm var lejen 8 skæpper Byg, og for Præsteengen skulle Peder Gundersen svare 2½ pund Rug, og 3½

pund Byg. (1 Pund = 2 tdr. á ca. 139 l). Hele sognet skulle svare tiendelam, et eller to pr. husstand, ansat til 12 Skilling.

Udgifter: Provstens visitatspenge var 1 rigsdaler. Studieskatten var 1 rigsdaler og 9 skilling. For at få Kirken fejet og kirkegården mejet (slå græsset) skulle han betale 8 skilling. Til Aalborg Slot skulle der betales "Gæsteripenge" af kirken, det var 3 mark og 5 skilling. Messe- og Alterklæderne skulle vaskes 3 gange årlig, derfor betalte han 2 mark. Vokslys kostede 13 mark, og arbejdslønnen for at støbe dem var 2 mark. Og præsten tog 1 mark for at skrive ovenstående regnskab.

Der er desuden bevaret en indberetning, der meget kort fortæller lidt om begge hans sogne. Disse sporadiske oplysninger er dateret 14. juni 1647. I forbindelse med underskriften bemærkes det, at Henrik Jensen også bruger navnet på hans fødested, nemlig Strett, som ligger i den vestlige del af Himmerland, syd for Løgstør.

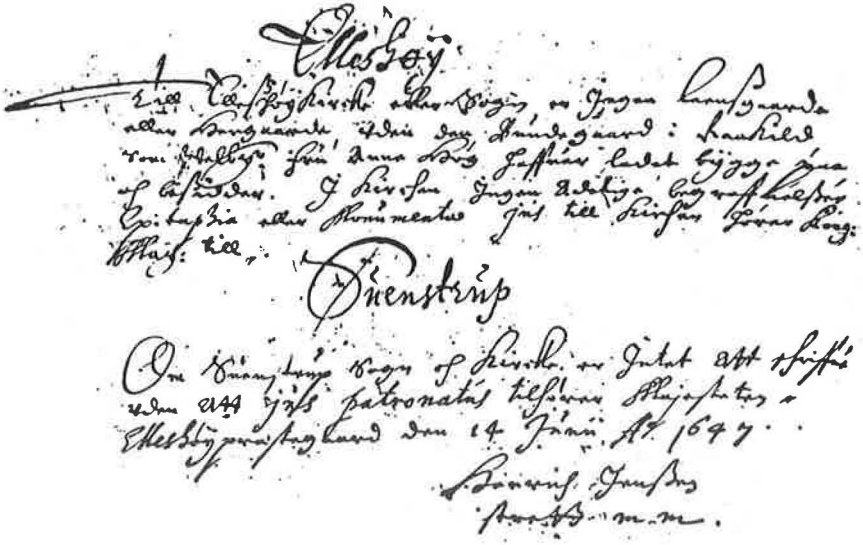

Elleshøy

Till Elleshøy kircke eller Sogn er Ingen leensgaarde eller Hergaarde, vden den Bundegaard i Raakild, som Velbyr[dige] fru Anne Høg haffuer

ladet bygge paa og besidder. I Kirchen Ingen Adelige begraffuelser, Epitaphia eller Monumentæ, jus til kirchen hører kong. May till.

Suenstrup.

Om Suenstrup Sogn och Kircke er intet att schriffue vden att jus patronatus tilhører Majesteten.
Elleshøy præstegaard den 14 Junii A° 1647

Henrich Jensen
Strett m.m.

Indberetningen oplyser, at der i Ellidshøj ikke findes nogen herregårde, kun Råkilde, som Anna Høg har ladet bygge og besidder. I kirken findes ingen adelige begravelser, epitafier eller monumenter – samt at kirken er underlagt kongen.

Om Svenstrup sogn skriver han kort og godt, at der intet er at skrive, undtagen at kirken tilhører majestæten.

Konklusion:

Ellidshøj-Svenstrup præstekald var tilsyneladende ikke noget smørhul. Indtægterne var små, og kunne præsten ikke falde til blandt befolkningen og blive accepteret, gik alt bare galt. Hr. Henrik blev afsat omkring 1648/49.

Hans efterfølger Peder Kuuri Mogensen havde også en del problemer, men blev i embedet til sin død. Således gik det ikke hans efterfølger Oluf Hoffmann, som også blev afsat. I perioder teede han sig som en gal, hans egen kone lagde sag an imod ham. Han bankede hende med alt, hvad der lå inden for rækkevidde, grydeskeer, riveskafter – om det så var kirkenøglen, blev den brugt til at slå hende med. Men det er en helt anden historie.

Kilder:

Trap Danmark
Matriklen 1688
Hornum Herreds Provsteindberetninger
Hornum Herreds tingbøger

1637: 23/3, 11/9, 6/11.
1640: 24/2, 16/11, 30/11, 14/12, 21/12.
1641: 25/1, 8/2, 1/3, 31/5, 12/7, 29/9, 25/10.
1642: 7/2, 21/2, 28/2, 7/3, 18/4, 2/5, 4/7, 18/11.
1644: 18/11.
1645: 14/4, 14/7, 25/8, 17/11.
1648: 25/8, 27/8, 1/9.
1649: 12/3, 2/4.

Litteratur om Himmerland og Kjær Herred 1991-1992

Ved bibliotekar Jeppe Hansen, Det Nordjyske Landsbibliotek

Fortegnelsen omfatter litteratur, som er udkommet i 1991-1992, suppleret med enkelte titler fra tidligere år.

Artikler i Fra Himmerland og Kjær Herred er ikke medtaget. Periodiske publikationer medtages kun første gang, de udkommer.

Det Nordjyske Landsbibliotek modtager gerne meddelelser om manglende titler.

Himmerland og Kjær Herred i almindelighed

Bibliografi over Limfjordsegnens kultur- og naturhistorie. Sekretariatet for Limfjordsprojektet, 1991. 136 sider. (Rapport/Limfjordsprojektet, 3).

Bille, Peter m.fl.: Forebyggende helbredsundersøgelser/helbredssamtaler for voksne i Nordjyllands Amt. En forsøgsrapport. Eget forlag, 1990. 128 sider, illustreret.

Danske gårde i tekst og billeder. Nordjyllands Amt (Gl. Aalborg Amt). Forlaget Danske Landbrug, 1991. Bd. 1-2 (1: Arden, Hadsund, Nibe, Nørager, Skørping og Aalborg Kommuner. 594 sider, illustreret/2: Farsø, Hobro, Løgstør, Sejlflod, Støvring og Års Kommuner. 543 sider, illustreret).

Det etiske regnskab/Spar Nord Holding 1991. 1991.

EVA projektet – et nordisk uddannelsessamarbejde med perspektiv ... EVA/AUC Servicecenter. 1990. Folder.

Forsøgsreservat Nibe Bredning – baggrundsundersøgelser efteråret 1985 til foråret 1989. Af Jesper Madsen m.fl. Miljøministeriet. Danmarks Miljøundersøgelser, 1992. 50 sider, illustreret. (Faglig Rapport fra DMU, 46).

Forsøgsreservat Nibe Bredning – resultater af eksperimenter 1989-1991. Med konklusioner og anbefalinger til fremtidig reservatordning. Af Jesper Madsen m.fl. Miljøministeriet. Danmarks Miljøundersøgelser, 1992. 43 sider, illustreret. (Faglig Rapport fra DMU, 53).

Geologi, vegetationshistorie og bebyggelse omkring Limfjorden. Rapport fra seminar afholdt 1.-2. marts 1990 i Lemvig. Sekretariatet for Limfjordsprojektet, 1991. 128 sider, illustreret. (Rapport/Limfjordsprojektet, 2).

Glavind, Niels: Rapport om ventelister, 1991. Kommunerne i Jylland. Frie Børnehaver, 1991. 75 sider. (S. 62-75: Kommunerne i Nordjyllands Amt).

Harder Sørensen, P.: Jyske oldtidsagre. Nordjyllands og Viborg Amter. Miljøministeriet. Skov- og Naturstyrelsen, 1991. 187 sider.

Hele Nordjyllands Radio – din daglige gevinst. Nordjyllands Radio, 1990. 23 sider, illustreret.

Illum, Klaus og Henning Mæng: Brundtland-planlægning for Nordjyllands Amt. Energi, miljø, økonomi. Aalborg Universitetscenter. Institut for Samfundsudvikling og Planlægning, 1992. 65 sider, illustreret.

Jensen, Niels: Distriktspsykiatri i Nordjyllands Amt. En delrapport. 1. delrapport. Alfuff, 1992. 104 sider.

Larsen, Knud: Havørredopgangen i danske vandløb 1900-1960, 3: Nordjylland samt vandløb til Limfjorden. Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser. Ferskvandslaboratoriet, 1991. 58 sider + kort. (Meddelelser fra Ferskvandsfiskeriudvalget, 1991:1).

Modtagere af Nordjysk Kunstnerlegat 1981-1990. Aalborg Kunstpavillon, 1991. 22 sider, illustreret.

Mostrup kortbogen. Nordjyllands Amt. 2. udgave. Mostrup, 1991. 384 sider, illustreret.

Neimann, Ole: Besættelsestiden i Nordjylland 1940-45. Aalborg Universitetsforlag, 1992. 261 sider, illustreret.

Nielsen, Erling: Glimt af Østhimmerlands Baptistmenigheds historie, 1840-1990. Eget forlag, 1990. 38 sider, illustreret.

Nordjyllands Erhvervsråd: Nordjysk producentnyckel. 1990. 15 sider, illustreret.

Det nordlige Jylland. En beskrivelse af områder af national geologisk interesse. Red.: Steen Andersen m.fl. Geografforlaget/Miljøministeriet. Skov- og Naturstyrelsen, 1992. 208 sider, illustreret. (Geologisk Set).

Nødskov, Gitte: Landlige tekstiler fra Himmerland og Kjær Herred fra midten af 1700-årene til midten af 1800-årene. Historisk Samfund for Himmerland og Kjær Herred/Aalborg Historiske Museum/Danske Folkedansere, 1992. 314 sider, illustreret.

Sparekassen Nordjylland: Det etiske regnskab, hovedresultater 1989.

Strandenge ved Kattegat og Mariager Fjord. Af Henning Christiansen m.fl. Red.: Peter A. Larsen m.fl. Nordjyllands Amtskommune. Forvaltningen for Teknik og Miljø. Landskabskontoret, 1991. 102 sider, illustreret.

Thygesen, Anders og Susan Jessien: Vindmøller i Nordjyllands Amt. Danske Vindkraftværker, 1990. 24 sider, illustreret.

Udviklingssamarbejde i industrien. NORDTEK, 1990. Bind 1-2, illustreret. (1: Lars Gelsing: Hovedrapport fra Samovid-Projektet. 71 sider/2: Jørgen G. Rasmussen: Konkurrenceevne, budget og kalkule. 64 sider).

Aalborg Amts Familiebrug 1915-1990. Af Lis Rytter Hansen. 1990. 44 sider, illustreret.

Amtskommunale publikationer

00. Byudvikling, bolig- og miljøforanstaltninger.

Foreløbigt fredningsforslag Ll. Vildmose. 1990. 29 sider, illustreret + 1 kort.

Foreløbigt fredningsforslag St. Vildmose. 1990. 28 sider, illustreret + 1 kort.

Lov om kemikalieaffaldsdepoter – indberetning. 1990-.

Mariager Fjord 1985-89. Udvikling og status. Af Finn Andersen m.fl. 1990. 125 sider + 53 sider bilag.

Naturture. 1990-.

03. Undervisning og kultur.

I dag – i morgen. Amtscentralen for Undervisningsmidler i Nordjyllands Amt, 1990. 28 sider, illustreret.

05. Social- og Sundhedsvæsen.

Debatoplæg-skitser til en ny sundshedsplan. 1990. 33 sider + supplerende materiale.

Generalplan for Aalborg Sygehus. 1990-98-2020. 1989. 44 sider + 3 bilag + Supplementsbind (110 sider).

Historien om sundhedsmarked 90 ... en idebog. Af Jytte Ulvskjold m.fl. 117 sider, illustreret.

Rapport vedrørende brugerundersøgelse. Oktober 1989. 1989. 39 sider.

Enkelte lokaliteter

Ajstrup

Et strejftog gennem Ajstrup Sogn. Lokalhistorisk Forening i Ajstrup Sogn, 1990. 171 sider, illustreret. (Lokalhistorie, 4).

Blenstrup

Holmgaard, Jens: Bortforpagtningen af baroniet Lindenborgs tiender ca. 1720 til 1752. (Jens Holmgaard: Alt på sin rette plads. 1990, s. 80-101. – Org.: Festskrift til Johan Hvidtfeldt på halvfjerdsårsdagen 12. december 1978. 1978).

Brovst

Brovst, Bjarne Nielsen: Twist and shout på Brovst Hotel. En fortælling fra '63. Centrum, 1991. 102 sider. (Selvbiografiske noveller fra 1960-erne).

Brovst Kommune – hjertet af Han Herred mellem hav og fjord. Brovst Turistbureau, 1990. 30 sider, illustreret + 12 tavler.

Farsø

Holten Nielsen, Fl.: Farsø Rådhus. (dpa, 1990:11/12, s. 10-13).

Jensen, Thit: Jeg længes –. Fra Thit Jensens dagbøger 1891-1927. Ved Jens Andersen. Gad, 1991. 207 sider.

Hadsund

Program for projekt Grøn Kommune. Miljøministeriet, 1989. 14 sider.

Hals

Gram Jensen, Sv.: Kirken i Hals. Eget forlag, 1990. 29 sider.

Hals' skolehistorie 1626-1991. AOF Hals Aftenskole, 1991. 140 sider, illustreret.

Hasseris

Skalborg-Centret – et babelstårn? Skalborg-Centrets indflydelse på indkøbsmulighederne i Aalborg Kommune. Aalborg Universitetscenter. Landinspektørstudiet, 1989/90. 79 sider, illustreret + 4 kort.

Hobro

25 år. Hobro-Hadsund Handelsskole & Handelsgymnasium. 1990. 30 sider, illustreret.

Jensen, Vagn: Jættestuerne i Snæbum. Hobro Offset, ca. 1985. Folder, illustreret. (Tur-Ide, 4).

60 år med Hobroegnens Gymnastikforening. 1930-1990. Red.: Ole Mouritsen m.fl. 1990. 156 sider, illustreret.

Løgstør

Lindhard, N. H.: Over Aggersundbroen i 50 år. Over fjorden i 1000 år. Limfjordsmuseet, 1992. 59 sider, illustreret. (Limfjordsmuseets Småskrifter, 12).

Løgstør og omegn. Udgivet i samarbejde med Løgstør Turistforening. Løgstør Bogtrykkeri, 1990. 31 sider, illustreret + tillæg.

Løgstør Posthus. Jernbanegade 35, matr.nr. 252b, Løgstør Bygrunde. Udarbejdet af Elgstrøm gruppen. P&T Bygningstjenesten, 1991. 23 sider, illustreret. (Bevaringsværdige Posthuse i Danmark).

Malle

Hansen, Skjold: Malle Kirke i Vesthimmerland. Udgivet af Malle Menighedsråd. Løgstør Bogtryk og Offset, 1990. 8 sider, illustreret.

Nørresundby

Andreasen, Gudrun: Svineslagteri i Nr.Sundby gennem 100 år. Danish Crown, 1991. 26 sider, illustreret.

Turistguide. 1990. 19 sider, illustreret.

Nøvling

Fem nørrejydske søstre. Meta, Ella, Anna, Ruth, Inge født Christoffersen. Kvindemuseet i Danmark, 1991. 48 sider, illustreret.

Socialdemokratiet Gistrup-Nøvling-Visse. 1931 – torsdag den 25. april – 1991. 1991. 7 sider, illustreret.

Overlade

Nielsen, Karl: Vor mand og råd. Bjørn Andersen til Stenalt, Bjørnsholm og Vår 1532-1583. Udgiverselskabet ved Landsarkivet for Nørrejylland, 1991. 192 sider, illustreret.

Sebber

Slægten Nør fra Barmer (Sebber Sogn). Om Søren Larsen Nør, født 1807, og hustru, forfædre og efterkommere. Nordisk Slægtsforskning, 1991. 203 sider + tavler.

Sejlflod

Sommer Nielsen, Adolf: En dødsdom på Lindenborg II. – Greve Madsen, Harald: Egense skanse. (Lokalhistorisk Forening for Sejlflod Kommune, 12).

Sommer Nielsen, Adolf: Sognepræsten contra kapellanen i Gudum-Lillevorde 1689. (Lokalhistorisk Forening for Sejlflod Kommune, 14).

Skørping

Meyer Petersen, Hans: Hans Meyer Petersen. Serigrafier 1990-1991. Introduktion: Jan Garff. Edition Heede & Moestrup, 1992. 77 sider, illustreret.

Støvring

Jubilæumsskrift for fodercentralen "Limfjorden" 1989. Red.: Konnerup-Madsen. 1989. 48 sider, illustreret.

Svenstrup

Kend din by i fritiden – Svenstrup/Godthåb 1990/91. Nordjyllands Bogtrykkeri, 1990.

Ullits

Lillethorup, Ulrich: Else Marie Kaldal og Brudekilden. En kvindeskæbne fra Himmerland. Dansk Historisk Håndbogsforlag, 1991. 97 sider, illustreret.

Sulsted

Vestbjerg Skole. 10 eller 300 år? Den 19. september 1990. Red.: Svend Andersen m.fl. 1990. 64 sider, illustreret.

Veggerby

Lystfiskeriforeningen Binderup Aa. 60 års jubilæum. Af Ove Nielsen m.fl. LBAa, 1991. 34 sider, illustreret.

Aabybro

50 år 20. november 1990. Aabybro Badminton Club 1940. 1990. 35 sider, illustreret.

Aalborg

AMU-Center Aalborg: Erhvervsforberedende uddannelser. EIFU. EIF 1991, 1. halvår-.

Andelsboligforeningen Solvangen. 36 skønne andelslejligheder i Aalborg's midtby. 1987. 12 sider, illustreret + 1 bilag.

Bergh, Ole: Metax i 100 år. (Aalborg Universitetsforlag), 1992. 98 sider, illustreret.

Bergh, Ole: Stiftstidende – såvidt jeg husker. Aalborg Stiftstidende, 1992. 81 sider, illustreret.

Brix, Jens m.fl.: Bestandsevaluering på Det Nordjyske Landsbibliotek. Danmarks Biblioteksskole, Aalborgafdelingen, 1989. 39 sider.

Et bynært friluftsområde ved Kjærs Mølleå. 1989. Folder, ill.

Christensen, Ann-Dorte: Kvinder i fredsbevægelsen. Hverdagsliv og politisk organisering belyst gennem en undersøgelse af Kvinder for Fred og Nej til Atomvåben i Aalborg 1980-86. 1990. 137 sider.

Clementshus. Ca. 1990. 9 sider.

The East bridge. Aalborg spans the challenge. 1990. 13 sider, illustreret + kort + 25 sider bilag. (Om den tredie forbindelse over Limfjorden).

EFnord. Nordjyllands Videnpark, 1990. Folder.

75 års jubilæumsskrift for Atletklubben Thor Vejgaard. Red.: Leo Krogh Hansen m.fl. 1991. 87 sider, illustreret.

Flyvbjerg, Bent: Da miljøet kom til byen. Dansk Byplanlaboratorium, 1991. 63 sider, illustreret. (Byplanhistoriske Noter, 24).

Flyvbjerg, Anders: Fra gangkone til rengøringsassistent. Aalborg Kommunes Skolevæsen 1846-1970. Aalborg Kommune. Kulturforvaltningen/De Historiske Arkiver, 1991. 60 sider, illustreret.

Flyvbjerg, Bent: Rationalitet og magt. Akademisk Forlag, 1991. Bd. 1-2. (Doktordisputats).

Forenings- og fritidsguide over Aalborg Midtby og Øgadekvarteret. By-Centralen, 1990. 53 sider, illustreret.

Fremtidens privatskole. Østermarkens Privatskole. 1990. 4 sider, illustreret.

Gottlieb, Helle: "Lærerinder på vej". Feminiseringsprocessen i lærerhvervet i Aalborg 1890-1920. Aalborg Universitetscenter, 1990. 194 sider, illustreret.
Handberg, Sussi: Asbest. Cementarbejdernes Fagforening, Aalborg 1990. 248 sider, illustreret.
Holst, Ellen: At dø med værdighed. En kræftpatients dagbog. – 2. oplag. Borgen, 1991. 198 sider.
Knudsen, Kurt: Kurt Knudsen. 1990. 18 sider, illustreret. (Udstillingskatalog).
Lyngby Jepsen, Hans: De gode kvinder. Lindhardt og Ringhof, 1991. 183 sider. (Barndomserindringer fra 1930'erne).
Madsen, Søren: Aalborgs historie. U.a. 32 sider, illustreret.
Mange begejstringer, om Jacob Blegvad. Danske Arkitekters Landsforbund, Nordjyllands Afdelingen, 1991. 20 sider, illustreret.
NOVI, Nordjyllands Videnpark A/S. 1991. Folder, illustreret.
Nyt kraftcenter for nordjysk erhverv/Expo Forum. 1990? 7 sider + 5 sider nyhedsbrev.
Nørgaard, Steen S.: Aalborg Teaters publikum. En Receptionsundersøgelse og diskussion af metoder i receptionsforskningen. Århus Universitet. Institut for Dramaturgi, 1991. 136 sider, illustreret. (Aktuelle Teaterproblemer, 26).
Olsen, Ann Dorthe: Børns sundhed ved skolestart 1988/89. Aalborg Kommune. DIKE, 1991. 59 sider, illustreret.
Parkvænget. 16 skønne ejerboliger til lejepris på Parkvej (sidevej til Hobrovej lige før krydset Vestre Alle/Ny Kærvej). 1983. 3 sider + 3 kort.
Politivedtægt for Aalborg Politikreds. Ny udgave. Aalborg Stiftsamt, 1991. 15 sider.
Rasmussen, Vagn: Middelalder i Aalborg – og hvordan Valdemar 4. Atterdag genopbyggede Danmark. Aalborg Kommune. Kulturforvaltningen, 1992. 39 sider, illustreret.
Reuter, Bjarne: Drengene fra Sankt Petri. Gyldendal, 1991. 172 sider. (Omskrevet – og senere filmatiseret – version af historien om Churchill-Klubben).
Samuelsen, Eivind: Sportsturisme Aalborg. Delprojekt 3 – multihal. 1991? 19 sider, illustreret.
SAO gennem 75 år –. Sportsrideklubben Aalborg, 1991. 53 sider, illustreret.
Seminarieskolen 1966-1991 – 25 år. Red.: Tove Mygind m.fl. 1991. 78 sider, illustreret.
Skulptur, stavær. 1966-1992. Indimellem er omkring. Red.: Niels Guttormsen. Nordjyllands Kunstmuseum, 1992. 64 sider, illustreret.
Spredte glimt –. 1952-28. april-1992. Skrevet af Gerda Bobach m.fl. Red.: Bente Bo Orlien m.fl. 6. Sct. Georgs Gilde i Aalborg, 1992-. 36 sider, illustreret.
Til beboerne i Midtbyen. Bevægelsen imod Gigantprojektet ved Kildeparken. 1991. 4 sider, illustreret.
Topholm, Jens og Jørgen Hellum: Sønnen, sønnesønnen og de andre. 2. opl. Lokalhistorisk Arkiv for Aalborg Kommune, 1992. 58 sider, illustreret. (Om livet på Aalborg Værft).
Tusindfryd, Aalborg. 10 års jubilæum. 1991. 16 sider, illustreret.
Tvede-Jensen, Lars: Jydske Efterretninger. Historien om Aalborg Stiftstidende gennem 225 år. Aalborg Universitetsforlag, 1992. 240 sider, illustreret.

Venge, Mikael: Det gamle Aalborghus. Told og skatter på Christian II's tid. Told- og Skattehistorisk Selskab/Told- og Skatteregion Aalborg, 1991. 196 sider, illustreret.
Vesterfjordhus, Kastetvej 45. 1983. Folder + 4 kort.
Aalborg Friskole. Ny udgave. 1991. 19 sider, illustreret.
Aalborg har det hele – og mere til! Tivoliland, Zoo, Vikingemuseum, Kunstmuseum, Slot, Jens Bang... Nordjyske Distriktsaviser, 1990? 28 sider, illustreret.
Aalborghus Gruppe 1940-1990. 1990. 138 sider, illustreret.

Års

Andersen, Harald: Bipersonerne. (Skalk, 1992:4). (-på Gundestrupkedelen!).
Kaul, Flemming: Sølvkarret. (Skalk, 1991:5, s. 13-23). (-Fra Gundestrup!).
Per Kirkeby-Observatorium Års. Af Palle Rønde Møller m.fl. Himmerlands Kunstmuseum, 1990. 24 sider, illustreret.

Aalborg Kommunale publikationer

2. *Magistrat: Teknisk Forvaltning.*
Kommuneplan & lokalplaner. En orientering. Hvilke planer gælder? Hvad indeholder planerne? Hvor får man planerne? 1990. 4 sider, illustreret.
Miljøhandlingsplan. 1990ff.
3. *Magistrat: Social- og Sundhedsvæsen.*
Hvad? hvorfor? hvordan? 1990. 15 sider.
"Når jeg bli'r gammel"... Vil jeg fortsat bo godt. 1991. 11 sider, illustreret.
Rapport fra Ældreudvalget. 1989. 1. delrapport (118 sider) + 2. delrapport (85 sider) + bilagssamling (100 sider), illustreret.
Værested for flygtninge. Af Bent Johansen. 1990. 44 sider, illustreret + 7 bilag.
4. *Magistrat: Undervisning og kultur.*
Bidrag til håndbog over diverse fonde. 1990. 62 sider.
Kabel-tv – byanlæggets fremtid. Af Jens Kristian Munk m.fl. 1990. Rapport 1 (75 sider) + Rapport II (78 sider + 3 bilag).
Plancheudstilling. Kommunaløkonomisk konference den 29.-30. maj 1989 i Aalborghallen. 1989. 42 sider, illustreret.
Redegørelse for forslag til ændret skolestruktur i Aalborg Kommune. 14. august 1991. 1991. 5 sider + 1 kort.
5. *Magistrat: Forsyningsvirksomhederne.*
Biogas af madaffald og andet organisk affald. Skitseprojekt udført af Nellemann for Aalborg Kommune. 1989. 68 sider.
For dig og miljøet. Aalborg Kommune. Renovationsvæsenet. 1990? 15 sider, illustreret. (Genbrugsindsamling;Vest).
Kort og godt om Aalborg Havn. 1990? Folder, illustreret.
Velkommen til Magistratens 5. afd. 1990. 19 sider, illustreret.
Aalborg Havn – år 2010. Tegnestuen Frederikstorv. 1991? 1 tegning + folder.

Aalborg Universitetscenter

Fra social højskole til universitetscenter. Af Kirsten Schiøtz. Aalborg Universitetscenter. Institut for Sociale Forhold og Organisation, 1991. 203 sider, illustreret.

Rasmussen, Palle: De studerendes oplevelse af undervisningen ved Aalborg Universitetscenter. Rapport fra en spørgeskemaundersøgelse. Aalborg Universitetscenter. Institut for Sociale Forhold og Organisation, 1991.

Meddelelser fra styrelse og redaktion

Meddelelse om de planlagte udflugter udsendtes som tidligere sammen med årbogen 1991. Torsdag den 21. maj 1992 arrangeredes en byvandring i Aalborg under ledelse af Birgit Christensen. Turen indledtes med et besøg i Aalborg Kloster. Tilslutningen til arrangementet var ikke overvældende, men deltagerne fik en særdeles god oplevelse i den lyse majaften.

Den planlagte sommertur til Vesthimmerland måtte desværre aflyses på grund af for beskeden tilslutning.

Sensommerturen, der fandt sted lørdag den 12. september, havde samlet god tilslutning. Mødestedet var Frendrup Nihøje, hvor museumsinspektør Erik Johansen, Aalborg Historiske Museum, tog imod og præsenterede stedet og udsigten og berettede om bronzealderfolkene, der har efterladt så storslåede spor på dette enestående sted. Videre gik turen til de arkæologiske udgravninger ved Sebber, hvor Erik Johansen gav selskabet en glimrende gennemgang af fundene af kirke, kirkegård, bo- og handelsplads. Museumsinspektøren fremhævede den store betydning stedet har haft for udviklingen i det østlige Limfjordsområde.

Herefter gik turen til Store Restrup herregård, hvor der blev drukket kaffe og afholdt generalforsamling. På grund af mange gæster og stor travlhed på stedet, der i dag drives som restaurant, var det ikke muligt i samlet følge at bese de historiske lokaler på den gamle gård. Efter generalforsamlingen fortsattes til Sønderholm Kirke, hvor tidligere skoleinspektør Kaj Nielsen, Sønderholm, fortalte om kirken, der er blevet kaldt adelskirken på grund af den nære tilknytning til Store Restrup. En stor del af kirkens rige inventar er netop bekostet af tidligere ejere af denne gård. Efter den livlige og fængslende fremstilling, hvor mange anekdoter og træk fra fortiden blev draget frem, var turens program udtømt, og deltagerne drog ad de kendte veje hver til sit.

Generalforsamlingen afvikledes under dirigenten konsulent Jens Gravesens ledelse. Beretningen indledte formanden Gunnar H. Rebstrup med at udtale mindeord over landbrugskonsulent Frode Bek-Pedersen, Hobro, der efter flere års sygdom døde 1. april 1992. Bek-Pedersen havde i en årrække sæde i Historisk Samfunds styrelse og vil især være erindret for et stort og engageret virke i ekskursionsudvalget, hvor hans eminente lokalkendskab i egnene omkring Hobro kom selskabet til stor nytte. Bek-Pedersen var i en periode samfundets næstformand og sekretær. Hans store interesse for historien og lokalhistorien var ægte og smittende, og i vort selskab vil han blive mindet med taknemmelighed.

I februar måned 1992 kunne Historisk Samfund notere 80-året for selskabets stiftelse. I lige så mange år er samfundets faste bindeled til medlemmerne årbogen "Fra Himmerland og Kjær Herred" blevet udsendt. Årbogen 1991 udsendtes beklageligvis med nogen forsinkelse på grund af udarbejdelsen af den omfattende artikel om dragter og dragtdele fra vort område. Også bogens øvrige artikler fik en kort omtale, ligesom også indholdet af den kommende årbog fik et par ord med på vejen. Den aflyste sommertur gav formanden anledning til at bede generalforsamlingen om at udtale sig om turarrangementerne. Flere medlemmer havde ordet og bidrog med ideer og synspunkter, der kunne muliggøre en gennemførelse af fremtidige arrangementer.

Historisk Samfund har i år – som tidligere – modtaget tilskud fra amtet, flere

kommuner, pengeinstitutter og fonde. Denne hjælp er særdeles kærkommen, idet den gør det muligt at få selskabets økonomi til at hænge sammen.

Med en henvisning til selskabets svagt vigende medlemstal opfordrede formanden alle til at virke for øget tilgang af nye medlemmer.

Ved afslutningen af beretningen rettede formanden en tak til medlemmerne for interesse og trofasthed mod Historisk Samfund og takkede styrelseskollegerne for godt og tillidsfuldt medarbejderskab i det forløbne år.

I kassererens fravær aflagde S. Bugge Vegger det reviderede regnskab, der eenstemmigt godkendtes sammen med beretningen.

Der var ikke indkommet forslag til generalforsamlingen, men formanden omtalte et kommende forslag om tilføjelse til samfundets love af en opløsningsparagraf. Forslagets ordlyd vil blive udsendt sammen med årbog 1992 og vil blive behandlet på generalforsamlingen 1993. Forslaget er foranlediget af en henvendelse fra en af vort selskabs støtter, et pengeinstitut, og tager sigte på told- og skattestyrelsens godkendelse af Historisk Samfunds særlige status i forbindelse med modtagelse af tilskud.

Til styrelsen genvalgtes Anne Marie Møller Knudsen og Gunnar H. Rebstrup. Nyvalgt blev sognepræst Ove Paulsen, Storvorde.

Revisorerne Karl Madsen og Arne Pedersen genvalgtes.

Før mødet sluttede bragte formanden på styrelsens vegne en tak til overlærer Erik Hald for interesseret og godt samarbejde i styrelsen. Erik Hald udtræder af styrelsen efter eget ønske.

Formanden sluttede mødet med en tak til dirigenten Jens Gravesen for god ledelse af generalforsamlingen.

Styrelsen har den 7. oktober 1992 konstitueret sig med viceskoleinspektør Gunnar H. Rebstrup som formand, adjunkt Eva Auken som næstformand og sekretær og fuldmægtig Anne Marie Møller Knudsen som kasserer.

Udgivelsen af årbogen 1992 er varetaget af redaktionsudvalget, der består af adjunkt Eva Auken, museumsinspektør Birthe Friis, rektor Kaj Løber, seminarielektor Karl Nielsen og viceskoleinspektør Gunnar H. Rebstrup.

Som tidligere har Historisk Samfund igen i år sammen med de øvrige kulturhistoriske foreninger deltaget i "Torsdagsforelæsningerne" over kulturelle emner. Medlemmerne modtager særlig meddelelse herom.

I det forløbne år har Historisk Samfund – som tidligere – modtaget tilskud til foreningens virksomhed fra Staten, fra Nordjyllands Amt, fra Arden Kommune, Skørping Kommune, Aalborg Kommune og Aars Kommune. Endvidere fra Det Obelske Familiefond, Sparekassen Nordjyllands Fond, Sulsted-Ajstrup Sognes Låne- og Sparekasses Mindelegat, Den Hielmstierne-Rosencroneske Stiftelse, Nykredit, Sparekassen Midtfjord Ranum og Nørresundby Bank.

For den interesse, der herved vises vort historiske selskabs virksomhed, bringer vi hermed en hjertelig tak.

Gunnar H. Rebstrup

Frikort til Aalborg Historiske Museum og til Lindholm Høje Museet 1993.

Medlemmer af Historisk Samfund kan få udstedt et gratis årspartoutkort for medlem og husstand (gælder for et forældrepar med børn) ved henvendelse med dokumentation for medlemskab ved informationen på Aalborg Historiske Museum, Algade 48. Kortet udstedes på navn.

Medlemmerne gøres opmærksom på, at foreningen har et lager af ældre årgange af årbøgerne. Bøgerne sælges af kassereren til en pris af 50,- kr. pr. stk. + porto. Såfremt man måtte være interesseret i at sælge gamle årgange, hører kassereren gerne herom.

Gengivelse af kort i henhold til tilladelse fra Geodætisk Institut A 403/ 85.

Historisk Samfunds ledelse:

Viceskoleinspektør Gunnar H. Rebstrup, Aalborg, formand
Adjunkt Eva Auken, Suldrup, næstformand og sekretær
Fuldmægtig Anne Marie Møller Knudsen, Aalborg, kasserer
Museumsinspektør Birthe Friis, Hobro
Fru Valborg Larsen, Sulsted
Rektor Kaj Løber, Aalborg
Seminarielektor Karl Nielsen, Ranum
Statsaut. revisor Bent Olsen, Aalborg
Sognepræst Ove Paulsen, Storvorde
Sparekassedirektør Søren Bugge Vegger, Farsø
Museumsdirektør Torben Witt, Aalborg

Gunnar H. Rebstrup, Birke Alle 8, 9200 Aalborg SV, tlf. 98-181476
Eva Auken, Trængstrupvej 99, 9541 Suldrup, tlf. 98-653230
Anne Marie Møller Knudsen, Linde Alle 1 A, 9200 Aalborg, tlf. 98-128563
Postgirokonto 3 04 57 30

Redaktionsudvalget:

Adjunkt Eva Auken, Trængstrupvej 99, 9541 Suldrup, tlf. 98-653230
Museumsinspektør Birthe Friis, Sydhimmerlands Museum, Vestergade 21, 9500 Hobro, tlf. 98-510555
Rektor Kaj Løber, Birke Alle 3 D, 9200 Aalborg SV, tlf. 98-180206
Seminarielektor Karl Nielsen, Næsbyvej 7, 9681 Ranum, tlf. 98-676147
Sognepræst Ove Paulsen, Tofthøjvej 37, 9280 Storvorde, tlf. 98-318470
Viceskoleinspektør Gunnar H. Rebstrup, Birke Alle 8, 9200 Aalborg SV, tlf. 98-181476

Turudvalget:

Rektor Kaj Løber, Birke Alle 3 D, 9200 Aalborg SV, tlf. 98-180206
Statsautoriseret revisor Bent Olsen, Carsten Hauchsvej 8, 9000 Aalborg. tlf. 98-160338
Sognepræst Ove Paulsen, Tofthøjvej 37, 9280 Storvorde, tlf. 98-318470
Viceskoleinspektør Gunnar H. Rebstrup, Birke Alle 8, 9200 Aalborg SV, tlf. 98-181476
Sparekassedirektør Søren Bugge Vegger, Gunderupvej 116, 9640 Farsø, tlf. 98-636201

Sammendrag af regnskab for perioden 1. januar-31. december 1991

Indtægter:

Kommuner			
Aalborg kommune	10.000,00		
Arden kommune	1.000,00		
Skørping kommune	1.000,00		
Aars kommune	1.000,00		
Nordjyllands Amtskomm.	3.000,00	16.000,00	
Fonde			
Det Obelske Familief.	5.000,00		
Nykredit	2.000,00		
Kulturfonden	10.000,00	17.000,00	
Foreninger			
Dansk Historisk Fællesforening	5.450,00	5.450,00	
Pengeinstitutter			
Sparekassen i Ranum	350,00		
Sparekassen Nordjylland	500,00		
Nr. Sundby Bank	500,00		
Sulsted-Ajstrup Spare- og Laanekasse	2.500,00	3.850,00	
Tilskud i alt			42.300,00
Kontingent 1991			82.039,37
Salg af gamle årbøger			2.138,25
Billetsalg ved udflugt			2.003,50
Tilskrevne renter på			
Postgiro	201,37		
Kassekredit	26,46		227,83
Indestående på postgiro ved årets begyndelse			3.201,69
Balance			131.910,64

Udgifter:

Trykning af årbog		50.665,38
Portoudgifter		13.071,63
Kontorartikler, revision, annonce m.m.		6.686,29
Sommertur – bus		2.250,75
Andel i foredragsrække i kulturelle foreninger	4.000,00	
Andel i portoudgifter	3.433,50	7.433,50
Kontingent til Sammenslutningen af Lokalhistoriske foreninger		6.000,00
Debetrente – kassekredit i Nr. Sundby Bank		493,94
Kassekredit i Nr. Sundby Bank ved årets begyndelse		20.054,98
Beholdning på postgiro ved årets slutning		7.941,15
Beholdning på bankkonto ved årets slutning		17.313,02
Balance		131.910,64

Status, ultimo december 1991

Aktiver:			*Passiver:*	
Lager af ældre årbøger		32.000,00	Egenkapital	60.854,17
Kassebeholdning ultimo december:				
postgiro	7.941,15			
bank	17.313,02	25.254,17		
Kontingentrestance		3.600,00		
		60.854,17		60.854,17

Undertegnede revisorer har dags dato revideret foreningens regnskab for tiden 1. jan. 1991 til 31. dec. 1991. Vi har gennemgået bilagene, samt konstateret at saldo for girokonto og bankkonto stemmer overens med regnskabet.

Aalborg, den 12. februar 1992

Arne Pedersen K. Madsen

Historisk Samfund for Himmerland og Kjær Herred er stiftet 1912. Samfundets væsentligste opgave er at udgive årbogen »Fra Himmerland og Kjær Herred«, der er udkommet siden 1912. Ligesom landets øvrige lokalhistoriske samfunds årbøger bringer den artikler, der belyser egnens historie, meddeler oplysninger om egnens historiske steder og indeholder fyldige oversigter over litteratur om Himmerland og Kjær Herred.

En anden betydningsfuld opgave består i at arrangere historiske ekskursioner og lade afholde historiske og kulturelle foredrag.

Endvidere har vort selskab med mellemrum udgivet selvstændige skrifter. I 1968 således »Aalborg Bindingsværk« af docent Hans Henrik Engqvist. I 1970 »Aalborg malere i 500 år« af konservator Sylvest Grantzau. I 1978 udsendtes »Vor Frue Kirke i Aalborg« af overlærer Svend B. Olesen.

Det Kongelige Landhusholdningsselskabs Beskrivelse af Aalborg Amt, udgivet i 1832 ved C. Christensen genoptryktes i 1979.

I anledning af Historisk Samfunds 75 års jubilæum i 1987 udsendtes i fotografisk genoptryk »Farstrup og Axelsons Dagbøger fra det 16., 17. og 18. Aarhundrede«, udgivet i Aalborg ved Ignatius Becher i 1813.

I samarbejde med Aalborg Historiske Museum og med Landsforeningen Danske Folkedansere har vort selskab i 1992 udgivet »Landlige tekstiler fra Himmerland og Kjær Herred« af tekstilforskeren Gitte Nødskov.

S016790958